

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Hana Bednářová

VYBRANÉ PROBLÉMY VYMEZENÍ VENKOVA

**SELECTED PROBLEMS OF THE RURAL
DELIMITATION**

Diplomová práce

Praha 2010

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Radim Perlín

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedené literatury, na kterou v textu odkazuji. Zároveň svoluji k jejímu zapůjčení do geografické knihovny s tím, že veškeré (i přejaté) informace budou řádně citovány.

V Praze dne 24. srpna 2010

.....

Poděkování

V první řadě bych chtěla poděkovat svému školiteli RNDr. Radimu Perlínovi, který měl se mnou trpělivost a poskytoval mi nejen cenné připomínky a rady, ale i nápady a energii do dalších kapitol. Dále bych chtěla poděkovat svému nadřízenému RNDr. Pavlu Čtrnáctovi, který mě umožnil uvolnit se ze zaměstnání a dopsat předkládanou diplomovou práci. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat všem svým blízkým – rodinným i nerodinným – za podporu a zájem, který během posledních měsíců projevovali.

Abstrakt

Předkládaná práce je pokusem o alternativní vymezení venkova ve srovnání s metodikou podle OECD aplikované na jednotkách NUTS 3. Ve specifickém charakteru osídlení Česka je nutné použít jiné metody vymezení venkova. Rešerše literatury nastiňuje další možné způsoby vymezení, zatímco empirická část zohledňuje deskriptivní přístup k vymezení venkova na základě statistických ukazatelů, které jsou hodnoceny v sedmi skupinách. Výsledky jsou znázorněny v kartogramech. Rozdíly mezi venkovskými a městskými oblastmi jsou v Česku podle zvolené metodiky velmi malé nebo nejsou zřetelné. Vymezený venkov podle statistických ukazatelů má prokazatelně podobné výsledky jako vymezení vnitřních periférií. Zvolený způsob vymezení je velmi náročný. Výsledky jsou velkou měrou ovlivněny hodnotou hranice pro jednotlivé ukazatele.

Klíčová slova: určení hranice, venkov, venkovský, vymezení, venkovské oblasti

Abstract

This work is an attempt to define an alternative definition of rural as compared with the OECD methodology applied to the NUTS 3 units. In the specific nature of the Czech population is necessary to use other methods of defining rural. Bibliography outlines other possible ways of definic, as a empirical research reflects a descriptive approach to the definition of rural based on statistical indicators which are assessed in seven groups. The results are shown in the cartograms. Differences between rural and urban areas are in the Czech Republic according to the chosen methodology very small or not visible. Countryside as defined by statistical indicators have shown similar results as the definition of internal peripherals. The chosen method for the identification is very difficult and demanding. The results are largely influenced by the threshold value for each indicator.

Keywords: delimitation, country, rural, delimitation, rural areas

OBSAH

ABSTRAKT.....	4
OBSAH.....	5
PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK	7
SEZNAM TABULEK	10
SEZNAM OBRÁZKŮ	11
SEZNAM PŘÍLOH.....	13
Kapitola 1 Úvod.....	14
1.1 Téma a základní otázky	14
1.2 Cíl a struktura práce	17
Kapitola 2 Hlavní problémy definované v literatuře	20
2.1 Venkov jako předmět studia	20
2.2 Venkovská obec vs. venkovský prostor	22
2.3 Prostorové jednotky/struktury osídlení	22
2.4 Problematika měřítka	24
2.5 Hranice mezi venkovem a městem	26
Kapitola 3 Faktory související s vymezením venkova.....	28
3.1 Souvislost venkova a periferie	28
3.2 Historické mezníky venkova.....	30
3.3 Venkov v sídelní struktuře	33

3.4 Regionální diferenciace	35
Kapitola 4 Definice a vymezení venkova.....	37
4.1 Definice venkova v literatuře.....	37
4.2 Vymezení venkova v literatuře	38
4.3 Venkov v evropských, národních a regionálních dokumentech	48
Kapitola 5 Diskuze zvolených ukazatelů pro vymezení venkova.....	52
5.1 Kvalitativní ukazatele specifické pro venkov	54
5.2 Kvantitativní ukazatele specifické pro venkov	57
5.2.1 Přírodní podmínky	58
5.2.2 Dostupnost	60
5.2.3 Obyvatelstvo	62
5.2.4 Ekonomika a trh práce	65
5.2.5 Bydlení, výstavba a domácnosti	68
5.2.6 Vybavenost	71
5.2.7 Život v obci.....	72
Kapitola 6 Metodika	74
6.1 Zvolený přístup k vymezení venkova	74
6.2 Zdroje dat pro empirický výzkum.....	75
6.3 Charakteristika použitých ukazatelů	77
6.4 Metodika zpracování dat.....	83
6.4.1 Postup výpočtu	85
6.4.2 Zobrazení	86
Kapitola 7 Výsledky empirického výzkumu	87
Kapitola 8 Závěr.....	105
Seznam použité literatury.....	108
Přílohy	116

PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK

BPEJ	Bonifikovaná půdně ekologická jednotka
CAP	Common Agricultural Policy
ČHMÚ	Český hydrometeorologický ústav
ČOV	Čistička odpadních vod
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ČUZK	český úřad zeměměřičský a katastrální
DFO	Databáze fyzických osob
EAFRD	European Agricultural Fund for Rural Development
EAO	Ekonomicky aktivní obyvatelstvo
EU	Evropská unie
EZFRV	Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkov
HDP	Hrubý domácí produkt
IDOS	Informační dopravní systém
IRI	Institut regionálních informací
IS AREAS	Administrativní registr ekonomických subjektů
IS CEDR III	Centrální evidence dotací ze státního rozpočtu
ISPROFIN	Informační systém programového financování
KFV	Komplexní funkční velikost
KKV	Kvalitativně vázaná komplexní velikost
KN	Katastr nemovitostí
KRV	Komplexní regionální velikost
LAU	Local administrative unit (místní správní jednotka)

LFA	Less Favoured Areas (méně příznivá území pro zemědělství)
MěNV	Městský národní výbor
MHD	Městská hromadná doprava
MK	Ministerstvo kultury
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MOS	Městská a obecní statistika
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MR	Městský region
MSSF	Monitorovací systém strukturálních fondů
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MV	Ministerstvo vnitra
MZe	Ministerstvo zemědělství
MŽP	Ministerstvo životního prostředí
NSO	Nestřediskové sídlo ostatní
NSTV	Nestřediskové sídlo trvalého významu
NSPRV	Národní strategický plán rozvoje venkova
NSRR	Národní strategický a referenční rámec
NUTS	La Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
OIR	Objekty individuální rekreace
OPCS	Office of Population Censuses and Surveys
ORP	Obce s rozšířenou působností
POÚ	Pověřený obecní úřad
PRV	Program rozvoje venkova
RES	Registr ekonomických subjektů
ROP	Regionální operační program
RSO	Registr sčítacích obvodů a budov
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
SO	Správní obvod
SOMV	Střediska osídlení místního významu
SOP	Sektorový operační program
SOOV	Střediska obvodního významu
SRA	Sídelní regionální aglomerace
SSO	Středisková soustava osídlení

SZIF	Státní zemědělský a intervenční fond
SZP	Společná zemědělská politika
TRF	Turisticko-rekreační funkce
TRZ	Turisticko-rekreační zatížení
ÚIV	Ústav pro informace ve vzdělávání
ZSJ	Základní sídelní jednotka

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 – Velikostní struktura obcí v ČR k 31.12.2009.....	34
Tabulka 2 – Sídlní uspořádání v Evropě v roce 2008 (EU 27).....	35
Tabulka 3 – Vymezení venkova podle počtu obyvatel (2009).....	40
Tabulka 4 – Statut obcí podle zákona č.128/2000Sb.	41
Tabulka 5 – Malá města a velké obce	42
Tabulka 6 – Typologie obcí podle hustoty zalidnění (Terplan)	44
Tabulka 7 – Kategorizace nástrojů k vymezení venkova.....	53
Tabulka 8 – Počet obcí ve správních obvodech ORP (vždy k 31. 12.).....	76
Tabulka 9 – Ukazatele použité pro empirickou část	84
Tabulka 10 – Vymezení venkova podle skupin ukazatelů	104

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 – Urbanizace vs. kontraurbanizace	15
Obrázek 2 – Rural-urban fringe	15
Obrázek 3 – Vztah venkova a periférie	29
Obrázek 4 – Vymezení venkova v Česku podle metodiky OECD	44
Obrázek 5 – Dojížděková klasifikace obcí	45
Obrázek 6 – Vazby národních rozvojových dokumentů a dokumentů EU	51
Obrázek 7 – Souvislosti mezi charakteristikami venkova	57
Obrázek 8 – Územní jednotky zvolené pro mapové výstupy	75
Obrázek 9 – Vymezení venkova podle OECD	88
Obrázek 10 – Vymezení venkova podle ukazatele „Hustota zalidnění“	88
Obrázek 11 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Přírodní podmínky“	89
Obrázek 12 – Vymezení venkova podle ukazatele „Velikost části obce“	89
Obrázek 13 – Vymezení venkova podle ukazatele „Land-use index“	90
Obrázek 14 – Vymezení venkova podle ukazatele „Dostupnost“	90
Obrázek 15 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Obyvatelstvo“	91
Obrázek 16 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl věřících“	92
Obrázek 17 – Vymezení venkova podle ukazatele „Index vzdělanosti“	92
Obrázek 18 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl vyjíždějících EAO“	93
Obrázek 19 – Vymezení venkova podle ukazatele „Index stárí“	93
Obrázek 20 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Ekonomika“	94
Obrázek 21 – Vymezení venkova podle ukazatele „Progresivní ekonomická struktura“	94
Obrázek 22 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl pracovních příležitostí“	95
Obrázek 23 – Vymezení venkova podle ukazatele „Míra nezaměstnanosti“	95

Obrázek 24 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Bydlení“	96
Obrázek 25 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl dokončených bytů“	97
Obrázek 26 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl OIR“	97
Obrázek 27 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl rodinných domů“	98
Obrázek 28 – Vymezení venkova podle ukazatele „Průměrné stáří domu“	98
Obrázek 29 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Vybavenost“	99
Obrázek 30 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Život v obci“	100
Obrázek 31 – Vymezení venkova podle ukazatele „Volební účast v komunálních volbách“ ..	100
Obrázek 32 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl nezávislých kandidátů“	101
Obrázek 33 – Vymezení venkova podle ukazatele „Průměrná výše dotace“	102
Obrázek 34 – Celkové vymezení venkova podle deskriptivního přístupu	103

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 – Legislativa (č. 128/2000Sb.)

Příloha 2 – Legislativa (č. 248/2000Sb.)

Příloha 3 – Seznam bývalých obcí se statutem městys (ke 31.12.2009)

Příloha 4 – Seznam bývalých obcí se statutem město (ke 31.12.2009)

Příloha 5 – Základní statistické údaje za ORP ke 31.12.2009

Příloha 6 – Korelační matice ukazatelů v rámci skupin sledovaných ukazatelů

Příloha 7 – Databáze pro diplomovou práci na CD

Kapitola 1

Úvod

„Každé místo v sobě obsahuje různé znaky, symboly, má svoji důležitost a svůj smysl.“

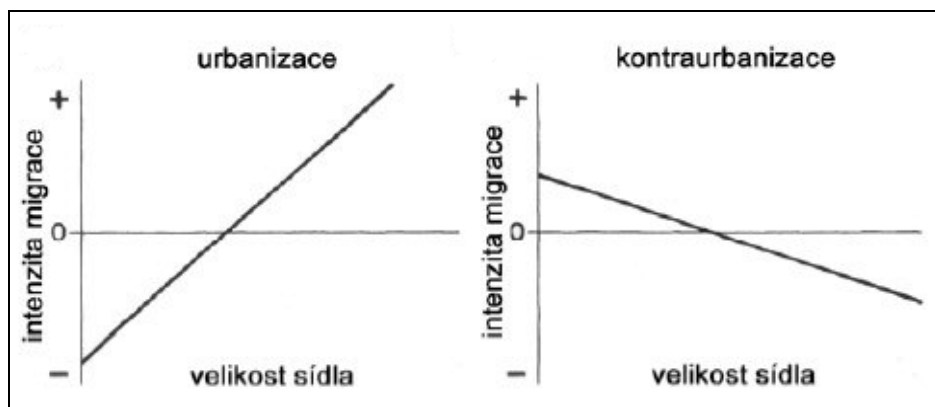
Vaishar (2002)

1.1 Téma a základní otázky

Venkov zaujímá ve všech zemích světa převážnou část jejich území. V celosvětovém měřítku žije na naší planetě až dosud většina obyvatel na venkově (Demographic Yearbook 2007, Slepíčka 1981). Stabilita společenství od lokálního po globální měřítko jsou silně závislé na podmínkách venkovských systémů. Studium těchto systémů je důležitou součástí úsilí o zlepšení životních podmínek lidstva a lepší chápání venkovských systémů je nezbytné k formování veřejné politiky (Smit, Brklacich 1989).

Pohled na venkov je však rozličný, například J. J. Rousseau nezajímal venkov skutečný, nýbrž jeho vlastní představa o něm. Naopak v romantismu mnoho spisovatelů, např. Němcová, Hálek, Světlá, Krásnohorská – ukazují vyloučenost a odcizenost urbánního světa (B. Blažek 2004). V obou případech jde však o mytizaci či idealizaci venkova. Autoři jednoduše nemohou najít uspokojení v „současném“ stavu věcí a společnosti a snaží se obrátit ke kořenům, tedy k prostému životu. Agrarismus, který se stal základem literárního směru ruralismu (v českých zemích ve 30. letech 20. století), zdůrazňuje význam půdy a práce na ní pro život národa a lidstva (Maříková 1996).

V současné době můžeme sledovat obdobný návrat člověka ke kořenům **v suburbanizaci, potažmo kontraurbanizaci** (viz Obrázek 1), kdy lidé začínají spatřovat v urbanizovaném prostoru i značné nevýhody, převážně ve vlastní seberealizaci a vzdálenosti od přírody.

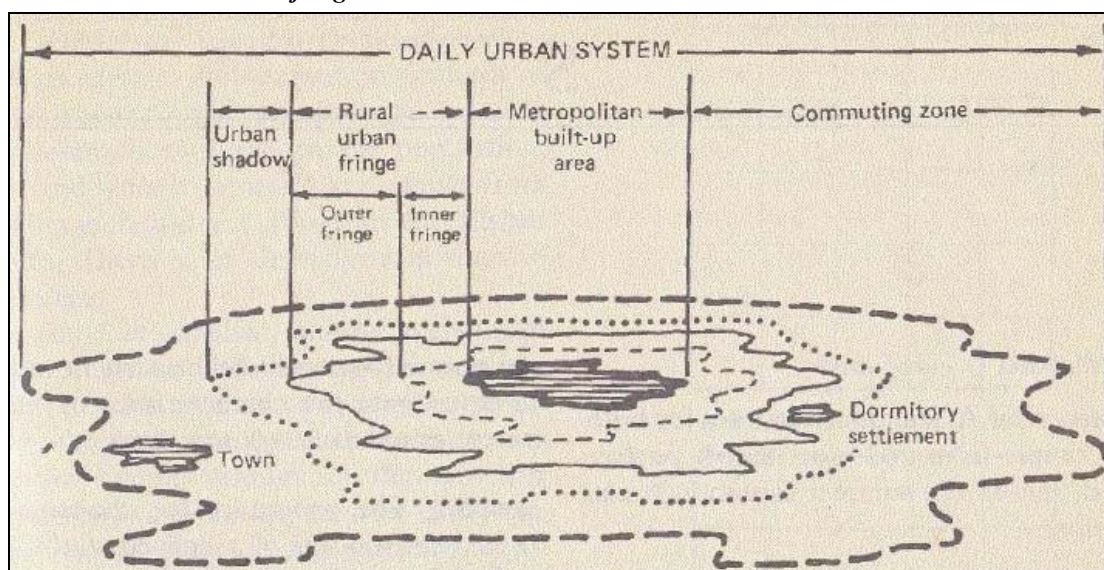
Obrázek 1 – Urbanizace vs. kontraurbanizace

Zdroj: Fielding (1989) in <http://urbanizace.wz.cz/bakule/24-diferencialni-urbanizace> (3.6.2010)

Novější výklady na rozdíl od těch dřívějších, které se snažily odlišit pouze extrémy město-venkov, sledují tzv. *rural-urban kontinuum*, které je chápáno jako spojité území, tedy postupný přechod město-suburbium-venkov (Andrle, Srb 1988). Existovaly ale i předchozí příspěvky, které upozorňovaly na sídla přechodného typu - poloměstské a polovenkovské obce (Láznička 1969). Podle Zemana (1982: 71) bude „přechodných typů sídel ještě přibývat“.

Právě suburbia jsou předmětem zájmu urbanistů v posledních letech. Jsou to oblasti, v níž je venkovské a městské využití půdy promícháno, venkovský prostor je neodlišitelný od městského, přesto jsou tu významné rozdíly (Slepička 1981). Někdy tyto oblasti také nazýváme *rural-urban fringe* (viz Obrázek 2), resp. okraje měst, nebo „periférie rostoucích urbánních oblastí“ (Pryor 1968: 202).

Neexistence jasných hranic mezi venkovskými a městskými podmínkami je rysem moderního města. Okraj je definován ve vztahu k městu, a existuje v zemědělském zázemí, kde se využívání půdy mění, hustota obyvatelstva se rychle zvyšuje a hodnoty pozemků rostou (Goodall 1987).

Obrázek 2 – Rural-urban fringe

Zdroj: Goodall (1987)

V geografické literatuře 80. let se setkáváme se snahou „odstranění protikladů, rozporů a podstatných rozdílů mezi městem a venkovem“ (Slepička 1981: 315) nebo také s cílem socialistických zemí, jímž je „odstranění všech podstatných rozdílů mezi průmyslem a zemědělstvím a mezi městem a venkovem“ (Slepička 1981: 317). V současné době není naštěstí snahou venkov měnit a přibližovat městu, i když v některých zemích (zejména těch méně rozvinutých) se tyto snahy stále uplatňují. Venkov jako takový je jedinečný a měl by se spíše podporovat a rozvíjet ve svých typických znacích. Úkolem je „vytvořit vyvážený, harmonický vztah mezi městem a venkovem na základě jejich vzájemné spolupráce a doplňování“ (Slepička 1981: 318).

Ačkoli někteří autoři namítají, že již nelze hovořit o venkovu a že „rodící se post-industriální společnost, založená na všespojující informační komunikační síti, smazává nejen rozdíly mezi venkovem a městem, ale i rozdíly mezi odlišnými kulturami“ (Matuš 2005: 13), chci ve své diplomové práci dokázat, že venkov nezanikl, ale pouze se nějakým způsobem přeměnil.

První otázka, na kterou jsem si musela na začátku práce odpovědět, je důvod, proč venkov vymezovat, k čemu toto vymezení slouží. Přesnější vymezení venkova respektive venkovských obcí je možné využít pro lepší distribuci jednotlivých typů podpory nebo pro jasnější vymezení podmínek a pravidel pro jednotlivé rozvojové programy. Jako příklad může sloužit soutěž Vesnice roku, kde pořadatelé ze Spolku pro obnovu venkova každoročně diskutují o vhodné velikosti sídel (obcí) které se ještě mohou této soutěže zúčastnit.

Téma vymezení venkova jsem si vybrala z důvodu nesouhlasu se stávajícím vymezením venkova na základě metodiky OECD, které je aplikována na jednotkách NUTS 3. Takové vymezení je vzhledem k sídelním podmínkám v České republice nevyhovující. Hustota zalidnění nemůže být jediným kritériem pro vymezení venkova a zároveň pro přiznávání dotací. I když je tento způsob v současné době pro Českou republiku vyhovující (většina území je brána jako venkov), jako geograf s tímto vymezením nesouhlasím. Ve své práci chci poukázat na problémy tohoto způsobu vymezení a nastínit alternativní formy jeho vymezení (podobné snahy také Pizzoli, Xiaoning 2000 nebo Lauwers et al 2005).

Vzhledem k nezastupitelnosti funkcí v celém systému osídlení, je potřeba zachovat většinu malých sídel (Postránecký in Ryšavý 1990). Venkovské oblasti obsahují vyjma zemědělské produkce i různé funkce, např. kulturní a krajinnotvorná funkce. Jejich prostor tudíž může být využit k více účelům, než jen pro zemědělskou produkci samotnou (Willeman, Hein, Mensvoort, Verburg 2010), což se projevuje v posledních letech (obytná funkce, rekreační funkce).

V posledních letech se zvyšuje význam II. pilíře společné zemědělské politiky EU (CAP/SZP¹), který je zaměřen na podporu rozvoje venkova nejen prostřednictvím podpory farmářům. V programovacím období 2007 – 2013 je venkov oddělen od regionální politiky EU

---

¹ Common Agricultural Policy (CAP), v češtině Společná zemědělská politika (SZP) je jednou ze společných politik Evropské unie. Jedná se o systém zemědělských dotací a programů a je dlouhodobě nejobsáhlejší položkou evropského rozpočtu.

(http://cs.wikipedia.org/wiki/Spole%C4%8Dn%C3%A1_1_zem%C4%9Bd%C4%9Blsk%C3%A1_1_politika, 28.6.2010)

a je součástí II. pilíře SZP. Tedy jinými slovy venkov již není chápán jen jako prostor se zvýšenou zemědělskou produkcí, je chápán i jako prostor, kde se vyskytují i jiné problémy.

V neposlední řadě je nutné venkovské oblasti zkoumat jako protiváhu převládajících „urban studies“ (Phillips, Williams 1984). Vzhledem k silným urbanizačním vlivům v posledních dvou stoletích došlo i k výrazné přeměně venkova, venkov již není tím venkovem, jak ho známe z literatury či starých filmů. Proto je třeba popsat dnešní „pozměněný“ venkov.

Na závěr úvodu bych chtěla dodat, že původem pocházím z Vysočiny, významné venkovské oblasti, ale již několik let žiji v Praze, kam jsem se přistěhovala za studiem. Proto mohla být pohnutkou pro zájem o téma venkova „neutralizační reakce na trvalé obklíčení městským fenoménem“, jak ji zmiňuje Zemánek ve své disertační práci (Zemánek 2003b: 3).

1.2 Cíl a struktura práce

„Nalezení pouhého horizontálního (územního) či vertikálního (významově-funkčního) předělu město-venkov již pro mnoho účelů nepostačuje (regionální politika a sektorové politiky, administrativně správní regionalizace, památková péče, ochrana přírody a mnoho dalších)“ (Zemánek 2003b: 96), proto je vhodné rozčlenit venkov do homogenních podskupin. Plně souhlasím s tímto pohledem, avšak tento přístup lze aplikovat na úrovni státních politik. Co se týče politik evropských, resp. politik EU, je nutné **vymezovat venkov jako jeden pojem se stejnými rysy a kritérii**. Právě tímto typem vymezení se budu zabývat ve své diplomové práci, tedy vymezovat na území Česka venkov a „nevenkov“.

Velmi často se setkáme s tím, že se vymezí venkovské obce, potažmo venkov (nejčastěji na základě počtu obyvatel, hustoty zalidnění, bez administrativního statutu města nebo jinými jednoduchými kritérii), a pak se teprve sledují charakteristiky, resp. odlišnosti vymezeného venkova). Ve své práci se pokusím o metodu opačnou, tedy vymezit venkov právě na základě rysů, které jsou pro venkov charakteristické.

Základním východiskem pro předkládanou diplomovou práci je přesvědčení, že jedním z hlavních kritérií při vymezování venkova je počet obyvatel, resp. hustota zalidnění, která však není limitujícím faktorem při vymezování venkova. Hlavním cílem je proto prověřit různé způsoby vymezení venkova na území Česka a pokusit se o vymezení vlastní. Hlavního cíle bude možné dosáhnout teprve po naplnění dílčích cílů, kterými jsou:

- zhodnotit ukazatele získané ze studia odborné literatury vztahující se k vymezení venkova, okomentovat problémy těchto ukazatelů, objasnit příčiny jejich odchylek a specifikovat zdroje dat k vytvoření těchto ukazatelů;
- vybrat několik ukazatelů, u kterých byla prokázána specifická rozdílnost hodnot pro venkov a na jejich základě vymezit s pomocí statistických a kartografických metod venkovské oblasti.

„Na základě historických, sociálních, ekonomických a fyzicko-geografických kritérií je možné v českém venkovském prostoru identifikovat několik základních typů venkovského osídlení“ (Perlín (1998b:16). Zemánek (2003b) dodává, že venkov je vnitřně heterogenní a od města se odlišuje pouze na základě určitých znaků. Perlín, Kučerová a Kučera (2010) provedli na základě komponentní analýzy vymezení venkova, kde hodnotili celkem 16 proměnných. Výsledkem jejich výzkumu bylo vymezení celkem 5 komponent, za kterých identifikovali 8 rozdílných typů venkova. Je-li možné definovat rozdílné typy venkova, pak je možné definovat i rozdíly ve vymezení venkova.

H₁: Rozdílné typy vymezení venkovských oblastí budou dokládat významné odlišnosti ve venkovském prostoru.

H₂ : Vymezení venkova bude výrazně diferencované podle jednotlivých skupin ukazatelů.

Majerová (2005b) zmiňuje specifickou realitu českého a moravského venkova. Ta může vycházet z povahy specifických rysů českého osídlení. Malé obce se nacházejí zejména ve středních a jižních Čechách a na Vysočině (Müller 2005), zatímco na jižní a severní Moravě a v severních Čechách převažují obce velké (Majerová 2001c). Přičemž celému osídlení dominuje pozice hlavního města spolu s dalšími (obzvláště krajskými) městy.

H₃: Způsoby vymezení venkova se budou lišit ve třech hlavních typech venkova v Česku, v metropolitním venkovu, ve venkovu v Čechách a ve venkovu na Moravě.

H₄: Správní obvody obcí s rozšířenou působností (ORP) s velkými moravskými obcemi budou vymezeny podle zvolených kritérií jako venkovské.

Pojem venkov v sobě obsahuje i rysy perifernosti. „Venkov je často považovaný za periferii osídlení“ (Džupinová, Halás, Horňák 2008: 25). Venkovské a periferní oblasti mají mnoho rysů pro vymezení společných, například malou hustotu osídlení, nízkou úroveň vzdělání a nezaměstnanosti (Leimgruber in Džupinová, Halás, Horňák 2008). Periferními oblastmi se zabývali dlouhodobě zejména Musil a Müller (2008), kteří označili území při vnitřních hranicích administrativních celků za vnitřní periferii.

H₅: Vymezený venkovský prostor bude z povahy použitých ukazatelů vykazovat i jisté známky vymezení periferních oblastí.

Český statistický úřad ve své publikaci „Varianty vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000-2006“ vyzývá odbornou i laickou veřejnost k diskuzi nad problematikou venkova a hledá odpovědi na následující otázky:

1. Jak co nejlépe (a přitom jednoznačně) vymezit venkovský prostor pomocí statistických ukazatelů?
2. Jakými ukazateli popsat rozdíly mezi venkovem a městem?
3. Jaká varianta je nejvhodnější pro porovnávání městského a venkovského prostoru v celorepublikovém měřítku na základě statistických ukazatelů?

Přestože jsem zprvu neuvažovala, že by tato práce byla jakousi reakcí na tuto výzvu, věřím, že některé výše položené otázky diplomová práce zodpoví, tedy podnítí jakousi diskuzi v tomto ohledu.

Předkládaná práce je strukturována do několika souvislých bloků. V úvodní části zmiňuji okrajově vědní disciplíny, které se venkovem, potažmo jeho vymezením zabývají. Upozorňuji na problémy související s vymezením venkova, zejména časoprostorové a vývojové podmínky, které vedou k odlišnostem ve vymezení a vzhledu venkova samotného. Srovnávám pojmy venkov a periferie, neboť mají jejich vymezení mnoho společného, zároveň je však nesprávné tyto pojmy spojovat. Studium různých definic a způsobů vymezení venkova z odborné literatury předcházelo stěžejní části předkládané diplomové práce, kterou je diskuze ukazatelů pro vymezení venkova. Ukazatele jsem rozdělila do několika tematických skupin. Vzhledem k cíli této práce jsem se zaměřila na kvantitativní ukazatele, ale zároveň jsem diskutovala i rysy venkova, které se mohou ověřit pouze kvalitativním výzkumem. Na závěr kapitoly jsem vyčlenila ukazatele, z nichž některé dále testuji v empirické části. Před samotnou aplikací vybraných ukazatelů hodnotím dostupnost zdrojů dat a jejich validitu pro jednotlivé skupiny ukazatelů.

Kapitola 2

Hlavní problémy definované v literatuře

2.1 Venkov jako předmět studia

Venkovem se zabývá mnoho vědních disciplín, z nichž každá přistupuje k pojmu venkov ze svých hledisek a zdůrazňuje tu či onu stránku či projev „venkovskosti“. Jiným způsobem venkov spatřuje, a tedy pokouší se definovat, např. geograf, urbanista, ekonom či sociolog (Andrle, Srb 1988).

Rurální geografie (geografie venkova, *angl. rural geography*) zkoumá prostorové aspekty lidských aktivit na venkově. Není to systematické studium, geografie venkova je chápána jako průnik zájmu jiných geografických odvětví (ekonomická geografie, resp. geografie zemědělství, služeb, osídlení, rekreace apod.). Rurální geografie se vyčlenila jako samostatný výzkumný směr geografie počátkem 40. let 20. století. V současné době soustřeďuje svoji pozornost na jiné výzkumné otázky než na samotnou definici venkova, ale jelikož je venkov hlavním objektem výzkumu, je jedním z jejích základních úkolů stanovit definici a prostorové vymezení objektu jejího studia (Hurbánek 2004). Představitelé: K. Halfacree, P. Cloke aj., u nás např. R. Perlín

Předmětem **geografie osídlení, resp. geografie sídel** je studium jevů týkajících se především sídelních jednotek a sídel a jejich rozložení na zemském povrchu (Votrubec 1980). Objektem výzkumu geografie sídel jsou sídla, jejich velikost, struktura, funkce a vývoj (Vaishar 1985). Představitelé: F. Ratzel, W. Christaller, A. Demangeon, u nás např. M. Hampl, J. Korčák, Z. Čermák, K. Kühnl, V. Gardavský, C. Votrubec, Z. Ryšavý, A. Anderle, aj.

Výzkum venkovských oblastí byl v geografii tradičně důležitý. Studie venkovského osídlení, které předložil např. *Paul Vidal de la Blache* nebo *Albert Demangeon*, vyvolaly zájem o využívání zemědělské půdy a systémy osídlení, vyplývající z klasických modelů *von Thüнена* a *Christallera*. Venkovská sídla se seskupují kolem centrálních míst² a vytvářejí lokální sídelní

---

² Teorie centrálních míst (Central Places in Southern Germany) je spojována se jménem Waltera Christallera a je podrobně popsána v jeho díle z 30. let – Christaller (1933)

systémy, střediska, která mohou být různého druhu (např. tržní, okresní, krajská,...). Obecný model sídelní sítě se skládá ze systému centrálních míst různé hierarchické úrovně umístěných v šestiúhelníkové síti. Později byly do modelu zahrnuty i momenty fyzicko-geografické a dopravní polohy (A. Lösch). O další modifikace tohoto hexagonálního modelu se pokoušely v 50. a 60. letech např. Neef a Smailes.

Jakýmsi problémovým průnikem mezi **geografií města** a venkova je jev suburbanizace (u nás např. L. Sýkora). Geografie města navíc nepřímo definuje i venkov, v tomto případě je venkovem vše, co není městem.

Okrajově se s výzkumem venkova setkáme v **kulturní geografii**, studium venkova a kulturních oblastí je úzce propojené, zvyky se nejvíce dodržují právě na venkově.

Představitel: P. Chromý.

Land-use se zabývá zkoumáním obecných trendů ve vývoji využití půdy (I. Bičík, L. Jeleček). Podobně se **geografie zemědělství** (A. Götz, V. Jančák) v souvislosti s venkovem zajímá o podíl zemědělských ploch na celkové rozloze nebo o zaměstnanost v priméru.

V neposlední řadě musím zmínit **time-space geography** švédského geografa Torstena Hägerstranda, neboť venkov, který se nyní budu snažit vymezit, je něčím úplně jiným, než venkov, o jakém psali spisovatelé na přelomu 19. a 20. století.

„Rurální geografie se vyznačuje velkým počtem styčných ploch také s dalšími geografickými disciplínami a samostatnými obory, převážně z oblasti sociálních věd“ (Zemánek 2003b: 4).

V **sociologii** známe autory např. M. Illner, Z. Vajdová, J. Musil, ze **sociální ekologie** pak H. Librová, B. Blažek. Hlavní představitelkou **sociologie venkova a zemědělství** je u nás Věra Majerová³, která se věnovala problematice venkova v rozsáhlém grantovém projektu, ze kterého vzešlo i několik publikací.

Vývoj venkova pak ovlivňuje i **urban planning**, např. v Howardových zahradních městech lze spatřovat touhu lidí bydlet „na venkově“. Velká průmyslová města své doby považoval za hroby fyzické síly a příčinou vyliďňování venkova. Řešení hledal ve výstavbě soustavy zahradních satelitních měst, chápaných jako výrobně i spotřebně soběstačné územně sídelní jednotky, spojující ve svém spádovém území průmyslovou i zemědělskou výrobu.

Regionální vědy, zabývající se **regionálním rozvojem** mají jako jeden z předmětů zájmu i problémové regiony, které jsou dost často spojovány s regiony venkovskými (J. Blažek, J. Tomeš). Pro chápání příčinností vývoje venkova jsou nejzajímavější *teorie skupiny „jádro-periferie“* (teorie nerovnoměrného rozvoje – A. Hirschman, teorie polarizovaného rozvoje – J. Friedmann, teorie růstových pólů – F. Perroux a Boudeville, aj.). „Člověk se snaží optimalizovat vlastní prostorovou lokalizaci, která je do značné míry daná ekonomickou výhodou této lokalizace. Proto jako důsledek nerovnoměrného ekonomického rozvoje dochází k migracím z ekonomicky vyspělých oblastí do oblastí ekonomicky méně vyspělých“ (Džupinová, Halás, Horňák 2008: 13).

---

³ stejnojmennou publikaci „Sociologie venkova a zemědělství“ vydala autorka v roce 1998

2.2 Venkovská obec vs. venkovský prostor

Müller na semináři „Venkov – jeho proměny a územní plánování“ (2005) vyjádřil domněnku, že je třeba vymezovat venkov na různých řádovostních úrovních rozlišováním venkovských sídel, obcí, území a prostorů.

Jednu z důležitých věcí, které si výzkumník musí ujasnit, chce-li sledovat venkovské osídlení, je přístup, jaký zvolí pro vymezování venkova. Existuje totiž velký rozdíl mezi vymezováním „venkovských obcí“ nebo „venkovských regionů“. Zatímco venkovská obec je bod v území a vytváří nespojitě jednotky, zastavěné území (Perlín 2009), které mají nějaké rysy venkovskosti, venkov jako takový je souvislý prostor, který zahrnuje i volnou krajinu (Perlín 2009). Vymezený venkovský prostor je spojitý, tedy zahrnuje v sobě i městské obce.

Ve své práci budu vymezovat venkovský prostor pomocí ukazatelů vztahujících se k ploše, tedy venkovský prostor bude v sobě zahrnovat i města jakožto střediska rozvoje celého území. Pro tento účel jsem zvolila jednotky obcí s rozšířenou působností (ORP)⁴, které jsou jistou zárukou vztahovosti, představují stabilizační rozvojové jednotky v osídlení.

2.3 Prostorové jednotky/struktury osídlení

V úzkém vztahu s problematikou vymezení venkova na základě studia forem a prostorového uspořádání sídel je problematika vymezení základních kategorií prostorových struktur osídlení, jako jsou například sídlo, základní sídelní jednotka, sídlení lokalita, urbanistický obvod, územně-technická jednotka, katastrální území, základní územní jednotka, obce, část obce apod. (Hurbánek 2004). Abychom mohli hovořit o venkovu, potažmo ho vymezovat, je nutné si nejprve definovat jednotky, které jsou v rámci studia osídlení vymezovány.

Základní jednotkou osídlení je *sídlo*. „Za sídlo považujeme každé obydlené místo včetně příslušných ploch (Illner 2006), které jsou jeho obyvatelstvem bezprostředně využívány. V sídlech se koncentruje obyvatelstvo, vykonává v nich ekonomickou a další činnost“ (Majerová 2001a: 37). „Sídly jsou tedy města, vesnice, prostorově oddělené části obcí, osady apod.“ (Illner 2006: 15). Sídla jsou všeobecným geografickým pojmem, neboť se z nich skládají města i vesnice (Bašovský, Mládek 1989) a mohou mít rozmanité funkce (obytnou, rekreační, výrobní atd.). Například Andrlé (1978) vymezoval venkovská sídla na základě jejich sociálně ekonomické funkce.

„Současná podoba sídel je výsledkem dlouhodobého historického vývoje, v jehož průběhu se na jejich utváření uplatnily nejrůznější vlivy, které se měnily v závislosti na stupni socioekonomického rozvoje společnosti. Velká různorodost sídel v současném světě odráží především rozdílný způsob života jejich obyvatel“ (Majerová 2001a: 37).

Sídla mohou mít různou podobu, která je dána přírodními a socioekonomickými podmínkami, mohou mít různou velikost, která je dána počtem objektů v daném sídle (samota,

⁴ Obce s rozšířenou působností (tzv. obce III. stupně) jsou mezičlánkem přenesené působnosti státní správy mezi krajskými úřady a obecními úřady. Zpravidla tvoří správní obvod rozšířené působnosti část okresu. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Obec_s_roz%C5%A1%C3%AD%C5%99enou_p%C5%AFsobnost%C3%AD, 28.6.2010)

víska, vesnice). „**Samota** je nejmenší sídelní jednotkou. Sestává se z obytného domu a příslušných hospodářských budov, které jsou obvykle obklopeny pozemky, které k samotě náležejí. Některé z nich mohou být i značně odlehlé. Na samotě sídlí obvykle jen jedna rodina, do které patří tři až čtyři generace“ (Votrubec 1980: 105). V zemědělských oblastech jsou samotami např. dvory a dvorce, v lesních oblastech to jsou hájovny, salaše a boudy. V současné době jsou novými sídly zastávky, meteorologické a čerpací stanice apod. **Víska, osada** (*v angl. hamlet*) tvoří několik blízko sebe seskupených domů (Slepička 1981), dřívějších samostatných sídel. Samoty a víska tvoří rozptýlené, disperzní osídlení (Votrubec 1980). „**Vesnice nebo ves** (*v angl. village*) je stavebně souvislé sídlo na venkově, jehož obyvatelstvo je z významné části spjato s půdou. Ve srovnání s městským osídlením je počet obyvatel vesnice malý“ (Von Blankenburg in Votrubec 1980: 109). Vesnice se liší nejčastěji podle půdorysu např. na řadové, návesní, okrouhlé, hromadné.

Většina sídel byla na našem území založena během postupné kolonizace v pozdním středověku. Od této doby vznikala nová sídla v krajině pouze ojediněle. Změny v počtu sídel nastala až následkem II. světové války po odsunu německy mluvícího obyvatelstva zejména z pohraničních oblastí, kdy zaniklo mnoho sídel. V období 60. a 70. let vznikala v souvislosti s výstavbou rekreačních kolonií chat nová sídla (Perlín 1999). **Venkovská sídla** tvoří v současnosti pouze doplněk k městským sídlům ve struktuře osídlení, ačkoli bylo **venkovské osídlení**⁵ základem, ze kterého se vyvinula současná urbanizovaná sídla (Bašovský, Mládek 1989).

Suburbánní oblasti (suburbia), ač se na první pohled zdají městskými, vznikla přece jenom postupným začleněním venkovských sídel k vyššímu urbánnímu celku, a proto si musí v jistém ohledu uchovat některé rysy „venkovskosti“. To lze však dokázat pouze na studiu venkova na úrovni sídel, což je v podstatě nemožné, protože na takto podrobné úrovni scházejí data. Perlín (2009) označuje za problematickou snahu o oddělení venkovské místní části v rámci měst.

Často je pojem sídlo ztotožňováno s pojmem **základní statistická jednotka (ZSJ)** jakožto nejmenší územní jednotka, za kterou jsou zveřejňovány statistické údaje. „Základní sídelní jednotkou, lokalitou se rozumí jednotka osídlení, skládající se z určitého minimálního souboru bytů a lidí v něm bydlících, tvořící zpravidla prostorově samostatný celek obytného prostředí a funkčně více méně ucelený článek struktury osídlení“ (Andrle, Pojer, Martínek 1969: 106). Základní sídelní jednotky pokrývají celé území státu s výjimkou neosídlených ploch.

„**Obec**⁶ je administrativní, ne geografická jednotka, vymezená za administrativně-správním účelem a může se skládat z jednoho nebo více sídel, vísek a samot“ (Bašovský, Mládek 1989: 203). „Při vymezování souboru venkovských obcí nebo venkovských regionů je možné vycházet pro potřeby hodnocení venkova/venkovského prostoru/obcí pouze z dat za celé obce, tedy neuvažovat jednotlivé místní části obcí. Tím se ale vědomě dopouštíme nepřesnosti,

⁵ Venkovským osídlením označujeme „soustavu venkovských sídel včetně jejich hierarchizované velikostní a funkční struktury a vzájemných vztahů mezi sídly“ (Slepička 1981: 26).

⁶ Obec je politicko-správní pojem (viz Zákon č. 128/2000 Sb.), který je občas nesprávně ztotožňován s pojmem vesnice, tedy s venkovským sídlem. V této diplomové práci používám pojem obec ve významu, jaký stanovuje výše zmíněný zákon.

protože celá řada městských obcí se skládá z více menších částí, které ovšem v takovém případě již spolu s dominantní obcí hodnotíme jako městské“ (Perlín 2009⁷). Obce se dále dělí na **části obcí**.⁸

„Za primární jednotku obyvatelstva pokládáme sídla dohromady se souborem jejich pozemků, což v praxi odpovídá pojmu **katastrální obec, resp. katastrální území**⁹. Za samostatnou populační jednotku však pokládáme jen pospolitost schopnou vlastní biologické kontinuity, tedy obec mající normální sexuální složení a nejméně 1000 obyvatelů“ (Korčák 1973: 35). Podle této definice by malé venkovské obce nebyly vlastně populační jednotkou a de facto by nebyly schopné do budoucna zajistit svojí kontinuitu.

Problémy při hledání hranice a definice venkova jsou znásobeny obrovskou variabilitou venkovského osídlení v území, kde se setkáváme s klasickými vesnicemi či příměstskými obcemi, které jsou značně zasaženy suburbanizačními tendencemi. Samotnou kategorií jsou **malá městečka a městyse**, které se často v mnoha ohledech daleko více podobají venkovu než městu. Městys je „sídlo jen z části městského typu, jehož obyvatelstvo si zčásti podržuje zemědělskou výrobní funkci. Dříve byly městyse zpravidla bez opevnění a byla jim udělována tržní privilegia“ (Votrubec 1980: 126).

Charakter **venkova, resp. venkovského prostoru** (v angl. *country, resp. rural areas*), definovaného jako venkovské osídlení s volnou krajinou, je rozdílný i na úrovni jednotlivých regionů, kde se z mnoha důvodů (včetně historických) vyvinula často velmi odlišná venkovská osídlení se svým nezaměnitelným rázem (ČSÚ, Jihlava 2009).

2.4 Problematika měřítka

Mechanický přenos poznatků odvozených ze zkušeností západoevropských zemí do našeho prostředí (např. metodika vymezení venkova podle OECD) by mohl vést k nedorozuměním, pokud nebudeme brát v úvahu měřítko, které je v různých zemích odlišné a je téměř nemožné se shodnout, co je „velká“ a „malá“ obec. Zatímco u nás považujeme za malé obce jednotky, jež nebudou mít více jak 1000 obyvatel, v Anglii a Walesu, ve Švédsku, v Nizozemí nebo v Dánsku budou „malými“ obcemi jednotky s řádově tisíci či desítkami tisíc obyvatel (Illner 2006).

Velikost zkoumané jednotky odpovídá účelu, za jakým se vymezení provádí, čemuž odpovídají i zvolené ukazatele. Pokud se vymezuje venkov na úrovni:

- **mezinárodní**, tedy pro srovnání s jinými státy, nejčastěji evropskými, jsou vhodné velké jednotky (NUTS 2, resp. NUTS 3), které jsou svou velikostí srovnatelné v Evropě. Tím však zároveň docílíme toho, že vymezení bude hrubé a nepřesné.

---

⁷ Elektronický zdroj článku bez číslování stran - <http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6384068>

⁸ Část obce je skupina domů se společným názvem, označených čísly popisnými z jedné číselné řady (Majerová 2005b).

⁹ Majerová 2005b - Katastrální území tvoří plošně souvislý a společně evidovaný prostor pozemků (parcel), které pokrývají celé území státu. Kromě katastrálních území se občas používají ještě tzv. územně technické jednotky (ÚTJ), které jsou totožné s katastrálními územími s výjimkou těch katastrálních území, která jsou dělena hranicí městské části – městského obvodu (např. v Praze, Brně, Plzni).

- **národní**, pak se pro tento účel nehodí data za okresy, tím méně za kraje, neboť to jsou území příliš rozsáhlá. Vhodné nejsou ani údaje za jednotlivé obce. Pro tento druh vymezení je nejlepší použít správní obvody ORP nebo POÚ (pověřených obecních úřadů). Musil a Müller (2008) při vymezování periferních oblastí používaly nejmenší subregionální jednotky (s centrem a zázemím), kterými byly generelové jednotky¹⁰, v 70. letech vymezeny Terplanem¹¹.
- **regionální** vymezení venkova již není tak běžné, avšak je nezbytné pro přidělování některých forem dotací. Na regionální úrovni je již vhodné vymezovat venkov na úrovni jednotlivých obcí. Také je možné jít až do úrovně sídel, avšak za sídla máme pouze omezený soubor údajů.
- **lokální** vymezení venkova je podrobné. Za malé území lze jít ve vymezování do detailu, tedy zde lze vymezovat venkov pomocí sídel. Lokální úroveň je vhodná také pro kvalitativní výzkumy. Reprezentativnost zkoumaného území je však do velké míry ovlivněn jeho výběrem. Pokud je např. vybrána oblast, která je z regionálního hlediska venkovská a dále se zkoumá, jde již o míru venkovskosti a ne o vymezení venkova samotného.

Problematiku měřítka, resp. jednotky pro studium venkova diskutovali geografové Andrlé a Srb (1988, 1990) se svými kolegy, sociology Vaisharem a Zapletalovou (1989). Andrlé a Srb se zastávali obcí, jako jednotek, za které jsou dostupná data i v intercenzálním období, a kteréžto jednotky jsou již zaběhnuté. Naproti tomu Vaishar se Zapletalovou preferují spíše studium sídel. Všichni autoři se však shodují na tom, že oba přístupy mají své výhody i nevýhody.

Čím větší územní jednotka je brána při vymezování venkova, tím menší je podíl venkova na rozloze, podíl počtu obyvatel i podíl počtu samotných venkovských obcí (Majerová 2001a).

Jsem si vědoma, že při studiu jednotek na národní úrovni je nutné informace, které o území známe, značně generalizovat, již se tedy ztrácí informace o jedinečnosti daného území. Pro tento druh práce je to však nezbytné, neboť je cílem vymezit venkov na základně národních kritérií, jakožto nástroje pro rozdělování mezinárodních financí z dotačních fondů.

Hoggart (1988) ve svém článku zmiňuje Taylorovu myšlenku, že při vyšší řádovostní úrovni dochází ke generalizaci, která nemusí být nutně na škodu. Jde jenom o jiné měřítko, kterému je nutné uzpůsobit předmět zkoumání, aby byl vůbec na té které úrovni srovnatelný. Při příliš velké generalizaci je pravděpodobné, že do venkovského prostoru budou zařazeny také obce, které zcela zřetelně nemají venkovský charakter (Perlín 2009).

Důležité pro způsob vymezení venkova je skutečnost, zda je cílem pouze venkov vymezit, nebo dále s vymezenými venkovskými jednotkami pracovat. Pokud je cílem postihnout rozložení venkova na území Česka, mohou být vymezeny jednotky, které nejsou statisticky a administrativně běžné. Pokud však je účelem vymezení venkova další práce s vymezeným územím, pak je lepší zvolit územní jednotky již zaběhnuté.

---

¹⁰ Generelové jednotky představují subregionální úroveň a měly sloužit jako podklad pro slučování obcí. Pro potřeby Terplanu bylo vymezeno 830-1300 jednotek. V 80. letech byly tyto jednotky revidované.

¹¹ Terplan byl Státní ústav pro územní plánování v Praze

Setkáme se i s tím, že „v jedné zemi je používáno pro vymezení pojmu „venkov“ více definicí“ (Slepička 1981: 25) a tedy i více jednotek, za které je venkov vymezován, např. v publikaci „Postavení venkova v kraji Vysočina“ Český statistický úřad zmiňuje vymezení venkova na úrovni obcí a krajů.

Mimo samotná prostorová měřítka je důležité sledovat i *dimenzi časovou*, protože vývoj zejména sociogeografických složek je poměrně dynamický. Srb a Kučera (1962) v diskuzi klasifikace obcí uvedli návrh z počátku 50. let, který obsahoval čtyři kategorie obcí, z nichž jednou byly „venkovské obce“, kam spadaly všechny ostatní obce, které nebyly městy včetně satelitních sídel pražské metropole (Modřany, Ďáblice, Radotín, Kbely apod.), o kterých bychom dnes nepochybovaly, že jsou součástí hlavního města. To, co bylo venkovem v minulém století, může být v současnosti městem a naopak. Z tohoto důvodu je proto nevhodné používat pro vymezení měst, resp. venkova statut obce daného zákonem. S rozvojem společnosti v prostoru a čase je navíc nezbytné tuto vymezení aktualizovat a hranice nově vymezovat.

2.5 Hranice mezi venkovem a městem

Hned na počátku zkoumání venkova narážíme na zásadní a obtížně řešitelný problém, kterým je nalezení hranice¹² mezi venkovem a městem. Navzdory zřetelnému vnímání odlišností neexistuje jasná hranice mezi tím, co je ještě město, a tím, co je již venkov. Neexistuje jednoznačná definice těchto dvou pojmů a s největší pravděpodobností nebude nikdy možné vytvořit všeplatnou definici (ČSÚ, Jihlava 2009).

Na venkov a město může být pohlíženo různými způsoby. Hidding, Needham a Wisserhof (2000: 124) rozlišili pět různých pohledů:

- město a venkov jako oddělené subjekty,
- město a venkov jako síť,
- město a venkov jako ekosystémy,
- město a venkov jako dějiště a
- město a venkov jako nemovitosti.

Středověká města byla jasně ohraničena hradbami, kolem nich se však postupem doby rozvíjela nová sídla. Vzájemné kulturní, sociální a hospodářské vazby měst a venkova jsou dnes již natolik komplexní, že se stává téměř nemožné najít přesnou hranici toho, co je venkovské a co městské (Baldová 2008). „Město se oddělovalo od venkova tehdy, když se oddělovala řemeslná a obchodní činnost od práce zemědělské. Naopak ke sbližení životních podmínek a životního způsobu napomáhal také rozvoj dopravy a sbližování na úseku sociálních vymožeností. Mezi městem a venkovem však i nadále přetrvávají četné rozdíly“ (Slepička 1981: 19).

Prolínání venkova a města nazýváme *rurbanizace*. „Vznikají souvislé oblasti, které nejsou čistě městské ani převážně venkovské. V geografii je často nazýváme „přechodnými“ oblastmi.

---

¹² Singulární tvar je užit záměrně, neboť by se dalo říci, že se jedná o hledání stejné hranice.

Jsou to většinou vnější městské zóny, které jsou za pásmem předměstí. Vyznačují se velkým počtem lidí dojíždějících do měst za prací a jsou zde smíchány zemědělské usedlosti s rodinnými domky obyvatel, kteří nepracují v zemědělství, a vliv jádrového města se výrazně projevuje kulturními, společenskými a konzumními zvyky. Tomuto pojmu je blízko pojem suburbanizace, odlišení je pouze ve větším důrazu na kulturní stránky urbanizačních procesů při urbanizaci“ (Maříková 1996: 956-957).

Někteří autoři se nezabývali přímo vymezením venkova, ale vymezením města, tedy nepřímo vymezili i venkov. Jejich závěry jsou pak brány pro vymezení venkova v zrcadlovém obraze.

Kapitola 3

Faktory související s vymezením venkova

3.1 Souvislost venkova a periferie

Podobně jako bývá venkov vymezován k doplňku města, vymezeného např. v pracích urbanistů Carter (1995), Lynch (1960), Sýkora (1993) nebo Wirth (1938), bývají „periferní oblasti často vyčleňovány jako doplněk k územím jádrovým, exponovaným“ (Gardavský, Hampl, Kühnl in Havlíček, Chromý 2001: 1, Marada 2001: 12).

U venkova stejně jako u periferie je zaznamenána „absence jednotné, exaktní definice pojmu „periferní oblast“. Tento pojem je totiž více „cítěn“, než přesně definován“ (Marada 2001: 13). Periferní regiony je možné definovat na základě interakce s centrálními (jádrovými) regiony, např. pomocí vzdálenosti, resp. dostupnosti center (čím větší vzdálenost, tím menší interakce). V tomto spatřuji sbližování pojmu „venkov“ a „periferie“, protože v obou případech sbližují jejich vymezení jiná než prostorová kritéria. Nelze ani vyloučit, že s dostupností center koreluje i velikost obce a její funkce.

K potížím při vymezování venkova přispívá i překrývání pojmu „venkovský“ region s pojmy, jako jsou „periferní“ (okrajový, obvodový) nebo „marginální“ (okrajový, mezní) region (ČSÚ, Jihlava 2009). Periferní oblasti mají velmi často podobné vymezení jako oblasti venkovské. Takto například charakterizuje periferní oblasti Fialová (2001: 44) „území většinou s nižší hustotou zalidnění, s vyšším podílem osob v před a poproduktivním věku s nízkým podílem zemědělského půdního fondu a s obyvatelstvem spíše ekonomicky aktivním v priméru“. Periferní oblasti podle Musila (2008: 41) jsou příznačné „úbytkem celkového obyvatelstva i počtem obyvatelstva ekonomicky aktivního, vyšším podílem osob staršího věku, malým rozsahem bytové výstavby, nízkým podílem osob s vyšším než základním vzděláním, vysokým podílem neobydlených bytů, vysokým podílem osob pracujících v zemědělství, chudším vybavením domácností a nižší úrovni občanského vybavení“.

Periferie je specifická kategorie a je zkoumána jako samostatný předmět, který je vymezován polohově. Jsou to „oblasti, které nedosahují určité úrovně funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů“ (Novotná 2005: 6). Naproti tomu venkov má ryze funkční vymezení.

Periferní oblasti jsou území nedostatečně integrovaná do dominujících struktur, procesů a systémů. Lze je označit jako „neexponované zóny, vyznačující se neatraktivní polohou a nízkou intenzitou osídlení“ (Novotná 2005: 11). Musil in Novotná (2005: 11) chápe periferní území jako „oblasti vyžadující zvláštní ekonomickou a sociální péči“. Přesto lze najít definice, kde jsou tyto pojmy vzájemně provázány, např. Johnston (1997) definuje periferie jako území ležící mimo ekonomicky intenzivně využívané oblasti, vyznačující se vysokým podílem venkovského osídlení a malou hustotou zalidnění.

Třebaže se na první pohled zdají vlastnosti venkova a periferie v mnohých ohledech obdobnými pojmy, nelze je zaměňovat či ztotožňovat. Jsou to v podstatě kolmě položené osy (viz Obrázek 3) a „perifernost můžeme najít v kterémkoli místě v rurálně-urbánním kontinuu“ (Leimgruber in Džupinová, Halás, Horňák 2008: 25).

Obrázek 3 – Vztah venkova a periferie

Zdroj: vlastní zobrazení na základě podnětu Dr. Perlína

Periferie nelze vnímat jako „jednotlivou skupinu zaostávajících regionů a je nutné mezi nimi rozlišovat míru ale i charakter perifernosti“ (Džupinová, Halás, Horňák 2008: 8). Stejně tak jako existují různé formy venkova, i periferie se mezi sebou liší, převážně způsobem jakým jsou vymezovány a vnímány. Mezi hlavní aspekty perifernosti (Novotná 2005) patří charakteristiky:

- fyzicko-geografické (např. členitost terénu, klima, nadmořská výška)
- geometrické (např. vzdálenost od centra, geografická poloha)
- ekonomické (např. nezaměstnanost, výše mezd)
- sociálně demografické (např. vzdělání, věk)
- ekologické (např. poškození lesů, znečištění životního prostředí)
- politické (např. míra autonomie, administrativní uspořádání)
- kulturní (např. etnicita, zvyky)
- náboženské

Pojem venkov implikuje rysy perifernosti v každém z těchto čtyř aspektů, prostorových i neprostorových (Hurbánek 2004, Leimgruber in Džupinová, Halás, Horňák 2008):

- 1) z prostorového aspektu je venkov často považovaný za periférii sídelního systému (např. s malou hustotou osídlení)
- 2) z fyzicko-geografického aspektu za periferní území s malým přírodním potenciálem pro život člověka a jeho aktivity v širším slova smyslu (např. s relativně velkou členitostí georeliéfu)
- 3) z ekonomického aspektu za území na periférii hospodářství, ekonomicky málo atraktivní, s relativně malým produkčním potenciálem (např. se slabě vyvinutou infrastrukturou)
- 4) ze sociálního aspektu za území s relativně velkým zastoupením sociálně marginálních skupin obyvatelstva (např. obyvatelů s nízkou úrovní vzdělání nebo nezaměstnaných)

Periferií je označováno území na okraji systému, které je však integrováno do jeho ekonomických struktur. Marginální oblast je pak izolované území, kterému se integrace do daného systému „nepodařila“ (Andreoli in Havlíček, Chromý 2001: 2). „Marginální jsou ty regiony, které jsou charakteristické rozdrobenou sídelní strukturou s výraznou převahou menších obcí do 1000 obyvatel, nízkou mírou urbanizace a nízkou populační centralitou regionálních center. Prostorové rozložení marginality na vnitroregionální úrovni je situované hlavně do vesnických sídel“ (Faltán in Džupinová, Halás, Horňák 2008: 22).

Stejně tak, jako Wallerstein (1979) zavedl kategorii semiperiferie, stejně tak můžeme najít podobnou skupinu při vymezování města a venkova. V souvislosti s poznáváním styčných ploch venkova a periférie autorku napadá, zda nelze aplikovat související pojmy např. ve formě **marginální venkov, periferní venkov a nodální venkov**, tedy jako prostorové formy venkova v sídelní soustavě. „Marginální region bychom ve vztahu město-venkov mohli vnímat jako venkovskou oblast, která je odsouzena k zániku“ (Andreoli in Džupinová, Halás, Horňák 2008: 9), ve zmíněném návrhu dělení venkova by byl touto charakteristikou definován marginální venkov.

3.2 Historické mezníky venkova

Zemánek (2003b: 7) považoval za nezbytné „odkrýt dějinné příčiny a vztahy ovlivňující venkov v minulosti i současnosti“. Podobně tak činní i jiní badatelé, neboť jsou si vědomi, že veškeré jevy na zemském povrchu mají svoji příčinu a následek, resp. současný stav.

Venkov měl větší postavení, když byl sídlem šlechty. Po **zrušení nevolnictví** r. 1761 se uvolnily masy pracovních sil ze zemědělství a lidé se mohli volně stěhovat zejména do měst.

S nástupem **průmyslové revoluce na přelomu 19. a 20. století** a novou sociálně-ekonomickou přeměnou ztratil venkov svoji dominantní funkci. Postupná industrializace společnosti přinesla kromě celé řady dalších skutečností i výrazné zvýšení produktivity v zemědělské výrobě (Perlín 1999). Přelidněný agrární venkov byl v důsledku zlepšující se

zdravotní a životní úroveň obyvatelstva zdrojem levných pracovních sil, kterých bylo potřeba pro rozšiřování průmyslu ve městech. K tomu, aby lidé mohli ve městě pracovat a na vesnici bydlet a denně za prací dojíždět, bylo nutné zlepšit dopravu. Následkem rozvoje průmyslu a dopravy došlo k šíření měst do jeho okolí, zejména podél hlavních výpadevých silnic, takže sídla v těsnější vzdálenosti od města vykazují některé městské znaky¹³, ale i vesnice na okraji města mění svůj ráz a urbanizují se.

Prvním významným zásahem do venkovského území byly bezpochyby předválečné a zejména poválečné zásahy do osídlení zejména pohraničních oblastí. V tomto období mluvíme o *odsunu Čechů a následně Němců ze Sudet*¹⁴. „Odsun znamenal totální ztrátu kulturní a sociální kontinuity spolupráce Čechů a Němců, naprostou změnu vlastnických vztahů, dokonalé vysídlení venkova, totální propad průmyslové výroby a dlouhodobý pokles počtu obyvatel. I přes snahu o urychlené dosídlení nebylo nikdy dosídlení úplné, v mnohých oblastech zaniklo velké množství sídel“ (Perlín 1999: 7).

Komunistický režim po druhé světové válce aktivně prosazoval rozvoj měst - *urbanizaci*. Čtyři desetiletí centrálního socialistického plánování v období 1950-1989 však způsobily v sídelním systému rozsáhlé změny. Dnes žije většina obyvatel v sídlech městského typu. Rychlé tempo růstu měst se nejčastěji realizovalo v podobě rozsáhlých sídlišť na okrajích měst, kde panelové bloky obytných domů ostře kontrastují s okolní zemědělskou krajinou (Short 1994).

Později se snažil venkov přiblížit městu (Slepička 1981), tedy spíše to byly snahy „shora“ snižovat rozdíly, a proto vyzdvihoval přednosti města a snažil se některé jeho znaky uplatnit i na venkově. Tato politika přinesla na venkov celou řadu nevhodných architektonických vzorů a nevhodných stavebních postupů, které byly prosazovány až do počátku 90. let (Perlín 1999). Profesní struktura, typická pro města, se rozšiřovala i do venkovských obcí, a tím se do nich šířil i charakter městského života (způsoby bydlení, životní způsob apod.)¹⁵, a to nejen do obcí nezemědělských, ale později i do zemědělských (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová 1986).

V zaběhnutém venkovském společenském uspořádání zanechala stopy i *kolektivizace*¹⁵, v rámci které se dosud uznávané autority staly nemajetnými téměř bezvýznamnými občany. Po uvolnění atmosféry 50. let se sice sedláci mohli vrátit a obhospodařovat svoje statky, mnohdy však pouze v rámci zemědělských družstev.

V roce 1971 byla podle Christallerovy teorie (Christaller 1933) zavedena tzv. *středisková soustava osídlení (SSO)*¹⁶. „Dopady SSO jsou v reálné významové hierarchii osídlení stále

¹³ Tento jev nazýváme „nepřímou urbanizací“.

¹⁴ „Sudety je označení pro ty pohraniční oblasti dnešní České republiky, ve kterých prevažovalo německé osídlení.“ (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sudety>, 28.6.2010)

¹⁵ „Kolektivizace je označení procesu přeměny individuálního soukromého zemědělství na kolektivní, zpravidla v souladu s myšlenkami marxismu a jeho ideou společného vlastnictví. Pro kolektivizaci zemědělství neměli komunisté v žádné zemi reálný hospodářský důvod, nýbrž k ní došlo z čistě politicko-ideologických důvodů.“ (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Kolektivizace>, 28.6.2010)

¹⁶ V části SSO bylo současně čerpáno ze dvou zdrojů: Ryšavý 1990 a <http://www.bruntal.net/2004092705-strediskova-soustava-osidleni>.

patrné, zejména u malých venkovských obcí, de facto určených „na odpis“ (Zemánek 2003b: 13). Cílem střediskové soustavy osídlení bylo přímo regulovat rozvoj, resp. stagnaci jednotlivých sídel. Soustava rozlišovala tři typy resp. úrovně střediskových sídel (středisek) – oblastní, obvodní a místní. Čtvrtou úrovní v této soustavě byly obce nestřediskové.

Nejvyšší stupeň soustavy tvořila **střediska oblastního významu**¹⁷, která měla poskytovat obyvatelům vlastním i obyvatelstvu rozsáhlého okolního území nejnáročnější služby (v podstatě dnes krajská města). Do této kategorie bylo zařazeno 20 největších měst.

Vyšší stupeň tvořila **střediska obvodního významu (SOOV)**, jež měla mít k dispozici plné občanské vybavení a poskytovat vyšší služby obyvatelstvu spádového území zahrnujícího nejméně 50000 obyvatel. Vymezeno jich bylo zhruba dvě stě – šlo o města s 30 až 80 tisíci obyvateli, tedy okresní města a další velká města.

Venkovské osídlení je zde vymezováno jako síť **středisek osídlení místního významu (SOMV)**, velké venkovské obce s 1500 až 2000 obyvateli. Kromě vlastních obyvatel měla střediska zabezpečovat základní životní potřeby také pro obyvatelstvo menších nestřediskových obcí ve svém zázemí, zahrnujícím cca 3000 až 6000 obyvatel. Středisek místního významu bylo vymezeno cca 1700.

Druhým typem venkovského osídlení jsou sídla do soustavy středisek nezařazená – tzv. **sídla nestředisková**, byla rozdělena do dvou skupin: první tvořila tzv. **nestředisková sídla trvalého významu (NSTV)**, druhou **nestředisková sídla ostatní (NSO)**. Jak naznačuje tato terminologie, zachování sídel ostatních se do budoucnosti nepředpokládalo. Právě sídla spadající do poslední kategorie byla de facto odsouzená k zániku, neboť postupné rušení vybavenosti (školy, obchody, zdravotní střediska) přiměla mladší část populace k odchodu. Rovněž byla tato poslední kategorie „postižena omezením výstavby technické infrastruktury i rodinných domů“ (Kubeš 2000: 117).

K zajištění obsluhy pro venkov měla do středisek mířit rozhodující část investic. Slepíčka (1981) vysvětluje účelné soustředění hlavního proudu investic do městských aglomerací a menších a středních měst, neboť to jsou krystalizační jádra rozvoje venkovského prostoru.

Na přelomu 70. a 80. let došlo v souvislosti se SSO k „masovému slučování obcí se zdůvodněním racionalizace státní správy“ (Vaishar, Zapletalová 1989: 104). Důsledky autoři uvedli na „extrémním případu Pelhřimova, k němuž bylo připojeno 57 okolních venkovských obcí¹⁸, vzdálených od města až 14 km, přičemž dvě třetiny z nich měly méně než 100 obyvatel“.

Navzdory regulaci se rozvíjela sídla, u nichž to středisková soustava nepředpokládala, a naopak se nerozvíjela taková, kde se to očekávalo. K depopulaci paradoxně docházelo i v sídlech ležících v metropolitních územích. Došlo tak k vytvoření "vnitřních periferií" zvláště kolem hranic krajů. Během 80. let postupně vymizela SSO z oficiálních dokumentů a v 90. letech byla zrušena úplně.

Jednou z nejzásadnějších změn po roce 1989 bylo **navrácení majetku (restituce)** znárodněného a kolektivizovaného koncem 40. a začátkem 50. let. Restitučními procesy se po roce 1989

¹⁷ Majerová (2005b) je nazývá sídelní regionální aglomerace (SRA) a městské regiony (MR).

¹⁸ Andrlé, Srb (1990: 119) tento údaj upřesňují na „32 obcí s celkovým počtem 57 částí obcí“

navracela půda a majetek původním vlastníkům, resp. potomkům původních vlastníků. Pouze malá část restituentů však obnovila soukromé hospodaření v zemědělství (Majerová 2001c).

Po roce 1989 se také začínají projevovat příznaky krize venkova (tlak konkurence, nezaměstnanost, vylidňování, malý politický vliv a další faktory). Venkov se mění z místa produkce na místo bydlení a spotřeby (Majerová 2005b).

Restrukturalizace jako další proces, který byl nastartován po roce 1989, byla vedena snahou o zmírnění intenzivního zemědělského hospodaření ve prospěch ochrany přírody, ekologicky šetrného hospodaření a utváření krajiny. Změnil se také pohled na venkov, venkov se stává zdrojem národní kultury, je místem rekreace a místem se zdravým životním prostředím (Majerová 2005b).

3.3 Venkov v sídelní struktuře

Sídelní struktura České republiky má několik specifických rysů, které by se daly stručně shrnout jako hustá síť malých rozdrobených a prostorově diferencovaných sídel. Dominantní postavení v ní zaujímá Praha.

O **rozdrobenosti** české sídelní struktury svědčí obrovské množství částí obcí a katastrálních území. V Česku je evidováno více než 15 000 částí obcí, z toho přes 75 % je pouze na venkově, co se týče katastrálních území je tento podíl ještě o něco vyšší. Průměrná vzdálenost mezi sídly činila k 1.1.1997 2,3 km (Majerová 2001c). Původně bylo možné ve venkovském prostoru ztotožnit obec a sídlo. Tento stav byl narušen po roce 1950, kdy probíhala vynucená a často jen formální integrace obcí. Až do roku 1990 se počet sídel připadajících na jednu obec zvětšoval a počet obcí postupně klesal. Následně docházelo k opětovnému nárůstu počtu obcí rozpadem vesnic a jejich části se opět osamostatnily. Počet obcí se zvětšil zhruba o polovinu a koncem 90. let se ustálil až na současný stav (Perlín 1999). K 31.12.2009 bylo v ČR 6249 samosprávných obcí, které se skládaly z 15 050 částí obcí. Na 10 km² je v Česku téměř 1,9 částí obcí.

Pro český venkov je charakteristický **velký počet malých sídel** (Tabulka 1), která jsou však kompaktní. Na jižní Moravě převažují větší sídla (Majerová 2001c), dále pak na severní Moravě a v severních Čechách. Naopak velmi malá sídla jsou zejména ve středních a jižních Čechách a na Vysočině (Müller in Seminář „Venkov – jeho proměny a územní plánování“ 2005).

„V Bulharsku a Polsku nemá ani jedna obec méně než 1000 a jen velmi málo je pod 2000 obyvatel. V Litvě je v 90 % místních jednotek větší než 10 tisíc obyvatel, v Bulharsku je jich dvě třetiny. Proti tomu je v Česku 10 % obcí menších než 100 obyvatel a 60 % všech jednotek je pod úrovní 500 obyvatel“ (<http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6152156>).

K 1.1.2010 je v ČR celkem 6250 obcí, 57 % těchto obcí má však méně než 500 obyvatel a 89 % obcí méně než 2000 obyvatel. V těchto obcích však žije pouze 26 % celkové populace. Průměrná velikost obce činila v roce 2009 1681 obyvatel, mediánová velikost obce jen 419 obyvatel (Tabulka 1, Tabulka 4).

Sídelní struktura České republiky se vyznačuje **vysokou hustotou sídel** a jejich poměrně rovnoměrným rozložením. Tyto charakteristiky sídelní struktury nejsou na celém území

republiky stejně výrazné. Hustá síť malých sídel je příznačná zejména pro Čechy a oblast Českomoravské vysočiny, v nížinných částech Moravy a Slezska jsou sídla větší a navzájem více vzdálená (Illner 2006).

Tabulka 1 – Velikostní struktura obcí v ČR k 31.12.2009

Velikostní kategorie	Počet obyvatel		Počet obcí		Počet částí obcí	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
0–199	191 139	1,82	1 543	24,69	2 073	13,77
200–499	648 331	6,17	1 982	31,72	3 632	24,13
500–999	947 429	9,02	1 346	21,54	3 300	21,93
1000–1999	987 030	9,39	708	11,33	2 320	15,42
2000–4999	1 201 188	11,43	396	6,34	1 538	10,22
5000–9999	970 204	9,23	142	2,27	823	5,47
10000–19999	969 037	9,22	69	1,10	455	3,02
20000–49999	1 238 144	11,78	42	0,67	409	2,72
50000–99999	1 055 958	10,05	15	0,24	219	1,46
100000+	2 298 353	21,87	6	0,10	281	1,87
ČR celkem	10 506 813	100,00	6 249	100,00	15 050	100,00

Zdroj: MOS, vlastní výpočty

Pozn. V některých případech jsou součty kategorií nepatrně odlišné od 100,0 % v důsledku zaokrouhlování.

Nejčastěji se v literatuře setkáváme se *srovnáním evropských zemí* (Tabulka 2). „V Evropě máme na jedné straně země jako Anglie, severské státy a Nizozemsko s relativně velkými obcemi. Na druhé straně je typická Francie velmi malými správními jednotkami. Rozptýl velikosti správních jednotek je patrný v tradičních evropských státech, ale i postkomunistických zemích. Bulharsko a Polsko patří například ke skupině zemí s velkými místními samosprávami, naproti tomu Maďarsko, Slovensko a Česko v současné době patří do skupiny s velmi malými obcemi“ (<http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6152156>).

„Určitou pravidelnost v osídlení Evropy můžeme předpokládat na základě skutečnosti, že dnešní sídelní síť trvá v podstatě z doby feudalismu“ (Korčák 1969: 213). To však neplatí při srovnávání mimoevropském, např. se Spojenými státy, Kanadou apod.

Náš venkov je *méně zalidněn* než venkovský prostor v jiných hospodářsky vyspělých zemích Evropy. V současnosti je v ČR přes šest tisíc obcí, což je s ohledem na územní i populační velikost státu neobyčejně vysoký počet. Ve srovnání s nejvíce rozvinutými evropskými zeměmi je průměrná populační velikost našich obcí zhruba o řád nižší, vyjma Francie, která má podobně roztržštěnou soustavu obcí. Ve většině evropských zemí je počet obcí pod hodnotou 1 000 a nejmenší z nich mají často více než 5 000 obyvatel. Ve Švédsku existuje pouze o něco více než 300 obcí, „za město se pokládá sídlo mající nejméně 200 obyvatel (a domy od sebe vzdálené aspoň 200 m). V Japonsku je ona dolní hranice posunuta až na 30 tisíc“ (Korčík 1973: 81). Korčák při studiu vývoje počtu obyvatel v evropských a světových městech sledoval pouze města nad 25 tisíc, protože prý existují „velké vesnice i při 20 tisících obyvatel (Korčák 1973:

81). Obce v Německu a především elementární samosprávné jednotky ve Velké Británii jsou v našich poměrech chápány spíše jako okresy. Podstatně větší obce jsou i v jihoevropských státech. Dnešní Itálie nebo Španělsko mají jen o něco málo více obcí než Česká republika při 4 až 6 násobném počtu obyvatelstva, resp. rozsahu území (Hampl, Müller 1998).

Tabulka 2 – Sídlní uspořádání v Evropě v roce 2008 (EU 27)

	Počet obcí (2008)	Počet obyvatel* (tis.)	Rozloha státu* (tis km ²)	Průměrná velikost obcí*	Průměrná rozloha obcí*
Belgie	589	10 700	30,53	18 166,4	52
Bulharsko	5 329	7 600	111,91	1 426,2	21
Česko	6 249	10 500	78,87	1 680,3	13
Dánsko	2 148	5 500	43,09	2 560,5	20
Estonsko	227	1 300	45,00	5 726,9	198
Finsko	416	5 300	338,00	12 740,4	813
Francie	36 683	64 300	550,00	1 752,9	15
Irsko	3 441	4 500	70,00	1 307,8	20
Itálie	8 101	60 000	301,26	7 406,5	37
Kypř	613	800	9,25	1 305,1	15
Litva	527	3 300	65,00	6 261,9	123
Lotyšsko	518	2 300	65,00	4 440,2	125
Lucembursko	116	500	2,59	4 310,3	22
Maďarsko	3 152	10 000	93,00	3 172,6	30
Malta	68	400	0,32	5 882,4	5
Německo	12 379	82 000	356,85	6 624,1	29
Nizozemsko	443	16 400	41,53	37 020,3	94
Polsko	2 478	38 100	312,68	15 375,3	126
Portugalsko	4 260	10 600	92,07	2 488,3	22
Rakousko	2 357	8 300	83,87	3 521,4	36
Rumunsko	3 174	21 500	237,50	6 773,8	75
Řecko	6 130	11 200	131,96	1 827,1	22
Slovensko	2 928	5 400	48,85	1 844,3	17
Slovinsko	210	2 000	20,27	9 523,8	97
Spojené království	443	61 700	244,82	139 277,7	553
Španělsko	8 111	45 800	504,78	5 646,7	62
Švédsko	290	9 200	449,96	31 724,1	1 552

Zdroj: počet obcí 2008 (Perlin), http://europa.eu/about-eu/27-member-countries/countries/index_cs.htm (12.8.2010), vlastní výpočet

Pozn. údaje označené * jsou pouze orientační

3.4 Regionální diferenciac

Městské i venkovské obce se člení nejen podle velikosti, ale také podle postavení v širších sídelních systémech, ekonomických a sociálních funkcí, správního postavení apod. Povaha

jednotlivých typů je navíc diferencována regionálně (Illner 1988). „Základní příčinou regionální diferenciace obyvatelstva je hospodářská struktura“ (Korčák 1973: 45).

Výše uvedené skutečnosti ale i mnohé další mají vliv na vlastnosti venkova samotného. Tyto vlastnosti většinou nazýváme „typologií venkova“, v našem případě venkova českého¹⁹, jehož rozmanitost se rozhodně nedá shrnout do jednoho pomyslného „venkova“ jako takového (B. Blažek 2004).

Vymezením venkova se pokoušíme o vytvoření homogenních oblastí, které jsou však vnitřně heterogenní. Jejich heterogenitu určuje například historický vývoj, kulturní tradice, přírodní podmínky, lidová architektura, socio-ekonomické podmínky apod. Tato regionální variabilita vymezení venkova je opět homogenizována do sourodých regionů, tzv. typů.

Typologie může zastarávat a měla by se aktualizovat, protože stejně tak, jako se mění ekonomické, sociální, kulturní, politické a jiné podmínky, mění se i celá společnost včetně její prostorové diferenciace.

Typologií venkova se u nás zabývá dlouhodobě Perlín (1998a, 1998b, 1999, 2010), který v jedné ze svých typologií rozlišil šest hlavních typů venkova:

- Suburbánní zóna
- Venkov v bohatých zemědělských oblastech
- Severozápadní Sudety
- Jihozápadní Sudety
- Vnitřní periferie
- Moravsko-slovenské pomezí

Další snahy o typologii venkova byly v pracích Perlín, Kuldová (2008), Kučerová, Kučera, Perlín (2010).

Pro hodnocení venkovských oblastí se ve světě i v EU používá typologie (Lauwers et al. 2005), která rozděluje venkov na **přilehlý** (integrated rural areas), **mezilehlý** (intermediate rural areas) a **odlehlý** (remote rural areas). Přičemž je zohledňováno kritérium míry integrace dané rurální lokality do národního hospodářství (Majerová 2005b). Výrazně se liší venkov ve vyspělých a rozvojových zemích. OSN věnuje speciální pozornost „developing rural areas“, kde žijí nejchudší lidé s nedostatkem potravin (Pizzoli, Xiaoning 2000).

V předkládané diplomové práci se typologií venkova zabývat nebudu, i když z mapových výstupů budou určité typy pozorovatelné. Jsem si však vědoma, že vymezení venkova, které z této práce vzejde, je značně homogenizováno. Je nutné mít na paměti, že mnou vymezený venkov je ve skutečnosti heterogenní.

---

¹⁹ Slovem „český“ venkov mám na mysli venkov na celém území České republiky, resp. Česka.

Kapitola 4

Definice a vymezení venkova

4.1 Definice venkova v literatuře

Příklady definic venkova různými autory v jejich pracích jsou často odrazem doby, ve které vznikaly a která byla charakteristická dominancí některého ze sídelně-geografických výzkumných směrů (Hurbánek 2004). Různé pojetí venkova můžeme rozdělit podle územního hlediska na venkovský prostor, venkovský region, venkovskou obec a venkovské sídlo. Problematicnost jasné definice venkova je zmiňována téměř v každé práci, zabývající se venkovem. Autoři jsou za jedno v tom, že nelze jednotně definovat ani vymežit venkov.

Venkovské sídlo, venkovská obec²⁰

Venkovská obec je sídelním útvarem ve venkovském prostoru nebo v příměstské oblasti, jehož základní půdorys byl výrazně ovlivněn zemědělskou výrobou. Tvoří určité územní společenství se specifickou organizací, strukturou a sociálními vztahy, kterými se odlišuje od městského charakteru. Oproti městu se vyznačuje především jednodušším sociálním systémem, určitým rozvinutím dělby práce a tím, že určitá část obyvatelstva pracuje v zemědělství (Koudelka in Ryšavý 1990).

Samotné vymezení venkovských obcí je někdy chápáno jako jejich definice. Nejčastěji používané definice venkovských obcí (Kašparová, Potůček 2009) jsou:

- definice vycházející ze statutu sídla;
- definice vycházející z hustoty obyvatelstva;
- definice vycházející z velikosti obce;
- definice vycházející z dalších znaků obce.

---

²⁰ Autorka chápe venkovské sídlo a venkovskou obec jako dva odlišné pojmy, avšak v definicích často nebývají výrazné rozdíly (obec může být zároveň sídlem), a proto jsou tyto pojmy v této kapitole spojeny.

Venkovský prostor

Goodall podotýká, že „neexistuje žádná jednoznačná kvantitativní identifikace termínu venkov“ (Goodall 1987 in Hurbánek 2004: 49) a definuje venkov jako tu část krajiny, která nese jasné znaky převahy forem extenzivního využití půdy (Goodall 1987). Johnston dodává, že venkovským se nazývá území s převahou výskytu otevřené krajiny a s nízkou hustotou zalidnění“ (Johnston 2004 in Hurbánek 2004: 49). Zemánek (2003b: 9) chápe venkov jako „neměstskou formu osídlení zahrnující jak vlastní sídla venkovského charakteru, tak i přilehlou volnou krajinu funkčně či krajinářsky s nimi spojenou“. Perlín (1999) tuto krajinu ve své definici rozšířil na zastavěné i nezastavěné území. Votrubec (1980) zdůrazňuje stejnorodost a ekonomickou i funkční jednostrannost venkova. Johnston (2004) mimo výše uvedeného připojuje i skutečnost vnímání prostoru jako venkovského většinou obyvatel, jejichž způsob života se vyznačuje soudržnou identitou založenou na respektu k životnímu prostředí.

V jiné publikaci je rurální sféra popsána jako „svět málo vyvinutých služeb, otřesných životních podmínek, neexistence spojů a řídkou silniční sítí“ (Stepanov in Shubin 2006: 427).

Velký sociologický slovník definuje venkov jako „obydlený prostor mimo městské lokality tradičně charakterizovaný orientací na zemědělství a menší hustotou obyvatelstva, ale i jiným způsobem života většinou propojený s přírodou, ale také jinou sociální strukturou ve srovnání s městem“ (Maříková 1996: 1380).

Venkov může být definován i na základě splnění více podmínek, např. Montresa (in Lauwers et al. 2005) považuje za venkovské ty oblasti, které splňují tři podmínky, kterými je zaměstnanost v priméru pod národním průměrem, rozdílnost v produktivitě a nižší populační hustota.

Velmi častou a zjednodušující definicí je vymezení na základě doplňku k vymezenému městu, tzv. negativní definice venkova (např. Schmitt in Lauwers et al. 2005).

Venkovský region

Halfacree (1993: 17) definuje venkovský region jako „územní jednotku s jedním nebo více malých či středně velkými městy obklopených velkou plochou otevřeného prostoru, s regionální ekonomikou a relativně nízkou hustotou obyvatelstva.“

4.2 Vymezení venkova v literatuře

Venkovský prostor a venkovské obce či sídla jsou interdisciplinárními jednotkami, proto je dle svých kritérií vymezují například sociologové, geografové, urbanisté a územní plánovači, krajináři, ekologové, ale i rekreanti a lidé samotní.

Rozdíly ve vymezení venkova vyplývají z účelu, pro který je venkovský prostor definován a vymezován. „Pro vymezení venkova, venkovského území či venkovských oblastí se používá v jednotlivých zemích odlišných kritérií, která jsou do značné míry ovlivněna rozdíly v hustotě zalidnění jednotlivých zemí, v charakteru jejich osídlení, ve struktuře zaměstnání obyvatelstva atd.“ (Slepička 1981: 25).

Pokud by se urbanisté a rurální geografové „ruralisté“ shodli na tom, jak vymezit město, mohl by být venkov pouze doplňkem. Tato shoda však není možná na mezinárodní úrovni.

Shubin (2006) se staví ke kategorizaci venkova skepticky. Obává se vymezení venkova pro následné homogenizační snahy. Vytvořením kategorií se ztrácí jedinečnost venkovských oblastí.

Podobně jako definice i vymezení venkova se odlišují podle jednotky, která je definována, resp. vymezována. Téměř každý typ vymezení lze aplikovat jak na jednotku, tak na celou plochu. V této subkapitole spojuji tato vymezení do jednotlivých bloků, ve kterých vymezení venkovské jednotky či venkovského prostoru dále rozlišuji.

Každý z výše uvedených způsobů vymezení hranic venkova má své přednosti a své nedostatky. Některý je jednodušší, jiný složitější. Některé z nich jsou v čase stálé, jiné se průběžně mění, což také ovlivňuje jejich využitelnost. Žádný však není dokonalý a zcela platný na všechny typy venkova na světě.

Na závěr je nutné ještě poznamenat, že se liší i způsob vymezení venkova. Halfacree uvádí „dva konvenční přístupy k vymezení venkova, a sice podle deskriptivních (pozorovatelných a měřitelných) proměnných, jakými jsou např. počet a hustota obyvatelstva, jeho zaměstnanost, rozloha území apod. Druhým přístupem je sledování různých sociokulturních charakteristik ve vazbě na prostředí, v němž lidé žijí, např. v malých či velkých sídlech“ (McDonagh in Majerová 2005b: 9).

Obecně by se dalo říci, že buď je venkov vymezen nějakým méně složitým způsobem (např. podle hustoty zalidnění či velikosti sídla) a následně je pak pomocí hodnot statistických ukazatelů popisován (např. v publikaci ČSÚ, Jihlava 2008, Perlín, Kuldová 2008), nebo je již přímo na základě relevantních ukazatelů vymezován – deskriptivní definice (Halfacree 1993). Deskriptivním vymezením se zabývali např. Pizzolli, Xiaoning (2002), Cloke, Edwards (1986).

Ve své práci se přikláním ke druhému, deskriptivnímu způsobu vymezení venkova, ačkoli má tento přístup řadu skeptiků a odpůrců²¹. Jsem si vědoma citlivosti deskriptivního přístupu na výběr proměnných, zvolenou škálu a historické souvislosti.

Následující výčet různých forem vymezení venkova a venkovských obcí není úplný a zakládá se na poznatcích z prostudované literatury, přičemž nejčastější způsoby vymezení jsou zde uvedeny.

1. Velikostní vymezení venkovských obcí

Samotný počet obyvatelstva byl vždy důležitým kritériem pro vymezení měst, resp. vesnic a zůstává jím dodnes. V podstatě vyjadřuje obytnou funkci sídel a obcí. Proto je toto kritérium jedno z nejvíce používaných při vymezování venkova. V našich podmínkách je za venkovskou obec považována každá obec, která má méně než 2000 obyvatel. Někdy bývá uvažována i hranice 3000 či 5000 obyvatel (Tabulka 3).

„Dvoutisícová hranice ve většině případů vyhovuje – s výjimkou jižní Moravy (Majerová 2005b: 54). Na jižní Moravě převažují sídla větší, kdežto na severovýchodní Moravě, hlavně

---

²¹ „Deskriptivní metody pouze popisují venkovskost a samy o sobě nedefinují“ (Halfacree 1993: 24), dále autor zmiňuje například jména Clark a Openshaw.

v podhorských oblastech převažuje zástavba rozptýlená (Majerová 2002). Mnohá a kdysi významná sídla se však díky této populační hranici ocitla v kategorii venkovských obcí. Perlín (1999) uvádí jako extrémní příklad Rabštejn nad Střelou²², který s necelými 20 stálými obyvateli nemá v současnosti ani statut obce. Naproti tomu „mnohá naše aglomerovaná venkovská sídla v zázemí velkých center osídlení přesáhla hranice 5000 obyvatel, charakter zástavby těchto sídel je však venkovský“ (Kubeš 1990:38).

Tento přístup má i přes svou oblíbenost mnoho kritik. Jednou z nich je ukotveno v publikaci Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová (1986: 473): „Použití pouhého velikostního kritéria pro vymezení měst je značně formální, neboť v podstatě předpokládá, že velikost obce charakterizuje i její funkci. To je předpoklad, který však u obcí hraniční velikosti zcela selhává. Navíc velikost městské obce je závislá na typu celého osídlení a s hospodářským rozvojem se význam určitého počtu obyvatel mění“. Jiní autoři velikostní kritérium odsuzují úplně: „Ačkoli se města podstatně liší od vesnic, neodlišují se počtem obyvatelů jako samostatný statistický typ“ (Korčák 1973: 81).

Tato metoda rovněž nebere v potaz počet sídel obce, tedy že obce sice překročí hranici 2000 obyvatel, ale její funkčně nepropojená sídla v rozvolněné zástavbě mají spíše charakter obce venkovské (ČSÚ, Jihlava 2008).

Populační velikost obcí bývá často kombinována za účelem vymezení venkovských obcí, resp. venkova i s jinými ukazateli, např. hustotou zalidnění či statutem obce.

Několik těchto kombinací najdeme např. v publikaci „Varianty vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000 až 2006“, kde jsou za venkovské obce považovány „všechny obce s velikostí do 2000 obyvatel mimo obcí v zázemí krajských měst. Zázemí je přitom vymezováno expertní metodou se stanovením hraniční silniční vzdálenosti“ (ČSÚ, Praha 2008: 9). Tato vzdálenost je však u každého města individuální a nejsou brány v potaz rozvojové osy, resp. směry, kterými se město rozrůstá. Sporná je i otázka, proč je vymezováno pouze zázemí krajských měst, neboť urbanizované zázemí mají i jiná velká města (např. Chomutov, Most, Opava).

Podle jiné varianty jsou za venkovský prostor brány všechny obce s velikostí do 1000 obyvatel a dále obce s velikostí do 3000 obyvatel, které mají hustotu zalidnění menší než 100, resp. 150 obyvatel/km² (ČSÚ, Praha 2008).

Tabulka 3 – Vymezení venkova podle počtu obyvatel (2009)

velikostní kategorie	počet obyvatel		počet obcí		rozloha	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
do 2 000	2773929	27,59	5579	89,28	57418,64	72,81
do 3 000	3306281	32,88	5798	92,78	62752,97	79,57
do 5 000	3975117	39,53	5975	95,62	67515,75	85,61
ČR celkem	10055327	100,00	6249	100,00	78864,9	100,00

Zdroj: MOS, vlastní výpočty

²² část obce Manětín (okr. Plzeň-sever)

Výhodou tohoto vymezení venkovských obcí je jeho nenáročnost na datovou základnu a snadná dostupnost dat s častou aktualizací.

2. Administrativně-správní vymezení venkovských obcí

Statut obce je ukotven v zákoně č. 128/2000Sb., o obcích (Příloha 1), který definuje města, statutární města a městyse. Městy se mohou stát obce, které mají nad 3000 obyvatel, nebo byly městy již v minulosti (bývalá města a městyse jsou uvedeny v Příloze 3 a Příloze 4). Zvláštní kategorií je „městys“, tedy něco ve smyslu malé město, městečko (Perlín 2009). Jejich průměrná velikost je 1165 obyvatel. Rozsah tohoto vymezení je znázorněn v Tabulce 4.

Tento způsob vymezení venkovských obcí byl aplikován v publikaci Džupinová, Halás, Horňák a kol. (2008). Na území Slovenska je 138 obcí, které mají statut města, ostatní obce byly brány jako venkov. Ve velikostní kategorii slovenských venkovských obcí „1000-1999 obyvatel“ bylo k roku 2006 557 obcí, v kategorii „2000-4999 obyvatel“ 245 obcí, v kategorii „5000-9999“ pak 14 obcí. Otázkou je, zda vykazují tyto obce skutečně venkovské rysy, nebo nemají pouze statut města. Ve stejných velikostních kategoriích je na Slovensku 2, 20 a 45 měst

Tabulka 4 – Statut obcí podle zákona č.128/2000Sb.

	počet jednotek	podíl obyvatel		podíl na rozloze		průměrná populační velikost	mediánová populační velikost
	n	abs.	v %	abs.	v %		
město*	593	7 372 686	70,17	20 749	26,31	12 433	4 493
městys	206	239 970	2,28	36 950	46,85	1 165	1 025
ostatní	5 450	2 894 157	27,55	21 166	26,84	531	980
ČR	6 249	10 506 813	100,00	78 865	100,00	1 681	419

Zdroj: MOS, vlastní výpočty

Pozn. * mezi města jsou započítána i statutární města

Vymezení venkovských obcí na základě statutu nedoporučuje Perlín (2009)⁷ z důvodu „neexistence pravidel pro udělení statutu město. V období 1990-2000 došlo k tomu, že statut města získaly obce s velmi rozdílným počtem obyvatel. Po roce 1990 se městy staly všechny obce, ve kterých existoval Městský národní výbor (MěNV) I., II. a III. stupně a další obce, které o tento statut požádaly bez ohledu na jejich velikost.“

Podle instrukce Ministerstva vnitra (MV) promítnuté do novely zákona o obcích, je hranice 3000 obyvatel rozhodující pro souhlas MV s případným osamostatněním částí obce a vznikem nové obce, a hranice 3000 obyvatel obdobně pro doporučení MV k žádosti obce o udělení statutu města, který uděluje předseda Sněmovny (Bartušek 2000).

V Česku je 49 obcí, které mají více než 3000 obyvatel a nemají statut města, celkem je v Česku 593 obcí se statutem „město“, nejmenším městem je Přebuz (okr. Sokolov) se 74 obyvateli.

Výrazné rozdíly lze zaznamenat i regionálně, tedy výskyt velmi malých měst v severozápadních Čechách a v horských oblastech (Krkonoše a Jeseníky) a zvýšený výskyt velkých „venkovských“ obcí na jižní Moravě a na Ostravsku (Tabulka 5).

V publikaci „Varianty vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000 až 2006“ je jako jeden ze způsobů vymezení venkovského prostoru²³ brán prostor obcí, které nejsou pověřeným obecním úřadem a nemají statut hlavního města. Zde ovšem „vypadnou“ obce, které by svou velikostí mohly patřit mezi městský prostor, avšak díky blízkosti větší obce s pověřeným obecním úřadem, spadají do prostoru venkovského (podobně je tak i v opačném případě u malých obcí s pověřeným obecním úřadem, které nemají v blízkosti větší centrum).

Tabulka 5 – Malá města a velké obce

název města	okres	počet obyvatel	název obce	okres	počet obyvatel
Přebuz	Sokolov	74	Jesenice	Praha-západ	6284
Loučná pod Klínovcem	Chomutov	90	Petrovice u Karviné	Karviná	5450
Boží Dar	Karlovy Vary	188	Bystřice	Frýdek-Místek	5252
Rajštejn	Klatovy	241	Dolní Lutyně	Karviná	4993
Výsluní	Chomutov	266	Ludgeřovice	Opava	4704
Janov	Bruntál	311	Horní Suchá	Karviná	4525
Andělská Hora	Bruntál	369	Chlumec	Ústí n./Labem	4434
Rožmberk nad Vltavou	Český Krumlov	372	Hlubočky	Olomouc	4409
Hora Svaté Kateřiny	Most	433	Bolatice	Opava	4372
Úterý	Plzeň-sever	466	Těrlicko	Karviná	4201

Zdroj: inspirace Perlín (2010), data z MOS, vlastní zpracování

3. Vymezení venkova a venkovských obcí na základě hustoty zalidnění

Metody vymezení venkovského prostoru se velmi často opírají o ukazatel hustoty zalidnění, tedy o prostorový přístup k vymezení venkova (Džupinová, Halás, Horňák 2008).

Jediná všeobecně uznávaná a jednotná mezinárodní definice pro vymezení venkova je vymezení OECD (tuto definice používá i Eurostat²⁴), které je založeno na podílu obyvatelstva, které žije na území s hustotou zalidnění menší než 150 obyvatel/km², resp. po sladení několika metodik 100 obyvatel/ km². Podle tohoto kritéria rozlišuje vnitřně Eurostat ještě tři stupně venkovského prostoru:

- do 8 obyvatel /km² - extrémní venkovské osídlení
- 8 - 50 obyvatel/ km² - méně zalidněné venkovské oblasti
- 50 – 100 obyvatel/ km² - venkovské oblasti

²³ „Vymezení bylo provedeno na úrovni obcí; „prostorem“ se zde zjednodušeně rozumí souhrn obcí splňujících dané podmínky. Všechny varianty vycházejí z počtů obyvatel, ploch a statutu obcí k 1. 1. 2007“ (ČSÚ, Praha 2008: 8).

²⁴ Statistický úřad Evropské unie.

Průměrná hustota zalidnění na území Česka dosahovala k 31.12.2009 hodnoty 133,2 obyv./km². Samotné hlavní město Praha má však hustotu o řád vyšší, 2 517,7 obyv./km², bez této extrémní hodnoty klesne průměr na 117,4 obyv./km².

Podle této metodiky jsou venkovské oblasti definovány na dvou úrovních:

- a) **Na úrovni lokální** je venkov definován jakožto sídla s hustotou menší než 150 obyvatel/km². Klíčovým faktorem při hodnocení tohoto ukazatele je vhodně zvolená územní jednotka. Při zvolení příliš malé územní jednotky, v Česku například obce, může docházet k tomu, že obce, jejichž správní území tvoří rozsáhlé katastry, mají díky své velké rozloze mnohem nižší hustotu zalidnění než srovnatelně velké obce, které ovšem leží na území menším nebo sevřenějším (Perlín 2009).
- b) **Na úrovni regionální** pak definice vymezuje regiony:
- Převážně venkovské (dominantly rural), kde více než 50 % obyvatel regionu žije ve venkovských obcích
  - Významně venkovské (significantly rural), kde ve venkovských obcích žije 15-50 % obyvatel regionu
  - Významně/převážně městské (dominantly rural), kde ve venkovských obcích žije méně než 15 % obyvatel regionu

Vymezení je aplikováno na územní jednotky NUTS 3²⁵ (Obrázek 4). „Při stanovení příliš velkých srovnávacích jednotek dochází ke stírání jednotlivých regionálních rozdílů a unifikaci prostoru“ (Perlín 2009)⁷.

Tato definice nebere v úvahu obyvatelstvo žijící v hustě osídlených venkovských oblastech (Majerová 2002) a je někdy obtížně aplikovatelná s ohledem na místní (národní) specifika (ČSÚ, Jihlava 2009). Některé země, jako například Japonsko, vyžadují jinou hranici – 500 obyv./km² nebo Belgie, ve které by bylo ideální stanovení dvou odlišných hranic hustot zalidnění – 600 obyv./km² pro Vlámsko a 300 obyv./km² obyv./km² pro Valonsko (Pizzoli, Xiaoning 2000).

O nedostacích tohoto vymezení vypovídají i různé úpravy, např. Terplan rozšířil tuto základní typologii o několik dalších typů (Tabulka 6).

Vymezení prostorových aktivit a struktur v souvislosti s hustotou zalidnění není ničím novým, např. E. Levasseur (in Korčák 1973) odhaduje hustotu obyvatelstva podle stupně hospodářského vývoje:

- zemědělství (3-40 obyv./km²),
- průmyslové (160 obyv./km²) a
- obchodní (značně více).

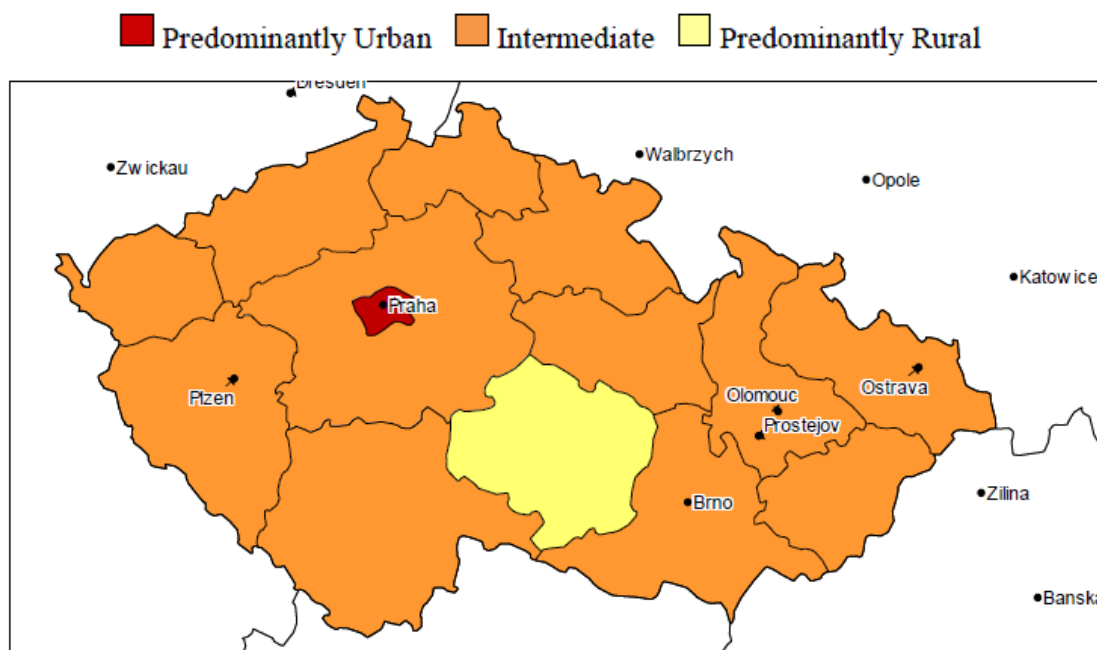
²⁵ Vymezení venkova podle hustoty zalidnění lze aplikovat i na jednotky nižší, NUTS 4 či NUTS 5. Pro mezinárodní srovnání je však nejčastěji aplikováno na NUTS 3, tedy v našich poměrech na kraje.

Tabulka 6 – Typologie obcí podle hustoty zalidnění (Terplan)

V1	Výrazně venkovské	více než 50 % obyvatel žije ve venkovských obcích
V2	Převážně venkovské	37,5-50 % obyvatel žije ve venkovských obcích
V	Venkovské celkem (V1 + V2)	-
S	Smíšené	25-37,5 % obyvatel žije ve venkovských obcích
M2	Převážně městské	15-25 % obyvatel žije ve venkovských obcích
N	Nevyhraněné celkem (V2 + S + M2)	-
M1	Výrazně městské	méně než 15 % obyvatel žije ve venkovských obcích
M	Městské celkem (M2 + M1)	-

Zdroj: Majerová (2001c: 10 a 2002: 12)

Ačkoli má tento přístup mnoho nedostatků a existují snahy alternativního vymezení venkova, přesto je hustota zalidnění hojně používána pro vymezení venkovských oblastí (Džupinová, Halás, Horňák 2008).

Obrázek 4 – Vymezení venkova v Česku podle metodiky OECD

Zdroj: OECD Regional Typology - <http://www.oecd.org/dataoecd/35/62/42392595.pdf> (19.7.2010)

Pozn. hustota zalidnění 150 obyvatel/km², NUTS 3, data ze SLDB 2001

4. Vymezení venkova metodou dojížděkové klasifikace

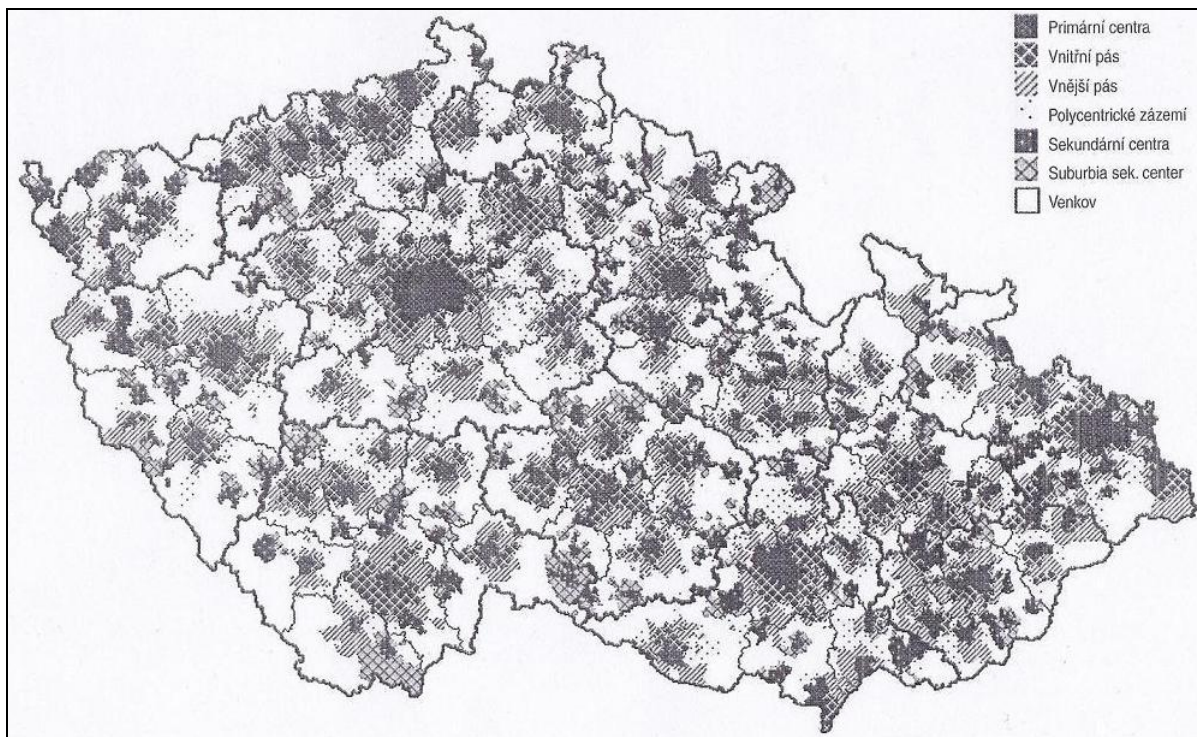
Vobecká (2009, 2010) použila dojížděkovou klasifikaci k vymezení městského, příměstského a venkovského obyvatelstva pro účely analýzy prostorové diferenciaci obyvatel a „diferenciaci strukturálních a dynamických charakteristik populace České republiky“ (Vobecká 2009: 14). „Obecně se jedná o vztahově funkční koncept, který míru svázanosti s městy operacionalizuje jako intenzitu vyjížděky za prací zaměstnaných obyvatel do měst“ (Vobecká 2009: 18).

Klasifikace se skládá ze tří hlavních prostorových kritérií – centra, suburbia (více než třetina zaměstnaných obyvatel vyjíždí za prací do centra), venkov (méně než třetina

zaměstnaných vyjíždí za prací do centra). Na základě této klasifikace bylo vymezeno sedm prostorových kategorií: primární centra, suburbánní oblasti (vnitřní pás zázemí, vnější pás zázemí, polycentrické zázemí), sekundární centra, zázemí sekundárních center a venkovské obce (Obrázek 5).

Pro toto vymezení však nebylo uvažováno jiné kritérium než dojížděka a vztahovost regionů. Rozloha venkova je podle tohoto vymezení dosti podceněna a namísto venkova byly vymezeny spíše periferní oblasti, resp. marginální oblasti.

Obrázek 5 – Dojížděková klasifikace obcí

Zdroj: Vobecká (2009: 19)

5. Vymezení venkovských obcí s pomocí ukazatele komplexní funkční velikosti (KfV) a vymezení venkova s pomocí ukazatele komplexní regionální velikosti (KRV)

Tyto agregátní ukazatele užívané pro vyjádření relativizovaného počtu komplexně vázaného obyvatelstva, resp. regionální velikosti a významnosti středisek prostřednictvím podílu komplexně vázaného obyvatelstva k určitému středisku na obyvatelstvu celé ČR byly definovány geografy Hampl, Gardavský a Kühnl (1987).

U těchto ukazatelů se u venkovských sídel předpokládá větší vypovídací schopnost než hierarchie podle prosté populační velikosti. Ukazatel KfV zohledňuje současně rozsah funkcí obytných (O), pracovních (P) a obslužných (N).

$$KfV = \frac{O + P + N}{3} \cdot 10\,000$$

Komplexně posuzovaná velikostní diference obcí je podstatně extrémnější než naznačují údaje o samotném obyvatelstvu. Tuto zvýšenou asymetrii pak dále zesilují i kvalitativní

sociální, demografické a ekonomické znaky obyvatelstva malých obcí. „U progresivních středisek lze předpokládat, že poměr obslužné a obytné funkce bude dosahovat hodnot vyšších než 1“ (Kačerová, Potůček 2009: 62). Zemánek (2003b: 97) uvádí, že „málokterá venkovská obec (středisko) by však silou svých případných střediskových funkcí vyhověla parametrům stanoveným spíše pro města (KfV alespoň 2,5).“

„Vztah města a venkova lze obecně vyjádřit na principu nodálního regionu, kde město představuje centrum/jádro regionu a přilehlý venkovský prostor jeho zázemí“ (Kačerová, Potůček 2009: 61). Tyto vztahy by se daly vyjádřit podle ukazatele KRV²⁶.

Výše uvedený způsob vymezení je velmi náročný na datovou základnu a spíše se hodí pro analýzu městského osídlení než venkovského.

6. Vymezení venkova na základě indexu rurality

Cloke v roce 1977, s následnou úpravou v roce 1986 (Cloke, Edwards), vytvořil za účelem srovnání venkovských oblastí „index rurality“. Hoggart vidí tento index jako vyjádření idejí kontinua, zmiňovaného v úvodní kapitole (Halfacree 1933).

Index rurality²⁷ je založen na sadě šestnácti proměnných, které byly vybrány jako relevantní pro definici venkova. Z komponentní analýzy vyplynula podmnožina devíti proměnných,

- a) podíl žen ve věku 15-45
- b) změna počtu obyvatel mezi dvěma cenzy
- c) vzor dojížděky (typ dojížděky)
- d) vybavení domácností
- e) in-migrace (přistěhovalí)
- f) hustota zalidnění
- g) podíl obyvatel starších 65-ti let
- h) vzdálenost od nejbližšího města s 50 tis obyvateli
- i) struktura zaměstnanosti

kteřé dosáhly nejlepších diskriminantů mezi venkovskými a nevenkovskými oblastmi a které byly následně vloženy do rovnice. Výsledná indexová skóre byla zobrazena v kvartilní klasifikaci v rozmezí od -11 „extrémně venkovský“ po +11 „extrémně nevenkovský“.

Podobné snahy byly zaznamenány i z jiných stran. Například britská skupina z OPCS (Office of Population Censuses and Surveys) použila 40 proměnných k vytvoření 30 podskupin populačních typů, na jejichž základě bylo vytyčeno pět hlavních typů venkovských oblastí. Ačkoli je tato klasifikace užitečná, autoři sami přiznávají, že technika multivariantní klasifikace obecně podléhá značným metodickým nesouladům a že platnost jednotlivých klasifikací je založena na jejich užitečnosti více než na jejich metodologickém základě (Cloke, Edwards 1986).

²⁶ Pro region se používá ukazatele KRV, který se počítá obdobně. KKV (kvalitativně vázaná komplexní velikost) více zohledňuje pracovní příležitosti a namísto služeb je vyzdvihnut kvartér).

²⁷ Popis „indexu rurality“ je čerpán z článku Cloke, Edwards (1986).

6. Vymezení venkovských obcí na základě střediskové soustavy osídlení (SSO)

Venkovské obce lze vymezit také na základě Střediskové soustavy osídlení, která vyčleňovala tři kategorie sídel, o kterých by se dalo říci, že jsou venkovské (více viz podkapitola 3.2). Vymezení venkova na základě SSO je na hranici velikostního a funkčního vymezení.

7. Vymezení venkovských obcí a venkovského prostoru na základě doplňku k vymezeným městům a urbánním oblastem

Časté je vymezení venkova jako doplňku k vymezeným městům, tzv. negativní či opoziční vymezení. „Venkov lze pokládat za „ne-město“, za veškeré osídlení, které není městem“ (Andrle, Srb 1988: 103). Jasně vymezení venkova od města snad bylo ve středověku díky hradbám. Venkov však již nelze vymezit jako vše ostatní, co není městem. Města neustále rozšiřují své hranice, proto je venkov územím bez pevných hranic, velmi rychle proměnlivým v čase a prostoru (Cuhrová 2003, Votrubec 1980).

Jeden ze způsobů vymezení města je například na základě Hassingerova kritéria (in Majerová 2005b), které vymezuje město na základě dopravní dostupnosti. Do města patří podle něho všechna místa, odkud průměrná dosažitelnost města²⁸ je 60 minut.

8. Vymezení venkova a venkovských obcí na základě podílu zemědělského obyvatelstva

Podíl nezemědělského, resp. zemědělského obyvatelstva byl do určité doby ukazatelem, podle kterého se dal venkov vymezit. Ve 30. letech²⁹ byly za venkovské považovány ty obce, které mají více než 60 % zemědělského obyvatelstva. V jiných zdrojích v 60. letech jsou za venkovské obce brány ty, které mají do 2000 obyvatel nebo podíl obyvatelstva příslušného k zemědělství přesahuje 50 % (Majerová 2005b). Podle SLDB 2001 je však obcí, které by měly více než 50 % obyvatel zaměstnaných v zemědělství pouze 28 (Majerová 2005b) a tento počet i samotný podíl se bude nejspíše dále snižovat. Perlín (2010) uvedl rovněž za jednu z variant vymezení venkova podíl priméru na celkové populaci, resp. zemědělské EAO populaci.

9. Jiné způsoby vymezení dalších autorů

Ivanička (1971) stanovil rozhraní mezi vesnicí, městečkem a městem následujícím způsobem. Malá města by měla mít alespoň 2000 obyvatel, více než 70 trvale bydlících na hektar zastavěné plochy, základní devítiletou školu, 10 % domů by mělo mít 3 a více bytů, dvě stálá lékařská místa, ze 100 obyvatel by nemělo být více než 15 zaměstnaných v zemědělství, apod. Podobným, i když v jistých ohledech odlišným, způsobem jsou určeny hranice i v této práci.

Votrubec (1980) naznačil jako možné členění vesnic **kombinací velikostního kritéria počtu obyvatel a domů**. Malé obce by měly asi 30 domů a 150 obyvatel, střední asi 30-200 domů a 150-1000 obyvatel a velkými obcemi by byly s více než 200 domy a 1000 obyvateli. Z kategorií lze usuzovat, že je předpokládána průměrná obydlenost domu pěti osobami. Není

²⁸ Průměrná dosažitelnost města je chápána jako průměrná dopravní doba + 1/2 průměrné čekací doby.

²⁹ Mezinárodní statistický ústav v roce 1938

však zodpovězena otázka, zda musí obec splňovat obě kritéria pro zařazení do příslušné kategorie či zda stačí splnění kritéria jednoho, popřípadě jaké kritérium je v tomto případě rozhodující.

4.3 Venkov v evropských, národních a regionálních dokumentech

Strukturální přeměna venkova je realizována jak systémem *evropské regionální politiky, respektive politikou soudržnosti* (Regionální, kohezní politika EU), na straně jedné, tak *zemědělskou politikou rozvoje venkova v rámci Společné zemědělské politiky EU* (SZP, angl. CAP) na straně druhé (Jetmar 2007, Obrázek 6). „Z kontextu kohezní politiky a Společné zemědělské politiky vyplývá, že obě politiky mají územní charakter a zaměřují se na rozvoj venkovských oblastí. ČR proto zdůrazňuje význam zajištění udržitelného rozvoje venkova“ (Kašparová, Potůček 2009: 14).

„Cíl je ve všech státech EU obdobný – zvýšit životní úroveň obyvatel venkovských oblastí, odstranit či alespoň zmírnit regionální disparity, zachovat životaschopnost venkovského prostoru-osídlení, krajinu. I v ČR je zajištění trvale udržitelného rozvoje venkova celospolečenským požadavkem, a to mj. zlepšení infrastruktury, posílení zaměstnanosti s cílem zabránit vysídlování problémových regionů“ (Majerová 2001a: 78).

„Propojení aspektů odvětvových hledisek s územními je cílem regionální politiky obsažené ve Strategii regionálního rozvoje České republiky. V podmínkách ČR se regionální politika uplatňuje z úrovně EU vůči vybraným regionům NUTS 2, z úrovně ČR vůči vybraným státům podporovaným regionům a z úrovně krajů vůči vybraným regionům“ (Kašparová, Potůček 2009: 38). „Regionální politika státu, formulovaná mimo jiné zákonem č. 248/2000Sb., o podpoře regionálního rozvoje (Příloha 2), definuje tzv. regiony se soustředěnou podporou státu, mezi které právě řadí venkovské regiony“, neboť venkovské oblasti jsou současně hospodářsky slabými regiony (Majerová 2001b: 98).

➤ *Národní strategický a referenční rámec ČR³⁰*

Operační programy cíle Konvergence (za NUTS 2) – v rámci regionálních operačních programů je plánována komplexní podpora venkovským obcím od 500 (v některých případech od 2000) obyvatel. „Operační programy regionů soudržnosti (NUTS 2) podporují rozvoj a obnovu venkovských obcí o velikosti 500–3000 obyvatel (Střední Čechy) nebo až 4999 obyvatel (Jihozápad, Střední Morava, Moravskoslezsko)“ (Kašparová, Potůček 2009: 37).

Venkovských oblastí se týkají zejména operační programy:

- Podnikání a inovace
- Lidské zdroje a zaměstnanost
- Vzdělávání pro konkurenceschopnost

---

³⁰ Národní strategický a referenční rámec ČR - <http://www.strukturalni-fondy.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=5a5a7a80-ae4c-48e2-add9-0719b2872d7a> (12.1.2010)

- Životní prostředí
- Integrovaný operační program
- Regionální operační programy (regiony soudržnosti si stanoví prioritní osy podle vlastních potřeb)

Operační programy cíle Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost (část alokováno přes Cíl Konvergence)

Operační programy cíle Evropská územní spolupráce (pro příhraniční oblasti, za NUTS 3)

***Strategické směry Společenství pro rozvoj venkova (programové období 2007–2013)*³¹**

Nová generace strategií a programů rozvoje venkova bude vystavěna okolo čtyř os, tedy:

- osy 1 o zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví;
- osy 2 o zlepšování životního prostředí a krajiny;
- osy 3 o kvalitě života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova
- a osy 4 o Leaderu.

➤ ***Národní strategický plán rozvoje venkova ČR na období 2007-2013***³² je základním rámcovým dokumentem pro oblast venkova. Důležitá je zejména Osa III (Kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova) a Osa IV (Leader). Realizován je prostřednictvím Programu rozvoje venkova (PRV)³³, v současnosti na programové období 2007-2013, který je zajišťován prostřednictvím Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EZFRV/EAFRD). Venkov je zde vymežován na základě metodiky OECD, tedy na základě hustoty zalidnění. „Pro vymezení podporovaných území pro obnovu a rozvoj vesnic podporuje PRV diferencovaně obce do 500 obyvatel a obce do 2000 obyvatel. Program navrhuje, aby za venkovskou byla považována obec s počtem obyvatel nižším než 2 000 nebo obec s hustotou nižší než 150 obyvatel na km²“ (Kašparová, Potůček 2009: 36-37). PRV dále vymezuje tři typy území:

- a) příměstský venkov
- b) odlehlý venkov
- c) mezilehlý prostor

➤ ***Národní strategický plán pro oblast rybářství na období 2007-2013*** v našich podmínkách není tolik v povědomí, realizován je prostřednictvím Operačního programu rybářství 2007-2013.

➤ Jako součást ***Národního rozvojového plánu 2007-2013*** byly zpracovány sektorové a regionální konzultační dokumenty (k SOPům a ROPům)³⁴, na jejichž základě došlo k navržení priorit pro oblast politiky hospodářské a sociální soudržnosti. Národní

³¹ Rozhodnutí Rady ze dne 20. února 2006 o strategických směrech Společenství pro rozvoj venkova - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:055:0020:0029:CS:PDF> (1.4.2010)

³² Národní strategický plán rozvoje venkova ČR - www.3zemi.cz/files/EAFRD.doc (14.4.2010)

³³ Program rozvoje venkova ČR - <http://eagri.cz/public/eagri/dotace/program-rozvoje-venkova-na-obdobi-2007/> (14.4.2010)

³⁴ ROP – regionální operační program, SOP – sektorový operační program

rozvojový plán vytváří základní rámec pro následné zpracování operačních programů. Pro venkov je významná 5. Priorita – Operační program Rozvoj venkova a multifunkčního zemědělství.

➤ ***Instituce (subjekty) ovlivňující rozvoj venkova:***

Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR)

Program obnovy venkova³⁵ – Hlavním cílem programu je vytvořit organizační a ekonomické podmínky k podnícení a podpoře obyvatel a samospráv venkovských obcí k tomu, aby se vlastními silami snažili o harmonický rozvoj zdravého životního prostředí, udržování přírodních a kulturních hodnot venkovské krajiny a rozvoj ekologicky nezávadného hospodářství. Za tímto účelem jsou venkovské obce vymezovány na základě počtu obyvatel, standardně užívaná hranice 2000 obyvatel.

Ministerstvo zemědělství (MZe) – podpůrné programy k podpoře mimoprodukčních funkcí zemědělství

Ministerstvo životního prostředí (MŽP) – např. ekologické a krajinotvorné otázky, doprava

Ministerstvo kultury (MK) – např. orgány památkové péče

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) – např. podpora zaměstnanosti

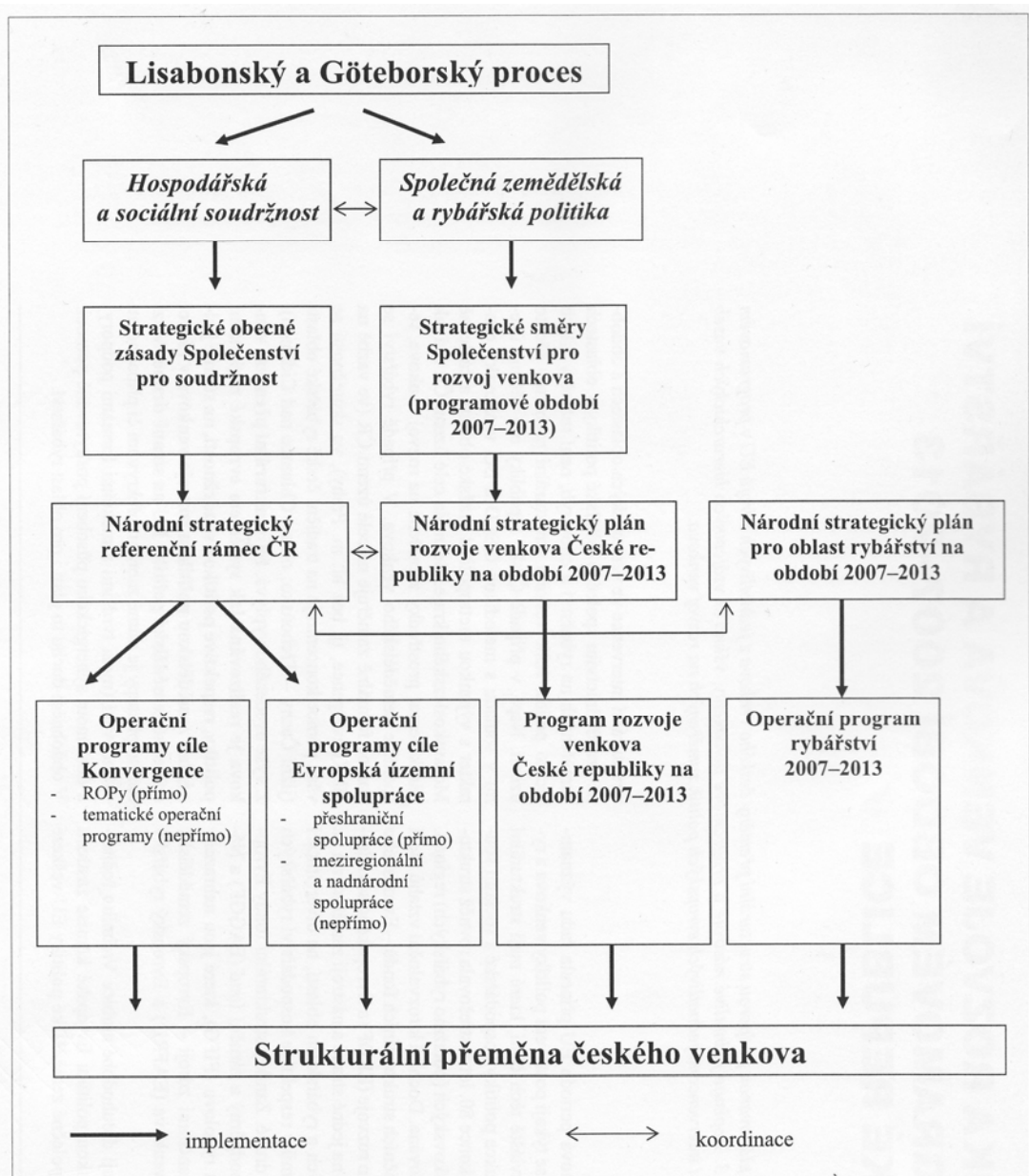
Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) – např. podpora vzdělanosti, celoživotního vzdělání

Venkov a venkovské obce jsou v jednotlivých dokumentech vymezovány různě a na základě různých ukazatelů, nebo není venkov taxativně vymezen. I z tohoto důvodu jsem byla motivována v empirické části nabídnout způsob vymezení venkova, který by se dal jednotně používat na území Česka.

---

³⁵ Pozn. někdy také Program obnovy vesnice

Obrázek 6 – Vazby národních rozvojových dokumentů a dokumentů EU

Zdroj: Jetmar 2007

Kapitola 5

Diskuze zvolených ukazatelů pro vymezení venkova

Problematika venkova je zkoumána z mnoha vědních disciplín, nejčastěji se setkáme s pohledem sociologickým, geografickým, ekonomickým a kulturologickým, s čímž souvisí i metody zkoumání. Použití jen jednoho kritéria může vést k výraznému zkreslení. Některé potřebné kvantitativní charakteristiky nejsou sledovány v dostatečném územním detailu, proto zpravidla dochází k přechodu od kvantitativních ke kvalitativním formám výzkumu v závislosti na poklesu řádovostní úrovně. Zejména sociální obory využívají k výzkumu měkkých (kvalitativních) dat na základě výběrových šetření (dotazníkových, telefonických, emailových či jiných). Snahou je získat detailní unikátní data na reprezentativním vzorku obyvatelstva, jehož výsledky jsou pak vztahovány na celou populaci.

Perlín (2009) provedl kategorizaci nástrojů k vymezení venkova (Tabulka 7), ve kterém rozdělil ukazatele na kvalitativní subjektivní a kvantitativní statistické. „Z hlediska regionálních odlišností na našem území by bylo vhodnější použití spíše subjektivních a kvalitativních kritérií, z hlediska mezinárodního srovnání je však nutno používat kritéria kvantitativní, statisticky pravidelně sledovaná a snadno zjištělná, ne vždy však dostatečně odrážející specifickou realitu českého a moravského venkova“ (Majerová 2005b: 54).

Zatímco některé prvky jsou takřka neměnné, např. členitost terénu, jiné se mění takřka den ze dne, např. charakteristiky obyvatelstva (Slepička 1981), mezi tyto charakteristiky patří vzdělanostní struktura obyvatelstva či struktura zaměstnanosti podle odvětví. Spolu s náboženskou strukturou jsou tyto ukazatele sledovány v nejmenším územním detailu (ZSJ) pouze ve sčítání lidu, domů a bytů, které se koná pouze jednou za deset let, proto musíme být velmi opatrní při interpretaci statistických analýz čerpajících z těchto starších dat, zejména při srovnávání ukazatelů neodpovídajících stejnému okamžiku zkoumání.

Data ze sčítání lidu, domů a bytů jsou však i přes zmíněná úskalí vhodným a jedinečným zdrojem některých ukazatelů v předkládané diplomové práci. Úplný seznam sledovaných ukazatelů je uveden v Tabulce 9.

Tabulka 7 – Kategorizace nástrojů k vymezení venkova

	Venkovská obec	Venkovský prostor, venkov
Statistické (kvantitativní)	počet obyvatel, správní struktura, označení obce	hustota zalidnění, podíl ekonomicky aktivních v priméru
Subjektivní (kvalitativní)	individuální znaky, architektura, urbanismus, sociální znaky	krajina, krajinný ráz

Zdroj: Perlín (2009), vlastní úprava

Pokud je sledovaný výběr obohacen i o časové řady ukazatelů, je nezbytné brát v úvahu i lokální a historickou podmíněnost ukazatelů. Bohužel „historie/minulost“ se nikdy neohlížela na to, kam až budou sahát následky jejího „rozhodnutí“, probíhala spontánně a bez možnosti cokoli přesně predikovat, proto můžeme v různých grafech či vývojových řadách zaznamenat drobné či větší výkyvy a anomálie, jejichž vysvětlení musíme hledat právě v historických souvislostech spíše než v logickém výkladu. Většina znaků venkova je navíc proměnlivá v čase, tedy je potřebné čas od času provést revizi dosavadních vymezení.

Ukazatele, znaky, rysy, data

Ačkoli by se mezi těmito pojmy mohlo dát v některých případech rovnítko, některé významové rozdíly mezi těmito slovy přece jenom existují. **Znakem či rysem** je většinou označována vlastnost zkoumaného předmětu (např. vysoká nezaměstnanost), **ukazatel** je chápán jako statistická pomůcka k jeho prokázání/výpočtu (např. míra nezaměstnanosti). V definicích bývají často zmiňovány rysy či znaky venkova, avšak hodnoty ukazatelů, kterých by měl venkov nabývat, již není tak jednoduché určit.

Následujícím způsobem jsou například rysy venkova definovány podle anglického geografa Clouta (in Hoggart 1988) :

- 1) nízká hustota obyvatelstva
- 2) volné síť infrastruktury a služeb
- 3) těsné síť osobních kontaktů a silná identita s okolím
- 4) podprůměrná zaměstnanost ve výrobě a administrativě (sekundér a terciér)
- 5) v krajině dominující zemědělství a lesnictví

V zásadě se tyto charakteristiky nebudou odlišovat od hlavních charakteristik/znaků venkova v Česku, avšak hodnoty ukazatelů se mohou (a nejspíše budou) lišit.

Záleží tedy pouze na subjektivním posouzení kvantifikace rysů a znaků a na tom, za jakým účelem se venkov vymezuje, jakou vědní disciplínou je vymezení ovlivněno, a v neposlední řadě závisí na území, na které je vymezení vztahováno.

5.1 Kvalitativní ukazatele specifické pro venkov

Mnohé vědní disciplíny se v poslední době více orientují na kvalitativní formu výzkumu, která jim poskytuje odpověď na otázky, na které jsou kvantitativní statistická data „krátká“.

Majerová (2005b) dělí kvalitativní ukazatele na subjektivní a objektivní. Tato kritéria jsou víceméně přesně specifikována, ale lze se špatně kvantifikovat (měřit), např. architektonický vzhled, struktura osídlení, historický vývoj apod. Kvantifikace, tedy stanovení hranic je věcí subjektivního názoru odborníka.

Na základě rozboru literatury je možné identifikovat některé rysy venkova. Jejich diskuze je zařazena v dalším textu.

Jde především o *charakter života lidí* na venkově, jejich každodenní život, který je do jisté míry pozůstatkem dob minulých, a které z generace na generaci ztrácí svou intenzitu a smysl. Venkovan si nečlenil den, týden ani rok podle formálních rytmů, ale vycházel z toho, co je potřeba udělat a jaké je zrovna počasí. Venkovana nekontrolují hodinky, ale stav bytostí a věcí, které má v péči (B. Blažek 2004, Zemánek 2003a). Životní tempo je na venkově rozhodně pomalejší (Zemánek 2003a), nemůžeme však životní styl obyvatel venkova považovat v současnosti za protiklad městského životního stylu.

Na venkově jsou patrné *odlišnosti v normách a vzorcích lidského chování*. Příkladem může být větší sociální kontrola, tudíž i menší míra anonymity jedince. S tímto rysem souvisí i obecně menší schopnost absorbovat cizorodý prvek než jakou má sociálně pružnější prostředí města (Zemánek 2003a).

Nejčastěji zmiňované odlišnosti jsou v rodinných a mezilidských vztazích (Majerová 2001c, Baldová 2008). Předpokladem jsou *těsnější příbuzenské a sousedské vztahy* v malých obcích, osobní kontakt mezi sousedy a *vzájemná výpomoc* (Perlín 1999, Zemánek 2003a). Venkovská společnost je více propojená, přísně stratifikovaná, vysoce integrovaná a stabilní, zatímco městská společnost je v podstatě volná asociace s nestabilním členstvím a omezenou interakcí mezi jejími členy (Goodall 1987). S tím souvisí i nižší míra a nebezpečnost kriminality na venkově než ve městě (Zemánek 2003b). Často se setkáme s tím, že v obci nebo dostupném okolí žije nějaký příbuzný. Obyvatelé se mohou na své sousedy spolehnout.

Obyvatelé venkova mají *pevnější vztah s okolním prostředím a zároveň mají větší zodpovědnost za toto prostředí*. Tento silný vztah bude platit zejména u rodáků a lidí, kteří v daném místě žijí delší dobu. Nově přistěhovalí (z města na venkov) již tak silný vztah k prostředí mít nebudou.

Často bývá v souvislosti se studiem suburbánních oblastí sledován sociální kapitál, tedy vazby (sítě, kontakty) obyvatel mezi sebou samotnými i na subjekty mimo zkoumanou jednotku. Na venkově je zaznamenána *menší intenzita sociálně ekonomických kontaktů*. Síť vzájemných vazeb je však dnes již natolik složitá a komplexní, že lze jen stěží jasněji určit, kde je hranice (Baldová 2008). Noví obyvatelé, kteří se přistěhovali z měst, mohou být podle výzkumů pro venkov přínosní, protože mají důležité kontakty ve městě, které obyvatelé venkova často postrádají.

Kromě mezilidských vztahů jsou však na venkově na první pohled viditelné i jiné odlišnosti. Jednak se projevují **v péči o zevnějšek**, B. Blažek (2004) ve své publikaci uvádí rozdíly v chůzi, tvarování postavy, pokožce a chrupu, která mohla být v minulosti způsobena neúplnou nabídkou služeb (kadeřnické a kosmetické), ale i postrádáním významu tohoto „zkrášlování“. Chyběla vnitřní konkurence, společenství tyto ve městě běžné „standarty“ nevyžadovala, možná i spíše odsuzovala. Zvýšená péče o zevnějšek byla ovšem běžná, pokud se venkované oblékli do svátečních oděvů z důvodu kulturní či náboženské události.

Pravidelné lidové zvyky a tradiční slavnosti, u kterých se všichni scházejí, a které se dodržují podle starých tradic, jsou dalším rysem venkova (Majerová 2001c, 2005b), který si zachovává dodnes. Avšak některé svátky a tradice jsou o něco více aktuální ve větších obcích a ve městech než v obcích menších. Souvisí to patrně s klesajícím zastoupením kulturně aktivní vrstvy na venkově a s komerční zajímavostí některých svátků ve městě či lepším kulturně-materiálním zázemím města (Zemánek 2003a).

Druhým viditelným rozdílem je i **péče o své domovy**. Ve městech tak časté dekorace balkonů a oken jsou na venkově méně časté, i když vlivem nepřímé urbanizace již není tento rozdíl tak patrný. Obyvatelé venkova však své domovy nezanedbávají, naopak jim věnují mnohem více péče, avšak není pro ně podstatné své domovy zdobit.

Čím se ale náš venkov odlišuje a o čem nemohou být spory, jsou výrazné a stále přetrvávající **prvky samozásobitelství** (zavařování, pěstování užitkových rostlin) a kutilství. Lidé na venkově **jsou zruční, většinu věcí si sami postaví a opraví**, jen výjimečně potřebují pomoc řemeslníků. **Vlastní hospodářství** má více než 50 % obyvatel, zahrádku pak zhruba 85 % obyvatel. Je prokázáno zvýšené vlastnictví domácích zvířat, převážně hospodářských (Majerová 2001c).

Úcta ke stáří a stárnoucím věcem je životní koncept (Zemánek 2003a, B. Blažek 1998), který je do jisté míry ovlivněn i věkovou skladbou obyvatel venkova. Starší lidé mají silný vztah k věcem, obměňují je pouze v případě, že již zcela bez možnosti opravy dosloužili, ale i tehdy se je pokusí v maximální míře zužitkovat. Pro obyvatele venkova nejsou důležité trendy, ale funkčnost materiálních předmětů.

V malých venkovských prodejnách můžeme najít ještě sortiment, který se ve větších městech již nevyskytuje (např. sifonové bombičky nebo žabky na záclony) a to mnohdy ještě v původních obalech. Návštěva těchto prodejen se pro nás pak mnohdy stává **nostalgickou vzpomínkou na dětství a doby minulé** a nevědomky si vytváříme pozitivní citový vztah k těmto místům.

Žije-li člověk určitou dobu na nějakém místě, obvykle si k tomuto místu vytvoří **citové pouto**. **Vyjádření lokální identity** (či patriotismu) může být ovlivněno jak věkem (s vyšším věkem vztah sílí), tak dobou, kterou člověk v obci strávil (Majerová 2005a). „Přibývá obyvatel, kteří venkovský prostor jen užívají, mají k němu „konzumní“ vztah. Mají však zásluhu o zachování a údržbu mnoha venkovských stavení a někdy i celých osad využívaných pro rekreaci“ (Slepička 1981: 330). Je však možná i situace, kdy „přistěhovalec“ má vztah k obci silnější než místní lidé, protože si tuto obec sám z určitého důvodu ke svému životu vybral.

Mnohdy bývají *podmínky života na venkově* příznivější než ve velkých městech (Slepička 1981). Jde ale o individuální posouzení podmínek života (subjektivně pocíťovaná ne/pohoda) a objektivní podmínky života osoby (Baldová 2008).

Přirozené autority jsou páteří venkovského společenství. Autoritou se člověk v očích spoluobčanů nestává automaticky jen díky svému povolání či majetnosti, ale i díky lidským kvalitám (Zemánek 2003a). Majerová (2005b: 130) však tvrdí opak: „Na rozdíl od minulosti, kdy hierarchie mezi venkovskými sociálními třídami vznikala na základě vlastnictví v zemědělství, jsou dnes oceňovány kategorie jako druh zaměstnání, výše příjmů, způsob bydlení, úroveň konzumu a způsob trávení volného času. Tato moderní rozlišovací kritéria, která se podobají měřítkům lidí z měst, vedou k projevům sociálního separatismu.“

Baldová (2008) v polemice o způsobu vymezení venkova hovoří jako o nejvhodnějším kritériu *subjektivní hodnocení místních obyvatel*. Jejich způsob referování o obci nejlépe vypoví, zda má dané sídlo venkovský či městský charakter. „Subjektivní atributy jsou ve většině případů zjistitelné pouze prostřednictvím různých terénních výzkumů především sociologického typu, jejichž náročnost je značná, a tudíž aplikovatelná převážně na úrovni regionů nižších řádů“ (Havlíček, Chromý 2001: 8). Tento způsob jsme se studenty Přírodovědecké fakulty vyzkoušeli v rámci seminární práce k předmětu Geografie města, kde jsme se pokoušeli vymezit město. Výzkum byl prováděn v hraničních obcích 1500-5000 obyvatel. Z výsledků vyplynulo, že obyvatelé obcí jen zřídka kdy přemýšleli nad tím, jaký je rozdíl mezi městem a venkovem. Podle popisu jejich způsobu života je také těžké usuzovat, protože je dost často podobný městskému.

Je možné, že rozdíl bude v hodnotových orientacích. Perlín (1999) doporučuje vyjádření místních obyvatel o své obci jako nejlepší formu subjektivního hodnocení obce. Doporučuje zeptat se na název skupiny panelových domů na okraji (bytovky vs. sídliště) či na název centrálního prostoru ve středu obce (náves vs. náměstí).

Kvalitativní údaje venkova se časem proměňují, některé se vytrácejí a jiné nabývají na významu. Navíc souvisí s obecnými rysy proměny společnosti, která v druhé polovině 20. století postupně klade stále větší důraz na míru individuality a více odmítá společné nebo stejné znaky pro jednotlivé socioprofesionální skupiny. Tak se proměňuje způsob oblékání od jednotných krojů k individuálnímu šatníku stejně jako charakter staveb od jednotné architektury a urbanismu obce k individuálním rodinným domkům.

Kvalitativní hodnocení je pouze jiným způsob měření a je vhodný pro výzkum spíše na bázi lokální. Tento typ výzkumu je pro předkládanou práci nevhodný a do jisté míry velmi náročný až nemožný, neboť pro hromadné zpracování dat není možné použít kvalitativní ukazatele (data nejsou k dispozici za všechny jednotky, nejsou pravidelně sledovány a mají výrazně jednorázový charakter). Proto nebudu měkké faktory (venkovské společenství, soužití občanů, místní zvyky a podobně) charakteristické pro venkov ve své práci sledovat, i když mnozí autoři se o nich zmiňují, např. kulturní geografie (B. Blažek 1998, 2004, Chromý 2004).

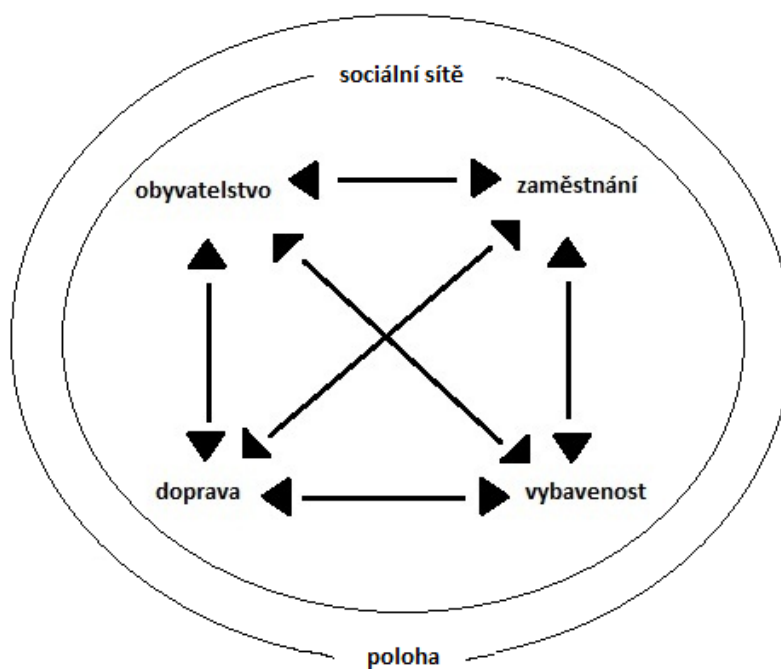

5.2 Kvantitativní ukazatele specifické pro venkov

Zdrojem kvantitativních ukazatelů je nejčastěji sčítání lidu, resortní statistiky (v případě venkova ministerstvo zemědělství, ministerstvo pro místní rozvoj, ministerstvo práce a sociálních věcí nebo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy aj.). K využití jsou také data ze statistických či správních registrů – RES (Registr ekonomických subjektů), KN (Katastr nemovitostí) apod. Problémem některých ukazatelů je, že je lze vztahovat pouze k datu sčítání (např. vzdělaností, náboženské ukazatele či ukazatele charakteristiky bydlení).

Při zpracovávání této kapitoly jsem se často setkávala s tím, že autoři uvádějí charakteristiky provázaně, tedy že nelze hovořit o jednom ryse bez ohledu na rys druhý. Nelze již ani s jistotou říci, jaká charakteristika determinuje charakteristiku jinou (Obrázek 7). Proto se budu možná v následujících odstavcích opakovat, ale spíše než o opakování jde o uvádění problematiky do souvislostí.

Obrázek 7 – Souvislosti mezi charakteristikami venkova

Zdroj: inspirace Ryšavý 1990, vlastní zpracování

Následující kapitola bude věnována charakteristikám venkova, které jsou rozčleněny do několika tematických skupin. Vždy budou zmíněni autoři, kteří podle prostudované literatury označili danou charakteristiku jako relevantní pro vymezení venkova. Pro jednotlivé skupiny uvedu ukazatele, kterými lze zmíněné charakteristiky statisticky doložit a zdroje, odkud lze data pro kvantifikaci ukazatelů získat. Výčet ukazatelů, který následuje po každé subkapitole, resp. po každé skupině ukazatelů, není úplný a jeho úplnost ani nebyla zamýšlena. Zmiňovány jsou ukazatele charakteristické pro vymezení venkova, neboť dále bude venkov sledován na úrovni ORP, tedy jako plocha se zastavěným územím i volnou krajinou.

Úplné postihnutí zdrojů dat za jednotlivé skupiny ukazatelů není rovněž možné, neboť existuje nepřeberné množství různých databází, ať už veřejných či neveřejných, zejména každé ministerstvo má své vlastní databáze, z nichž vyžádané údaje předává Českému statistickému úřadu, např. Ministerstvo vnitra předává data, kterými se naplňuje DFO (Databáze fyzických osob).

V předkládané práci budu pracovat s daty kvantitativními, dostupnými z běžných statistik.

5.2.1 Přírodní podmínky

Bartušek (2000) uvádí, že přírodní podmínky mají vliv na míru zalidnění. Jedná se hlavně o *morfologii terénu* (zastoupení hor, vrchovin, pahorkatin,...). Odlišnosti lze spatřovat převážně *v nadmořské výšce, větší svažitosti terénu, nízké produkční schopnosti půdy* (Majerová 2001c) a *větším procentu zalesnění* (Elands a Praestholm 2008, Mackovič 2003, Majerová 2001c, Zemánek 2003b). Venkovské oblasti jsou převážně oblastmi s horšími přírodními podmínkami (Majerová 2001c). S těmito převážně přírodními podmínkami souvisí i *méně příznivé podmínky pro rozvoj zemědělství* (LFA – Less Favoured Areas), které jsou pak předmětem specifických podmínek pro přiznání dotací.

Ve využití půdy bude kromě zalesnění dominovat *využití pro zemědělské účely*. Předpokládá se vyšší podíl zemědělské půdy na venkově než ve městě (Mackovič 2003, ČSÚ, Jihlava 2009, Zemánek 2003b), podíl zemědělské půdy na katastrálním území obcí (průměr 55,7). Venkov se rovněž vyznačuje menším *podílem zastavěných a ostatních ploch* na celkové rozloze obce (Mackovič 2003, Zemánek 2003b).

Morfologie spolu s dalšími faktory (např. historickými) určuje i počet místních částí, resp. částí obcí. Předpokládá se větší rozdrobenost venkovských sídel, která je však regionálně diferencována. *Index rozdrobenosti* obcí je definovaný jako součet vážených podílů tří nejnižších velikostních kategorií na celkovém počtu obcí příslušné jednotky (Hampl, Müller 1998). Pro úroveň obcí se zdá být lepším ukazatelem než průměrný počet místních částí průměrná *velikost místních částí*.

Mezi přírodní podmínky se zahrnuje životní prostředí, ve kterém se obec nachází, jeho výchozí podmínky a současný stav. Skupina těchto ukazatelů určuje atraktivitu prostředí, ve kterém se obec nachází. Tyto podmínky mohou být determinující pro vývoj dané obce, resp. daného území. Pro venkov jsou typické *příznivější podmínky životního prostředí* (Majerová 2001b a 2001c), zejména *čistota ovzduší a vody* (Slepička 1981).

Ukazatele pro vymezení venkova:

- Průměrná nadmořská výška (předpokládá se vyšší nadmořská výška pro venkovské oblasti, avšak není to pravidlem)
- Průměrný rozdíl v nadmořské výšce, resp. převýšení (doplňk k průměrné nadmořské výšce, opět se předpokládá větší členitost venkovského území, data jsou dostupná pouze za vybrané obce)
- Průměrná svažitost terénu, resp. procentuální sklon terénu (vhodnost území pro zemědělskou výrobu, jakožto dominantního sektoru na venkově, svažitost se předpokládá vyšší)

- Index rozdrobenosti (vypočítán jako $3 \times$ podíl obcí s obyv. do 199 + $2 \times$ podíl obcí s obyv. 200-499 + podíl obcí s obyv. 500-999, na venkově je osídlení více rozdrobené)
- Podíl zastavěných a ostatních ploch na rozlohu území (na venkově je nižší)
- Průměrná produkční schopnost půdy (jednotky BPEJ³⁶ kde je jedním z kritérií právě svažitost terénu, na venkově je obecně kvalita půdy nižší, i přesto je více využívána)
- Koeficient ekologické stability³⁷ (podíl ekologicky příznivých ploch a ploch, které zatěžují životní prostředí, vyšší hodnota pro venkov)
- Podíl LFA na rozloze sledované jednotky (oblasti s méně příznivými podmínkami pro zemědělství jsou výrazně spjaté s venkovskými oblastmi)
- Podíl zemědělské půdy na celkové rozloze (má výrazný podíl na vzhled krajiny, zaujímá velkou část rozlohy území, které je zemědělsky obhospodařováno, na venkově je půda více zemědělsky využívána)
- Podíl zalesnění, resp. „lesnatost“ vyjadřující procentuální podíl lesních ploch na rozloze (podíl zalesnění je silně spjat s nadmořskou výškou, a tedy i s venkovskými oblastmi)
- Podíl zastavěných a ostatních ploch na celkové rozloze (na venkově se předpokládá hodnota nižší)
- Průměrný počet místních částí (v souvislosti s jinými ukazateli, např. počtem obyvatel vypovídá o rozdrobenosti obcí, která je pro venkov charakteristická)
- Průměrná velikost, resp. rozloha místních částí (lépe vypovídající ukazatel než předchozí, čím menší velikost místní části, tím rurálnější obec)
- Imise oxidu síry, dusíku a jiných znečišťujících látek na jednotku plochy (předpoklad, že je na venkově čistější ovzduší, není jednoduché potvrdit, neboť vzduchové hmoty jsou jednak pohyblivé, a za druhé záleží na charakteru dané oblasti)
- Obsah znečišťujících látek v podzemních, tekoucích a stojatých vodách na jednotku plochy (předpoklad stejný, avšak podobné problémy s dokazováním jako u ovzduší)
- TRF, TRZ jsou ukazatele vyjadřující využití území pro cestovní ruch, které je vyjádřeno počtem lůžek na obyvatele, resp. na rozlohu (vyšší hodnota tohoto ukazatele souvisí s atraktivitou přírodního prostředí na venkově)

Zdroje údajů pro skupinu ukazatelů „Přírodní podmínky“

- Nadmořská výška je uvedena v mnoha statistických publikacích (např. Historický lexikon obcí nebo Malý lexikon obcí), vedena je i v administrativní databázi MOS (městská a obecní statistika), ve které je uvedena i maximální a minimální nadmořská výška, která je však sledována pouze u vybraných obcí
- Ministerstvo zemědělství sleduje kvalitu zemědělského půdního fondu
- Různé instituce mají k dispozici podíl ploch podle druhu využití

---

³⁶ Bonitovaná půdně ekologická jednotka (BPEJ) vyjadřuje pětímístným číselným kódem hlavní půdní a klimatické podmínky mající vliv na produkční schopnost zemědělské půdy a její ekonomické ohodnocení.

³⁷ Počítá se jako poměr druhů pozemků (chmelnice + vinice + zahrady + ovocné sady + trvalé travní porosty + pastviny + lesní půda + vodní plochy) / (orná půda + zastavěné plochy + ostatní plochy).

- Ministerstvo životního prostředí, ČHMÚ, CENIA a mnoho dalších „institucí“ shromažďují údaje o stavu znečišťujících látek v ovzduší a řekách, standardní jsou výstupy za větší území, než která by byla potřeba k tomuto druhu analýzy
- Počet místních částí eviduje MOS a je uveden i v dalších statistických publikacích a databázích

5.2.2 Dostupnost

V pojmu dostupnost můžeme rozlišit objektivní dostupnost, ať už informační (nové trendy), vzdálenostní či časovou, v kvalitativním výzkumu pak lze zohlednit dostupnost subjektivní, tedy jak jednotlivec vnímá svojí „vzdálenost“ k předmětům. Bezesporu existují socioekonomické rozdíly v životní úrovni obyvatel venkova (osobní vlastnictví automobilu, orientace v nových technologiích), obdobně je tomu však i v rámci měst, která ovlivňují mobilitu obyvatelstva.

Venkov podobně jako periferní oblast je *vždy o něco pozadu*, difúzní efekt je zde pomalejší (B. Blažek 1998). Tento proces je však jen obtížně měřitelný. Před několika lety bylo možno zaznamenat zmíněný efekt v *šíření telekomunikačních sítí* (např. pokrytí signálem mobilních operátorů). Pro venkov byl typický i slabý signál a vybavenost internetovým pokrytím (Müller 1993, Zemánek 2003b). Musil (in Ptáček 1998) uvedl „počet bitů na jednotku plochy“ jako možný ukazatel pro *měření koncentrace informací*. Obdobně můžeme sledovat *dostupnost bankomatů či bezplatného wifi signálu*, což do jisté míry rovněž vypovídá o technologické úrovni regionu a jeho obyvatel. Problémem obdobných ukazatelů je nejen dostupnost dat pro jejich kvantifikaci, ale i stále se proměňující soubor sledovaných jevů. Dříve byly sledovanými ukazateli např. rozšířenost televizorů a mobilních telefonů, dnes jsou již tyto technologie téměř běžné a sledovanými ukazateli jsou nové technologie, které budou v budoucnu opět překonány.

Pro celkový rozvoj území je *velmi významná poloha*, tedy zda řešené území leží v blízkosti většího správního střediska nebo na rozvojové ose, která je dlouhodobě aktivní. Tedy jaká je poloha, resp. postavení obce v rámci administrativně správních hranic (Perlín 2002). Poloha má vliv i na funkci těchto malých sídel (Postránecký in Ryšavý 1990), což ovlivňuje i jejich životaschopnost. Finský geograf Aario prokázal silnou závislost ($r = -0,65$) mezi hustotou zalidnění a dostupností (Smailes, Griffin, Argent 2002).

Poměrně dobře můžeme popsat *dostupnost časovou a vzdálenostní*. Dostupnost v síti libovolného místa reprezentuje *disperzní index*³⁸. „Dobře dostupné a blízké obce nejsou někdy považovány za venkov, byť mají malý počet obyvatel nebo nízkou hustotu zalidnění“ (ČSÚ, Jihlava 2009: 12). Nejvýznamnějšími indikátory jsou právě ukazatele vzdálenosti do velkých městských center, *kritérium vzdálenosti do nejbližšího centra* (Newman, Seong-Hoon Cho 2005), což naznačuje, že venkov může být jevem, který je v těsné korelaci s izolací (Hurbánek 2004). Pro únosnou dojížděku do střediskových sídel je stanovena hodnota dostupnosti

³⁸ Ve 30. letech stanovil Demangeon vzorec pro výpočet disperzního indexu $K=(E*N)/T$, kdy K je koeficient seskupení, E, T zastupuje populační velikost a N počet sídel v katastru. V postatě je to index rozdrobenosti obyvatel - suma vzdáleností ze zvoleného bodu do všech dalších bodů.

do 45 minut strávených na cestě hromadným dopravním prostředkem (Štencl in Kubeš 1990). „Dobře dostupné a blízké obce nejsou někdy považovány za venkov, byť mají malý počet obyvatel nebo nízkou hustotu zalidnění“ (ČSÚ, Jihlava 2009: 12).

Jiným, ale obdobným ukazatelem je *accessibility index*, tedy index dostupnosti. Dostupnost může být měřena v čase či ve vzdálenosti, může se počítat za různé dopravní prostředky i za účel, za kterým se obyvatelé přepravují (dostupnost zaměstnání, školy, lékaře, banky, apod.). Za nejvýše přijatelnou dostupnost je považována 60 km (u dálnice 80 km), z časového pohledu pak jedna hodina. Stanovení této hranice však záleží na přírodních podmínkách a sídelní soustavě, a proto se v každém území značně liší.

Abychom mohli hodnotit dostupnost, musíme nejprve zhodnotit dopravu, tedy *kvalitu a kategorii dopravních sítí*³⁹, *přítomnost veřejných dopravních spojení*⁴⁰ a *jejich frekvenci* s ohledem na přírodní prostředí, které dopravu determinuje. Doprava zajišťuje hospodářský a společenský kontakt uvnitř venkovského prostoru, dříve byla velmi hustá (Perlín 1999, Štenclová 1998). Se snižujícím se počtem obyvatel v obci klesá i dopravní vybavenost, resp. snižuje se počet spojů v obci. Slepíčka (1981) uvádí, že Československo má jednu z nejhustějších sítí autobusových linek na světě. Tento rys autor uvedl v době, kdy byla ještě veřejná doprava za velkých dotací a častého využívání obyvateli velmi frekventovaná. Dnes se však v důsledku značného omezení veřejné dopravy zhoršuje dopravní dostupnost venkovských obcí prostředky veřejné hromadné dopravy. To se negativně promítá v životě venkovského obyvatelstva, neboť ne každý obyvatel venkova má k dispozici vlastní dopravní prostředek (Majerová 2005b). Také Zemánek (2003b) zmiňuje obtížnější dopravní dosažitelnost a obslužnost veřejnou dopravou u venkovských obcí, k jejímuž výraznému zhoršení došlo v posledních letech (Majerová 2001b).

Určitou formou dostupnosti je do jisté míry i vybavenost (např. dostupnost zdravotní péče), která je však zmiňována v samostatné subkapitole 5.2.6. To si uvědomoval Vlček (1969), který zkoumal vybavenost sídel s ohledem na počet obyvatel, jež měla sloužit jako podklad koncepce dopravy.

Ukazatele pro vymezení venkova:

- Rozšířenost nových technologií (pro venkov se předpokládá určité opoždění)
- Počet bitů na jednotku plochy (na venkově se předpokládá nižší koncentrace informací)
- Průměrná časová vzdálenost od okresního města
- Průměrná vzdálenost v km od okresního města (pro tento i předchozí ukazatel jsou předpokládány vyšší hodnoty pro venkovské oblasti)
- Průměrný počet spojů na jednotku plochy (menší hustota dopravních sítí pro venkov)
- Ukazatele vzdálenosti za různými typy služeb (např. za lékařem, školou, na venkově budou tyto vzdálenosti vyšší)

³⁹ Zanedbanost sítě silnic II. a III. třídy a téměř celého rozsahu místních komunikací zmiňuje Majerová (2001b).

⁴⁰ Pro hodnocení dopravního spojení se používá ukazatel „dopravní vybavenosti sídel“, který je vyjádřen počtem spojů v sídle v pracovní dny (Kubeš 2000).

- Podíl silnic I., II., III. a IV. třídy, dálnic, apod. na celkové délce komunikací (předpoklad menší podíl silnic vyšších tříd ve venkovských oblastech), pozn. lze taktéž zohledňovat kvalitu těchto silnic, ale to je příliš náročné. Sledování tohoto ukazatele na úrovni obcí či ORP není vhodné, vypovídající je ukazatel za vyšší územní celky.
- Podíl obcí v regionu s autobusovou a vlakovou zastávkou (předpokládá se menší dopravní propojenost venkovských obcí, která však bude regionálně odlišná)
- Průměrný počet spojů (autobusových, vlakových) a jejich frekvence (tento ukazatel je v čase velmi proměnlivý a je závislý na stupni motorizace, přírodních podmínkách, vzdálenosti od dominantního jádra apod., ve venkovských oblastech je dopravní obslužnost méně frekventovaná)

Zdroje údajů pro skupinu ukazatelů „Dostupnost“

- IDOS (vlaková a autobusová spojení, frekvence, časová a km vzdálenost)
- Časovou a km vzdálenost sledují i různé webové aplikace, např. routeplanner společnosti Škoda
- Ředitelství silnic a dálnic (komunikace podle kategorie, opravy a stav komunikací), u komunikací nižších stupňů informace od obcí a krajů
- MOS sleduje existenci autobusových (místních i dálkových) a vlakových spojů v obci a výskyt zastávek MHD

5.2.3 Obyvatelstvo

Charakteristiky obyvatelstva jsou při vymezování venkova zmiňovány nejčastěji. Nejznámějším a často používaným ukazatelem je ***prostý počet obyvatelstva***, který je rozčleňován do velikostních kategorií obcí. Podle autorů Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová (1986: 473) je to „nejstarší a v jistém smyslu nejméně sporné kritérium pro určení města (potažmo venkova). Tato kritérium bylo zahrnuto i do nejstarších mezinárodních doporučení. Použití pouhého velikostního kritéria pro vymezení měst je značně formální, neboť v podstatě předpokládá, že velikost obce charakterizuje jeho funkci.“ Venkovský původ má též značná část městského obyvatelstva. V ruku v ruce s poměšťováním venkova (nepřímá urbanizace) dochází i k „povesničování“ města (Slepička 1989).

Počet obyvatel v jednotlivých obcích lze sledovat i z dlouhodobého hlediska – ***vývoj počtu obyvatelstva***, čímž se vyhneme riziku náhodného výkyvu v malých absolutních počtech a zjistíme trend, který nám napoví o trochu více, např. Terplan použil bazický index vývoje počtu obyvatelstva (1869=100). Obce s klesajícím, stagnujícím nebo malým růstem indexu byly označeny za potenciálně periferní (Müller 1993). O sedm let později se pokusil Terplan (Bartušek 2000) znovu o postihnutí vývojových trendů obcí, tentokrát již ne na základě bazického indexu, ale za jakékoli časové období, a vyčlenil tři typy obcí:

- 1) obce s dynamickým vývojem (přírůstek obyvatelstva +1%)
- 2) obce stagnující (úbytek obyvatelstva -0,5% až přírůstek +1%)
- 3) obce opoždující se (úbytek obyvatelstva -0,5%)

Nesmíme však zapomenout, že vývoj počtu obyvatelstva ovlivňují nejen motivy lidí samých k odstěhování, resp. přistěhování, ale také nepředvídatelné události (např. válka), které nám trend tohoto vývojového ukazatele značně pozmění. Samotné rozmístění obyvatelstva určují i morfologické a přírodní podmínky.

Vztáhneme-li počet obyvatel na územní jednotku, dostaneme *hustotu zalidnění*⁴¹, o které se předpokládá, že bude na venkově nižší než ve městě. Ve městě měly výrazný podíl vícepodlažní budovy a převážnou část jejich intravilánů zaujímal zastavěné plochy, proto také hustota obyvatelstva na 1 ha převyšovala ve městě podstatně hustotu obyvatelstva ve venkovských sídlech (Slepička 1981). Baldová (2008) ve své publikaci uvádí jako průměrnou hustotu zalidnění na venkově 51,2 obyv./km². Hustotu obyvatelstva jako kritérium pro vymezení venkova se používá pro mezinárodní srovnání (150, resp. 100 obyv./km²), avšak tento ukazatelem je zcela nevyhovující a o sídelním uspořádání nic nevypovídající.

Z demografických ukazatelů se v literatuře v souvislosti s venkovem zmiňuje *porodnost*. Na venkově se rodí méně dětí mimo manželství (i když existují území, kde je tomu naopak – např. na Plzeňsku a Karlovarsku), je zde menší rozvodovost, ale i sňatečnost (ČSÚ, Jihlava 2009).

Na venkově je vyšší *podíl starších lidí* a s klesajícím počtem osob v obci se tento podíl zvyšuje (Černý 1978a, 1978b). „Stárnutí českého venkova je v porovnání se strukturou celé populace výraznější“ (Majerová 2001a: 201), hovoří se o tom, že průměrný *index stáří*⁴² ve venkovských obcích je 95,1. Staří lidé přibývají, mladí ubývají (Majerová 2001c, Zemánek 2003b). Velmi často bývají sledovány i hodnoty *indexu závislosti a ekonomického zatížení*.

*Vzdělanostní struktura*⁴³ je na venkově nižší (Zemánek 2003b, Majerová 2001c a 2005b, Pizzoli, Xiaoning 2000), což není zapříčiněno kvalitou venkovského obyvatelstva, nýbrž tím, že „školy vyššího typu jsou pouze ve městech a lidé za nimi musí odcházet, na venkov se pak mnohdy již nevracejí“ (Majerová 2005b: 46). Jedním z ukazatelů pro hodnocení vzdělanosti je koeficient hodnocení vzdělanosti, který se počítá pomocí odchylek od průměru ČR (Majerová 2005a).

Na venkově je větší *zastoupení věřících* (Majerová 2001c). O větší míře religionizity svědčí i zvýšený výskyt sakrálních staveb, které patří ke koloritu naší venkovské krajiny (Zemánek 2003a). Datová základna pro sledování náboženského vyznání obyvatel na našem území je značně omezená, resp. je dostupná pouze ze SLDB a to se značným přerušením časové řady⁴⁴. V mnoha venkovských obcích dnes veřejný náboženský život zcela chybí, jinde je redukován na jednu mši týdně či několik bohoslužeb ročně (Zemánek 2003a). Podobně jako jiné ukazatele

⁴¹ Hustota zalidnění vyjadřuje poměr počtu obyvatel obce (nebo jiného území) k celkové rozloze obce (nebo jiného území) v km² nebo v ha.

⁴² Index stáří vyjadřuje poměr počtu obyvatel 60+, resp. 65+ k počtu obyvatel věku 0-14. Když je hodnota tohoto ukazatele vyšší než 1, signalizuje to nepříznivou věkovou strukturu, tedy je vyšší zastoupení starších lidí, pokud je hodnota nižší než 1, populace má příznivou, mladou věkovou strukturu.

⁴³ Vzdělanostní struktura je často kvantifikována vzdělanostním indexem (často váženým). Tento index vyjadřuje podíl obyvatelstva 15+ s obyvatelstvem ve stejné věkové kategorii a jejich nejvyšším ukončeným vzděláním.

⁴⁴ Mezi roky 1930 a 1991 nebylo náboženské vyznání zjišťováno, nebo nebylo publikováno.

i „náboženské vyznání by mělo být uvažováno jako jeden z vysvětlujících faktorů v regionálně zaměřených analýzách“ (Daněk, Štěpánek 1992: 143).

Stabilitou obyvatelstva je myšlena **stálost v místě bydliště**, zakořeněnost, vázanost na obec. K podstatě vesničana odedávna patřilo, že je od narození do smrti poután na jedno místo (B. Blažek 2004). Takové osoby, které v době sčítání žily ve stejné obci, ve které bydlela jejich matka v době, kdy se narodili, nazýváme rodáky. V průzkumu se ukázalo (Majerová 2005a), že od narození žije v obci současného bydliště 55,7 % dotázaných obyvatel venkova ve věkovém rozpětí 25-65. Ne vždy však platí, že tyto osoby v obci žily celý život. Mohlo dojít k tomu, že se z obce odstěhovaly a opět se do ní vrátily, nazýváme je třeba „rerodáky“, které však bez podrobnějšího zkoumání nelze oddělit od těch, kteří se během svého života z obce nikdy neodstěhovali. Nejstabilnější obyvatelstvo je v Praze a v moravských krajích (60 %), naopak nejnižší podíl rodáků žije v krajích Karlovarském a Ústeckém (40 %). Při kvalitativním výzkumu by stabilita osídlení v jednotlivých oblastech venkova mohla být hodnocena podle počtu generací předků respondenta, které žily ve stejné obci (Majerová 2005a).

Pojem **mobilita** znamená pohyb či schopnost pohybu. Prostorová mobilita je tedy pohybem v prostoru či na určitém území. Může se jednat o pohyb pravidelný (například každodenní či týdenní **dojíždka** do práce) či jednorázový, neboli **stěhování** z jednoho místa na druhé (Majerová 2005b). „Na rozdíl od dlouhodobého vývoje, kdy malé venkovské obce obyvatelstvo stěhování ztrácely, nyní obyvatelstvo získávají“ (Majerová 2001c: 18). V některých případech dokonce města migrací začínají obyvatelstvo ztrácet. Mezi okresy s migračními úbytky figurují především průmyslové a periferní okresy postižené ekonomickými problémy s vysokou nezaměstnaností. „Do popředí zájmu potenciálních migrantů se dostávají místa s vysokou krajinnou a ekologickou hodnotou. Jako ideální bydliště bývají označovány horské a podhorské oblasti“ (Librová 1996: 294).

„Vylidňování venkova jako důsledek migrace především mladých, vzdělaných a neaktivnějších obyvatel do měst degraduje kulturní úroveň krajiny, snižuje nejen její užitnost, ale také její obytnost“ (Slepička 1981: 95). Tento migrační trend je částečně zmírněn opačným pohybem, kdy především mladí lidé zůstávají nadále spojeni s městem. Při výběru obce pro bydlení se proto orientují především na obce v menší vzdálenosti od měst, umožňující denní dojíždku do zaměstnání. Berou v úvahu i další kritéria jako je úroveň životního prostředí, vzhled obce, její vybavenost a další (Majerová 2005b, Ryšavý 1990).

„K posílení stabilizace obyvatelstva na venkově může přispět zlepšení věkové struktury obyvatel venkova a zvýšení jeho vzdělanosti. Jako protipól je však třeba na venkově zajistit pro obyvatelstvo vhodné a dostupné bydlení a odpovídající pracovní místa“ (Majerová 2005b: 88).

Ukazatele pro vymezení venkova:

- Podíl obyvatel podle velikostní kategorie obcí (venkovské obce mají nižší počet obyvatel)
- Index vývoje počtu obyvatel (tento ukazatel je nutné kombinovat i s dalšími ukazateli, protože nelze s přesností říci, zda venkov na obyvatelstvu ztrácí či nikoli, tento ukazatel je totiž silně regionálně diferencován)

- Hustota zalidnění (ukazatel je často používán pro mezinárodní srovnání, rovněž ho však nelze užívat samostatně, venkovské oblasti mají nižší hustotu zalidnění)
- Podíl dětí narozených mimo manželství (na venkově je tento podíl nižší)
- Míra sňatečnosti a rozvodovosti (míra sňatečnosti je vyšší, kdežto míra rozvodovosti je nižší)
- Podíl starších lidí - index stárí (na venkově je silněji zastoupena starší věková skupina)
- Index závislosti, index ekonomického zatížení (tyto ukazatele rovněž vypovídají o nepříznivé věkové struktuře v neprospěch venkova)
- Vzdělanostní index (nižší vzdělání na venkově je zapříčiněno selektivní migrací, tedy odchodem nebo spíše „nenávratem“ mladších ročníků z měst, převažující starší obyvatelstvo rovněž snižuje hodnotu tohoto ukazatele)
- Koeficient hodnocení vzdělanosti (jiné forma výše uvedeného indexu vzdělanosti)
- Podíl věřících (na venkově se předpokládá větší religionizita)
- Podíl rodáků (zakořeněnost obyvatel, vztah k půdě, k tradicím a silné sociální vazby jsou na venkově příčinou vyššího podílu rodáků)
- Podíl vystěhovalých na migračním saldu (venkovské obce jsou selektivně vylidňovány, zejména osobami 18-35 let)

Zdroje údajů pro skupinu ukazatelů „Obyvatelstvo“

- Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které má bohužel podrobná data pouze jedenkrát za deset let (jedinečné údaje, které se jinde nezískají, jsou: vzdělanostní a náboženské charakteristiky, sociálně ekonomické charakteristiky – zaměstnanost, charakteristiky obyvatelstva - podíl rodáků, národnostní struktura)
- Vzdělanostní charakteristiky sleduje i Ústav pro informace ve vzdělávání (ÚIV)
- Počet obyvatel, věková skladba a demografické charakteristiky jsou sledovány častěji na základě statistických hlášení a tyto údaje shromažďuje Český statistický úřad

5.2.4 Ekonomika a trh práce

„Hlavním určujícím činitelem rozmanitosti funkčních a územních vztahů města a venkova je dělba práce a její vývoj. Tato dělba práce se promítá do teritoriálních vztahů tím, že na jedné straně město a venkov od sebe odděluje a na druhé straně je činí vzájemně stále závislejšími“ (Slepička 1981: 11). Pro venkovské oblasti se předpokládá ***nízký podíl na HDP a nízká úroveň investic***, jejichž výpočet je však v tomto územním detailu zcela zkrslující. „Přestože většina zahraničních investorů směřuje do měst, není zcela opomíjen ani venkov. V některých případech se jedná o vznik průmyslových zón, nově budovaných nebo využívajících již existujících objektů“ (Majerová 2005a: 94), ale nejčastěji v zázemí většího města. Vyspělost hospodářství je často měřeno ***progresivitou ekonomické struktury***⁴⁵. „***Obce na venkově jsou méně zadluženy***. To však nesignalizuje jejich bezproblémovost, nýbrž naprostý nedostatek investičních prostředků a tudíž i důvodů k zadlužení“ (Zemánek 2003b: 55).

⁴⁵ Progresivní ekonomická struktura je vypočtena jako součet procentního zastoupení EAO zaměstnaného v zemědělství, rybolovu a lesnictví plus dvojnásobek procentního zastoupení EAO zaměstnaného v průmyslu a stavebnictví plus čtyřnásobek procentního zastoupení EAO zaměstnaného v ostatních odvětvích (Hampl 1999 upraveno Fialová, Vágner in Novotná 2005).

Odlišnosti lze spatřovat ve velikosti příjmů/důchodů (B. Blažek 2004) - **nižší mzdy a nižší rozdíly mezi mzdami** (Majerová 2001b, 2001c). „To je dáno, mimo jiné, i rozdílným zastoupením jednotlivých odvětví ve městě a na venkově“ (Majerová 2005a: 103). Diferenciace venkova a města se pak projevuje prohlubováním nerovností v příjmech a možnostech zaměstnání. Průměrný příjem domácností ve srovnání se statistikou rodinných účtů ČR bude nižší, předpoklad 20-30 % (Majerová 2001c: 97), samozřejmě bude záležet také na tom, v jakém regionu venkovská obec leží a kde obyvatelé pracují. Pro měření ekonomické úrovně se používá tzv. **ekonomický agregát**, který získáme součinem pracovních příležitostí a průměrných mezd zaměstnanců v přepočtu na jednoho obyvatele (Havlíček, Chromý 2001).

„Náklady na umístění menších firem ve venkovských oblastech mohou být nepřiměřeně vyšší, než náklady na umístění těchto firem v městských aglomeracích“ (Majerová 2001b: 94). Jako nejvhodnější ukazatel podnikatelských aktivit by bylo vhodné sledovat **ekonomické subjekty podle obrátu**, ale tato data mi bohužel nebyla k dispozici. Z dostupných dat lze sledovat **počet soukromých podnikatelů, resp. živnostníků na 1000 obyvatel** (Heřmanová, Illner, Vajdová 1992) nebo míra **podnikatelské aktivity**⁴⁶ (Fialová, Vágner in Novotná 2005: 87).

Prvotní funkcí venkova bylo zemědělství (Mackovič 2003, Perlín 1999, Štenclová 1998), které je rozhodujícím činitelem v tvorbě venkovského životního prostředí (Majerová 2001a, Zemánek 2003b). Vývoj českého venkova a zemědělství byl silně ovlivněn transformací české společnosti po roce 1989. „Mezi základní změny, ke kterým došlo v sociální oblasti, patří změna postavení zemědělců v rámci národního hospodářství, pokles pracovních příležitostí v zemědělství a z toho vyplývající růst nezaměstnanosti v agrárních oblastech, zhoršování pracovního uplatnění některých sociálních skupin, odchod mladých kvalifikovaných lidí ze zemědělství“ (Majerová 2005b: 79). „Tato jednosektorovost se postupující industrializací a urbanizací začala rychle měnit. Vzrostla dojíždka za prací do měst a zvýšil se relativní podíl ostatních sektorů na zaměstnanosti ve venkovské obci“ (Zemánek 2003b: 98). Pro venkov je charakteristická **vyšší zaměstnanost v primérním sektoru**⁴⁷ (Perlín 1999, 2009), ale Baldová (2008) uvádí, že tento ukazatel není dnes již dostačující k vymezení venkova. Prakticky už nikde nepřevažuje u venkovského obyvatelstva zaměstnanost v priméru (Hetteš in Ryšavý 1990). Zmenšováním zemědělského sektoru, který dokonce ve skupině nejvíce venkovských regionů zaměstnává na počátku 90. let méně než 15 % regionálních pracovních sil, naznačuje, že zemědělství již nelze považovat za páteř hospodářství venkova (Terluin 2003).

Venkovské obce vykazují stále větší postižení nezaměstnaností. **Nezaměstnanost**, často měřená **mírou nezaměstnanosti**⁴⁸ nebo **lokalizačním koeficientem nezaměstnanosti**⁴⁹, je silně ovlivněna úrovní vzdělání v daném regionu (Majerová 2005a) a neochotou dojíždět za prací,

⁴⁶ Míra podnikatelské aktivity představuje počet podnikatelských subjektů na 100 EAO v obci.

⁴⁷ Do priméru je zahrnováno ekonomické odvětví zemědělství, rybolovu a lesnictví.

⁴⁸ Míra nezaměstnanosti vyjadřuje poměr počtu uchazečů o zaměstnání k počtu ekonomicky aktivních obyvatel.

⁴⁹ Lokalizační koeficient nezaměstnanosti udává, kolikrát je míra nezaměstnanosti v dané obci větší či menší než míra nezaměstnanosti v ČR (Majerová 2005a).

případně se za ní stěhovat (Majerová 2001a). Na růstu nezaměstnanosti se po roce 1989 podílely různé faktory. „Rozpad velkých zemědělských podniků (státních a družstevních) a jejich následná privatizace a transformace přivodily pokles zaměstnanosti v zemědělství. Počet osob trvale činných v zemědělské prvovýrobě se snížil téměř na třetinu. Dalším faktorem, ovlivňujícím nezaměstnanost, byly bankroty či útlumové programy velkých továren a průmyslových celků, které zaměstnávaly dojíždějící venkovské obyvatelstvo“ (Majerová 2001c: 65).

Na venkově *nevznikají nová pracovní místa* (Ballas, Clarke, Wiemers 2006). Od rozvoje počítačů se očekávalo rozšíření práce z domova, a tedy nezávislost pracujících na rozmístění pracovních příležitostí, což se však do současné doby nepodařilo. Menší nabídka a počet pracovních míst vede na venkově k *nižší ekonomické aktivitě obyvatelstva*, zejména osob ve věku 55-64 let, a vyšší míře nezaměstnanosti, především osob nad 50 let a žen (ČSÚ, Jihlava 2009).

Na venkově je prokázána vysoká *závislost ekonomicky aktivních obyvatel na vyjížděce za prací* (Koudelka in Ryšavý 1990, Majerová 2001b, Zemánek 2003b). „Venkovské obyvatelstvo ve větší míře vyhledává pracovní příležitosti mimo své obce, přes 80 % obyvatel za prací vyjíždí“ Majerová (2005b: 44). U salda vyjížděky za prací/do škol je předpoklad záporné hodnoty u venkovských obcí (Müller 1993). Dojížděka za prací do blízkých obcí a měst vždy přesahovala u ekonomicky aktivních osob 50 % (Majerová 2001c). Podíl vyjíždějících EAO, jako ukazatel socioprofesionální struktury obyvatel, zmiňuje Perlín (1999, 2009), nedoporučuje ho však používat pro potřeby národního členění obcí. „Čím menší obec, tím méně pracovních příležitostí a vyšší dojížděka za prací“ (Majerová 2005a: 104).

Ukazatele pro vymezení venkova:

- Podíl na HDP, výše směřovaných investic (tyto ukazatele je velmi těžké měřit na sledované úrovni, předpokládá se nižší podíl na tvorbě HDP a nižší míra investic směřovaných do venkovských oblastí)
- Průměrná mzda, mzdový medián (předpoklad nižších mezd na venkově, vnitřní rozdíly nejsou tak výrazné jako v rámci měst)
- Ekonomický agregát (pro tento ukazatel nejsou dostupná data na sledované úrovni, pro venkov se předpokládá nižší hodnota)
- Zadluženost obcí (velmi sporný ukazatel s obtížnou interpretací, obecně by měly být venkovské obce méně zadluženy, neboť nemají tak vysoké příjmy a majetky, aby jim banky půjčily)
- Počet pracovních příležitostí na zaměstnané EAO (vyjádřený jako EAO – vyjíždějící EAO + dojíždějící EAO – nezaměstnané EAO, pro venkovské oblasti je počet pracovních příležitostí nižší)
- Podíl vyjíždějících na EAO (tento ukazatel souvisí s předchozím ukazatelem, neboť jsou lidé na venkově nuceni za prací dojíždět, tedy vyšší hodnota pro venkovské oblasti)
- Progresivita ekonomické struktury (vážený podíl jednotlivých sektorů hospodářství, pro venkov bude hodnota nižší)

- Míra podnikatelské aktivity na 100 EAO (pro venkov se předpokládá vyšší hodnota)
- Ekonomické subjekty podle obrátu (ekonomické subjekty na venkově budou mít nižší obráty)
- Podíl EAO zaměstnaných v priméru (vyšší zastoupení pro venkov, obsaženo sice již v ukazateli progresivity ekonomické struktury, avšak charakteristika dominance zemědělství na venkově je tak silná, že si zaslouží samostatný ukazatel)
- Míra nezaměstnanosti (míra nezaměstnanosti je na venkově vyšší)

Zdroje údajů pro skupinu ukazatelů „Ekonomika a trh práce“

- Aspekty zaměstnanosti a ekonomických subjektů jsou vytěžovány ze statistických výkazů ekonomických subjektů ve vybraných produkčních odvětvích, které jsou v kompetenci Českého statistického úřadu nebo z výběrových šetření
- Úřady práce a MPSV mají přehled o evidované nezaměstnanosti
- Mobilita EAO za prací je společně s odvětvovou zaměstnaností sledována v SLDB
- Ratingové agentury hodnotí obce pomocí různých ukazatelů (např. zadluženost obcí)
- RES (Registr ekonomických subjektů) eviduje vniklé a zaniklé firmy podle typu společnosti
- Administrativní registr ekonomických subjektů (IS AREAS) spravovaný MF

5.2.5 Bydlení, výstavba a domácnosti

*„Lepší dvakrát vyhořet, než se jednou stěhovat“.
(lidové úsloví)*

Tato problematika jde napříč spektrem vědních disciplín. Je blízká urbanistům, architektům a sociálním geografům. Srovnáme-li venkovskou a městskou zástavbu, již na první pohled vidíme rozdíl. V této skupině ukazatelů nebudu dělat rozdíl mezi kvalitativními a kvantitativními, neboť se domnívám, že by nevyzněla vzájemná souvislost těchto rysů.

Urbanistický vzhled (způsob zástavby sídla) byl vcelku spolehlivým kritériem pro odlišení města od venkova, např. „středověká města se vyznačovala obrannými hradbami“ (Majerová 2005b: 41). Domy na našem venkově neslouží jako přechodná bydliště, jak napovídá lidové úsloví, ale často jako multifunkční bydlení pro více generací po několik desetiletí. Jsou to většinou polyfunkční **rodinné domy** (Illner 1988) **v rozvolnění nízkopodlažní zástavbě** (Majerová 2005b, Perlín 1998a, Slepíčka 1981) **s vyšším podílem ostatních užitných ploch v zázemí domu** (Koudelka in Ryšavý 1990, Kubeš 1990, Perlín 1999, Zemánek 2003b), přičemž ve velké míře je zastoupeno **osobní vlastnictví těchto nemovitostí**. Na venkově se předpokládá **zastavěnost** menší než 10-20 % rozlohy (Majerová 2001b). V rodinných domech je na venkově trojnásobně větší **podíl bytů** než ve městech (Illner 1988). Na venkově je patrná málo vyvinutá uliční síť (Perlín 1999), která je charakteristická absencí popisných tabulek s jejich názvy (B. Blažek 2004).

Typická pro venkovské obce **je architektura s využitím tradičních materiálů** (Majerová 2005b). Tím, že po celá desetiletí a někdy i staletí nedocházelo k výraznějším změnám jejich urbanistické struktury, má své pozitivní stránky: malá sídla představují v mnoha případech

nejzachovalejší soubory památek lidové architektury (Slepička 1981), čemuž odpovídá i *stáří domovního a bytového fondu*.

Průměrná obytná plocha na venkově je 75,18 m². Předpokladem je, že *na vesnici žije obvykle více generací pohromadě*. Velikost rodiny bude větší i co do počtu dětí. Jednočlenné domácnosti budou častěji tvořeny staršími ovdovělými osobami než mladými „singles“. Venkovská domácnost má v průměru 3,07 člena (Majerová 2001c).

Venkov ovšem *skýtá možnost levnějšího a prostorově komfortnějšího bydlení*, což se v posledních letech projevilo zejména v zázemí větších měst. V zázemí Prahy jsou *průměrné plochy parcel* vzhledem k velikosti domů poměrně malé, asi 800m² (Ptáček 1998). Stále má však venkov ve srovnání s *městem nižší podíl dokončených bytů* (Hetteš in Ryšavý 1990). Je zřetelné, že dlouhodobý vývoj bytové výstavby kopírovat dlouhodobý vývoj počtu obyvatel v dané obci (Bartušek 2000).

Posledním zaznamenaným rozdílem je *tržní cena pozemků určených na stavění* (Newman, Seong-Hoon Cho 2005) a *cena nemovitostí* samotných (B. Blažek 2004). Odhadem by se dalo říci, že cena nemovitostí i pozemků bude nižší než ve městech, avšak bude záležet na atraktivitě prostředí (blízkost hor, vodních toků či přehrad, turistických a chráněných oblastí,...) či blízkosti urbanizačního jádra (zázemí Prahy a krajských měst). Ceny nemovitostí by v těchto atraktivních oblastech mohly být na srovnatelné či vyšší úrovni jako v jádrech.

Institut regionálních informací (IRI) je jednou ze společností, které řeší projekty v oblastech územního rozvoje, bydlení, nabízí dotační a grantové poradenství a mnoho dalších aktivit. Tuto společnost jsem kontaktovala za účelem zisku cenových map bydlení. Byly mi nabídnuty údaje o cenách bytů a místně obvyklém (tržním) nájemném za standardizovanou jednotku (starší byt, podlahová plocha 68 m², běžná poloha) za jednotlivá čtvrtletí (od roku 2007) nebo roky (od roku 2000) až po současnost. Bohužel je monitorováno „pouze“ 335 měst v ČR, což je pro účel této práce nevhodné. Pro vymezení venkova by bylo vhodné získat data i za menší obce, neboť takto sestrojené kartogramy by nanejvýše hodnotily atraktivitu a cenovou úroveň v ORP.

„Od první poloviny minulého století dostal venkov novou funkci – rekreační“ (Majerová 2005b: 42). V SLDB 1991 byla na OIR (objekty individuální rekreace), tzv. druhé bydlení soustředěna pozornost a jsou za ně relativně spolehlivá data⁵⁰. V SLDB 2001 a ve sčítání připravovaném na rok 2011 již nejsou a nebudou data úplná a sledují se pouze trvale neobydlené domy sloužící k rekreaci. Druhé bydlení je jednou z forem cestovního ruchu, konkrétně venkovského (rurálního) cestovního ruchu (Fialová 2000). Jeho přítomnost má vliv na venkovský prostor, ve kterém dochází k proměnám osídlení (Dzigiec in Fialová 2001). „Výrazným ukazatelem pro podchycení výskytu objektů druhého bydlení je *počet OIR připadající na 100 trvale obydlených domů*“ (Fialová 2001: 41).

Ukazatele pro vymezení venkova:

---

⁵⁰ Objekty individuální rekreace (17) + rekreační chalupy nevyčleněné z bytového fondu (19) – viz Statistický lexikon obcí České republiky 1992

- Podíl vícepodlažních budov (na venkově bude nižší podíl vícepodlažních budov)
- Podíl bytů ve vícepodlažních domech (tento ukazatel více méně doplňuje ten předchozí s tím rozdílem, že v kombinaci těchto ukazatelů lze odlišit vysoké a nízké vícepodlažní budovy)
- Podíl rodinných domů z obydlených domů celkem (výskyt rodinných domů je na venkově vyšší)
- Průměrný počet bytů v rodinných domech (rodinné domy na venkově jsou větší a slouží více domácnostem)
- Počet domácností v jednom bytě (vícegenerační domácnosti na venkově častěji obývají stejné prostory, tedy vyšší hodnota pro venkov)
- Velikost domácnosti (na venkově jsou domácnosti v průměru větší než ve městech)
- Podíl domů v osobním vlastnictví (vlastnictví družstevní, forma bydlení v pronájmu či podnájmu se na venkově vyskytuje méně často)
- Průměrná obytná plocha bytu (na venkově jsou zaznamenány větší obytné plochy)
- Tržní cena standardizované nemovitosti (navýšení cen nemovitostí je ve městě větší, díky větší poptávce)
- Průměrná plocha stavební parcely (díky nižší ceně nemovitostí na venkově, která je však regionálně odlišná, jsou levnější i samotné stavební pozemky)
- Podíl domů s tradičním typem materiálu nosných zdí (např. panelové domy budou mít na venkově nižší zastoupení)
- Podíl dokončených bytů (výstavba je vzhledem k současným trendům vyšší ve venkovských oblastech, avšak pouze nízkopodlažní, tedy ve městech bude tento podíl vyšší)
- Počet OIR připadající na 100 trvale obydlených domů (OIR jsou stavěny v atraktivním přírodním prostředí, tedy častěji ve venkovském prostoru)
- Průměrné stáří domovního fondu (relevantnost tohoto ukazatele je sporná, předpokládá se vyšší stáří domovního fondu na venkově, avšak tento ukazatel bude do značné míry zkreslen suburbanizačním procesem)

Zdroje údajů pro skupinu ukazatelů „Bydlení, výstavba a domácnosti“

- SLDB je obsáhlou zdrojnicí dat o domácnostech a bydlení, bohužel však opět musíme zmínit jeho desetileté intervaly, které znemožňují vytvořit podrobnější časové řady. Údaje o domech a bytech ze sčítání obsahuje mimo jiné RSO (Registr sčítacích obvodů a budov).
- ČÚZK (Český úřad zeměměřický a katastrální) shromažďuje aktuální informace o zkolaudovaných domech, které zakresluje do katastrálních map a aktualizuje zmíněný RSO, dále shromažďuje informace o vlastnících nemovitostí a mnohé další údaje.
- IRI (Institut regionálních informací) vytváří cenové mapy na území Česka, bohužel však pouze za vybrané obce
- OIR jsou postiženy v mnohých vědeckých pracích (např. Fialová, Vágner), data ze SLDB o OIR jsou dostupná za rok 1991, v roce 2001 jsou sledovány pouze domy vyčleněné z domovního fondu sloužící k rekreaci

5.2.6 Vybavenost

„Školní vzdělání, stejně jako elektrifikace, vodovody a další moderní vymoženosti, pronikly do mnoha vesnických oblastí teprve během komunistické éry. Venkovské obyvatelstvo získalo přístup do ošetřoven, lékařských středisek či alespoň k mobilní zdravotní péči. Stavěly se nové školy a kulturní centra“ (Short 1994: 153).

Venkovské obce jsou však v současnosti vybaveny podstatně méně než obce městského charakteru (B. Blažek 1998, Koudelka in Ryšavý 1990, Kubeš 1990 a 2000, Zemánek 2003b). „Značné diferenciaci v úrovni infrastruktury v neprospěch venkovských obcí je důsledkem nevhodné aplikace střediskové soustavy v minulosti. Tyto rozdíly přetrvávají, neboť jde o oblast investičně velmi náročnou“ (Majerová 2001c: 15, 2002). „Přivedení energetických a telekomunikačních sítí k venkovskému spotřebiteli je náročnější vzhledem k nutnosti překonání dlouhých přepravních vzdáleností a vzhledem k nižšímu ekonomickému zhodnocení této vybavenosti, což je dáno relativně nízkým počtem spotřebitelů“ (Kubeš 1990: 23). Jednotlivá zařízení jsou většinou vázána na určitý demografický potenciál, tedy na určitou populační velikost obcí a jejich spádového území (Illner 1988).

„Statistika upravuje hranici mezi „venkovskými“ a „městskými“ sídly poněkud ve prospěch venkovských, a to spíše pro **nedostatečnou vybavenost** některých sídel, která přesáhla hranici 2 000 obyvatel“ (Baše in Zemánek 2003b: 12). Někteří autoři tvrdí (např. Kubeš 2000, Majerová 2005a), že pro rozvoj venkova je podmiňující modernizace, tedy zbudování rozvodů vody, kanalizace, ČOV, vytápění a telefonizace a tato nedostatečnost je jedním z důvodů odchodu lidí z venkova do lépe vybavených měst. Zejména **v plynofikaci** lze spatřovat největší rozdíl mezi venkovem a městem (Zemánek 2003b), neboť vodovod a nějakou formu kanalizace má v současnosti téměř každý dům. Otázkou je, jestli je nezbytně nutné, aby takto malé obce tuto formu vybavenosti nabízely. „Je předpokládáno, že **centrální nebo lokální vytápění kotlema na pevná paliva**, bude nejčastějším způsobem vytápění na venkově, resp. mnohem častějším než v urbánních prostorech. Častější je i používání vody z vlastní studny“ (Majerová 2001c: 92).

Výrazné rozdíly lze zaznamenat i v sektoru služeb, v této souvislosti mám na mysli **služby nekomerčního charakteru**. „Škála služeb ve vesnických obcích **není široká**. Po mnoha z nich, které se provozují ve městech, není na vesnici poptávka. Převážná část řemeslných prací se dělá doma svépomocí nebo se sousedskou výpomocí a služeb využíváno není. To se týká většiny činností souvisejících s opravami a údržbou domů a bytů (malování, drobné stavební práce, instalatérské, truhlářské, opravářské práce apod.), pracemi v zahradě a osobním hospodářství (prořezávání stromů, kácení, roubování, postřiky), službami pro domácnost (praní, žehlení, čištění, opravy prádla atd.). Doma se často provádějí osobní služby (kadeřnické, holičské, kosmetické)“ (Majerová 2001c: 75). Samozřejmě je toto tvrzení závislé i na věku a socioekonomickém postavení obyvatel a regionu, ve kterém žijí.

V důsledku poklesu tradičních forem každodenní komunikace mezi lidmi na vesnici (při nákupu, vzájemném vypomáhání při sezónních zemědělských pracích) se snižuje sociální integrace starých lidí. Obslužná a sociální infrastruktura na venkově však není na takové výši, aby byla schopna pokrýt rostoucí požadavky. „Přitom by právě venkovské obce s velkým podílem starého obyvatelstva a zaměstnanými mladými matkami tento druh služeb potřebovaly.

Poptávka po nich není tak silná, aby vytvářela nabídku“ (Majerová 2001c: 75). Většinou se spoléhá na neformální vazby sousedské a příbuzenské výpomoci, avšak vznik nových forem mimo rodinné péče je žádoucí. Na venkově vzniká nová skupina obyvatel tzv. service class (Majerová 2005b). „S věkem postupně přichází nesoběstačnost a **venkov většinou nenabízí dostatek dobře přístupně a kvalitní sociální a lékařské péče**. Dojíždění do větších obcí či měst je pro ně obtížné, zpravidla nevlastní (nebo nejsou schopni řídit) motorová vozidla, jsou odkázáni na pomoc příbuzných nebo sousedů, kteří žijí v obci nebo jejím blízkém okolí“ (Majerová 2005a: 7).

Ukazatele pro vymezení venkova:

- Podíl domů napojených na plyn (venkovský prostor je méně plynofikován než prostor městský)
- Podíl domů s kotlem na tuhá paliva (na venkově mají lidé lepší přístup k tuhým palivům a mají je kde skladovat, např. dříví a uhlí, tedy topení na plyn budou často kombinovat i s další formou vytápění)
- Podíl obcí s určitou úrovní vybavenosti (venkovský prostor je méně vybaven – např. počet obyvatel na jednoho lékaře)

Zdroje údajů pro skupinu ukazatelů „Vybavenost“

- Registr poskytovatelů sociálních služeb (spravuje MPSV)
- MOS sleduje mnoho typů vybavení v obcích, informace o plynofikaci, přítomnosti kanalizace a ČOV
- Data za jednotlivé oblasti ve vybavenosti týkající se např. školských, sociálních či lékařských zařízení jsou do MOS získávána z externích zdrojů (např. vzdělávání z ÚIV)

5.2.7 Život v obci

Základní charakteristikou politického života na venkově je, že se **navzájem osobně znají volení i volící** (B. Blažek 2004). „Alespoň menší část členů obecního zastupitelstva zná 85 % obyvatel na vesnicích. Z toho vyplývá i kladné hodnocení zastupitelů a důvěru v něj“ (Majerová 2001c: 128). Mocenská struktura se změnila a přesouvá se z rukou původních zemědělských výrobců, žijících ve vesnicích do rukou nezemědělců, sídlících mimo zemědělský prostor.

„Nezávislí patří k charakteristickým rysům politického života na venkově“ (Majerová 2001a: 107). Tento **fenomén nezávislých kandidátů** se ve venkovském prostoru projevuje rozmanitými formami – od skutečných nezávislých, přes nezávislé na kandidátkách velkých politických stran až po nezávislé kandidátky a „strany nezávislých“ (Majerová 2001a).

Další rysy venkova, které shrnuji do této skupiny, zmiňuji již pouze v bodech:

- Na venkově bylo velké množství spolků, které však byly v minulosti potlačovány (B. Blažek 2004).
- Vzhledem k častému spolufinancování projektů je průměrná výše dotací na projekt nižší než v obcích větších, tedy obcích městských.

Ukazatele pro vymezení venkova:

- Volební účast (zejména v komunálních volbách bude na venkově vyšší)
- Podíl nezávislých kandidátů z celkového počtu kandidátů (nezávislí kandidáti jsou charakteristickým prvkem venkovských kandidátních listin, tedy jejich podíl bude vyšší než ve městech)
- Průměrná výše dotací na projekt (venkovské obce mají nižší absolutní finanční dotace než obce městské)

Zdroje údajů pro skupinu ukazatelů „Život v obci“

- Volební statistika udržovaná a aktualizovaná Českým statistickým úřadem (např. Registr kandidátů)
- Technická podpora projektů:
  - MPO – Monitorovací systém strukturálních fondů (MSSF)
  - MF – Centrální evidence dotací za státního rozpočtu (IS CEDR III), Informační systém programového financování (ISPROFIN)
  - MMR – seznam příjemců podpory z fondů EU
  - SZIF apod.

Kapitola 6

Metodika

Motto:

„Venkov stejně jako jakýkoli jev v realitě je výsledkem působení velkého množství příčin, jejichž vlastnosti se projevují v souboru.“

6.1 Zvolený přístup k vymezení venkova

Votrubec (1980: 199) uvádí, že hranice města „nelze vést na základě jediného činitele, neboť město je organismus příliš složitý a jednotlivé jevy tu spolu těsně souvisejí a vzájemně se podmiňují. Proto je třeba při vymezení geografických hranic zkoumat všechny složky charakterizující město“. Majerová (2005b: 54) dodává, že „to samé je třeba udělat i při hledání hranic venkova“. „Jasná metodika pro vymezení venkovských obcí ve veřejné správě ani v odborné sféře však neexistuje“ (Perlín, Kučerová, Kučera 2010: 65).

Na základě prostudované literatury autorka dospěla k názoru, že by bylo přínosné pokusit se vymezit venkovský prostor **na základě deskriptivního přístupu**. Zatímco do této chvíle byl venkov vymezován na základě tradičních způsobů – na základě hustoty zalidnění, prostého počtu obyvatel, administrativního vymezení či zohlednění zemědělské funkce venkova, cílem této empirické části je zohlednit i jiná kritéria, která jsou zmiňována jako charakteristické rysy venkovských oblastí.

Způsob vymezení byl **inspirován metodikou OECD**, která vymezuje venkov na dvou úrovních. Jako základní statistickou jednotku pro výpočtovou část byla zvolena s ohledem na datovou dostupnost obec. Vymezení je zobrazováno za jednotky ORP (Obrázek 8), které se zdají být ve srovnání s NUTS 3 vhodnými jednotkami, neboť vyjadřují vztahové regiony, tedy regiony vhodné pro plánování. Podobně byly využity například jednotky POÚ za účelem tvorby typologie venkova Perlín, Kučerová, Kučera (2010).

Mapové výstupy jsou vytvářeny za ORP, s výjimkou Prahy, která není ORP, a Brna, které je samostatným ORP s jednou obcí (Brnem). Tato dvě největší města České republiky byla z databáze vyňata a dále bylo pracováno bez nich, tzn. s 204 ORP (Příloha 5).

Obrázek 8 – Územní jednotky zvolené pro mapové výstupy

Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR - <http://www.mvcr.cz/mvcren/article/prehledy-zmen-v-uzemni-organizaci-v-nazvech-obci-a-jejichcasti.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D> (28.7.2010)

6.2 Zdroje dat pro empirický výzkum

Statistickými jednotkami vzniklé databáze pro účely předkládané práce jsou *obce podle územního členění ke 31.12.2009*. Statistický soubor je úplný (vyjma již zmíněných dvou největších měst), tedy zaujímá beze zbytku celé území Česka.

Jako referenční byl zvolen rok 2009. V některých případech však bylo nutné vytvořit ukazatele za delší časový úsek (třiletý), neboť malé jednotky jsou často ovlivněny náhodnými výkyvy. Některá data nebyla dostupná v referenčním období, tedy snahou v těchto případech bylo získat data co možná nejaktuálnější.

Sledovanou jednotkou je obec. Od 1.3.2001 do 1.1.2010 zaniklo 12 obcí, 4 nové obce vznikly a mnoho se jich přesunulo v rámci administrativních hranic (Příloha 7). Po velkém přesunu obcí v roce 2005 a 2007 došlo dokonce k 1.1.2008 k přečíslování kódů okresů (NUTS4, resp. LAU1), což je při změně v počtu obyvatel nad 1 % vyžadováno.

Každá obec má jedinečný kód, který lze v případě územních přesunů jednoduše přiřadit k vyšší územní jednotce, tedy velké územní přesuny jsou ve výstupech reflektovány.

Datovým zdrojem části významných ukazatelů je pouze SLDB 2001. To sice proběhlo již v roce 2001, ale jeho výsledky není možné nahradit novějšími daty. Aby byla co nejvíce eliminována chybovost ukazatelů tvořených z dat *SLDB 2001*, byla *data přepočítána na územní strukturu ke 31.12.2009*.

Některé ukazatele však přepočteny na územní strukturu ke 31.12.2009 nebyly (nebylo ani možné je přepočíst). Vzhledem k tomu, že se jedná pouze o několik málo obcí (nově vzniklých, sloučených, resp. zaniklých), resp. částí obcí v rámci celé České republiky (Tabulka 8, Příloha 7), není tento „nedostatek“ zásadního charakteru a výsledné výstupy nebudou v žádném případě ovlivněny.

Tabulka 8 – Počet obcí ve správních obvodech ORP (vždy k 31. 12.)

2001	2002	2003	2004	2005
6 258	6 254	6 249	6 249	6 248
2006	2007	2008	2009	2010
6 249	6 249	6 249	6 249	6 250

Zdroj: ČSÚ

Data pro empirickou část byla získána zejména z databáze MOS (Městská a obecní statistika). MOS je informační systém, který zabezpečuje ČSÚ na centrální a krajské úrovni v oblasti sběru dat (hlášení jednotlivých obcí) a nahrávání hodnot ukazatelů. Tento systém poskytuje statistické informace za každou obec a město ČR s možností definovat při výstupech různé územní jednotky s vazbou na evropské statistiky. Systém má průřezový charakter a obsahuje údaje z více oblastí statistiky doplněné o další údaje a charakteristiky, které státní statistika svými zjišťováními nepokrývá. Základní jednotka sledovaných údajů je obec (NUTS 5, resp. LAU 2).

Soustava ukazatelů sledovaných v statistickém informačním systému MOS je rozčleněná do 24 okruhů. Ukazatele v každém okruhu jsou členěné podle číselných kódů. Databáze se každoročně aktualizuje, některé ukazatele se již nesledují, jiné jsou v delších časových řadách.

Na databázi MOS navazuje databáze KROK, která obsahuje data za vyšší územní celky, obohacené o ta, která se na úrovni obcí nesledují. Vyššími územními jednotkami jsou ORP a SO Prahy, okresy (NUTS 4, resp. LAU 1), kraje (NUTS 3) a územní České republiky (NUTS 1).

Tento zdroj se zdá být validním, i když jisté pochybnosti může vyvolat způsob pořizování, resp. kontroly a opravy některých údajů, které jsou na základě podkladů od obcí aktualizovány.

Druhým zdrojem dat jsou ukazatele převzaté z databáze poskytnuté školitelem. Tato databáze sloužila pro typologii venkovského území Perlín, Kučerová, Kučera (2010). Oslovena byla i některá oddělení MPSV a ČSÚ, která mi poskytla data pro ukazatele míry nezaměstnanosti a podílu nezávislých kandidátů v komunálních volbách.

Výsledné kartogramy jsou zobrazeny v mapových podkladech územní struktury k 1.4.2010. Zdrojem veškerých mapových podkladů (shapefiles) je regionální pracoviště RSO v Pardubicích.

6.3 Charakteristika použitých ukazatelů

Při výběru ukazatelů⁵¹ jsem byla omezena především tím, že data pro jejich tvorbu musí být k dispozici do úrovně jednotlivých obcí, aby z nich šlo dále sumarizovat údaje za venkovský prostor. V některých oblastech jsou tato data lehce dostupná (obyvatelstvo, územní charakteristiky apod.), v jiných je situace mnohem složitější, především kvůli výběrovému charakteru statistických zjišťování. Například některé ekonomické ukazatele se většinou vykazují pouze za podnik jako celek bez ohledu na umístění jednotlivých pracovišť. Jiné ukazatele nejsou za jednotku obcí sledovány vůbec, např. ukazatele stavu životního prostředí, kriminality apod.

Výběr ukazatelů byl rovněž ovlivněn skutečností, že je nutné najít hranice mezi městem a venkovem, tedy *vymezovat venkov a „nevenkov“*. Z tohoto důvodu jsem vybrala pouze ty ukazatele, které mají prokazatelně rozdílné hodnoty, tedy o kterých lze říci, že jejich hodnoty jsou pro venkov nižší, resp. vyšší.

Pro možnost posouzení rozdílů mezi jednotlivými variantami vymezení venkovského a městského prostoru bylo nakonec *vybráno 37 ukazatelů* (Tabulka 9), z toho:

- 3 ukazatele vyjadřujících stav z oblasti přírodního prostředí a využití pozemků,
- 3 ze skupiny ukazatelů charakterizující dostupnost,
- 9 z demografických charakteristik,
- 5 z oblasti ekonomické aktivity, nezaměstnanosti a podnikání,
- 6 z oblasti bydlení,
- 8 oblastí vybavenosti obcí a
- 3 ukazatele pro skupinu charakterizující život v obci.

Všechny tyto ukazatele byly na základě prostudované literatury označeny jako relevantní pro vymezení venkova.

1 Přírodní podmínky

První obraz, který si vybavíme, řekne-li se slovo „venkov“ je malá víska obklopená nedotčenou přírodou. Z tohoto pohledu jsem vycházela při hledání ukazatelů pro tuto skupinu ukazatelů. Zamýšleny byly i ukazatele charakterizující životní prostředí. Kontaktovala jsem pracovníky ČSÚ a společnosti CENIA, ale data jsem nakonec nesehnala. Za úroveň obcí tolik dostupných údajů není, vyjma množství komunálního odpadu nebo příslušnosti obce (nebo její části) do zvláště chráněných velkoplošných území.

- *Land-use index* slouží k vyjádření ekologicky stabilního využití půdy, pro venkov se předpokládá vyšší hodnota.

---

⁵¹ Jednotlivé ukazatele nejsou rozlišeny podle pohlaví, protože to není pro daný účel potřebné, předpokládá se tedy rovnost pohlaví.

vypočítáno jako: rozloha zemědělské, lesní a vodní plochy/zastavěné a ostatní plochy

- **TRZ** vyjadřuje využití území pro rekreaci a zároveň nastiňuje její únosnost, pro venkov se předpokládá vyšší hodnota.

vypočítáno jako: počet lůžek v ubytovacích zařízeních na plochu (ukazatel převzat)

- **TRF** signalizuje využití území pro rekreaci a zároveň naznačuje, jaký podíl na obyvatelstvu by vzhledem k plné obsazenosti mohly rekreační oblasti zaujímat, pro venkov se předpokládá vyšší hodnota.

vypočítáno jako: počet lůžek v ubytovacích zařízeních na počet obyvatel (ukazatel převzat)

- **Velikost části obce** lépe zachycuje realitu osídlení než prostý počet obyvatel a počet obcí, neboť zohledňuje počet místních částí obce. Hodnota ukazatele však může být narušena obcemi, které jsou počtem obyvatel velké, avšak mají pouze jednu část. Pro venkov se předpokládá nižší hodnota ukazatele.

vypočítáno jako: počet obyvatel/počet částí obce (vyjmuto 24 statutárních měst)

2 Dostupnost

Druhým obrazem, který si vybavíme, řekne-li se slovo „venkov“, jsou chvíle, které jsme v létě strávili čekáním na autobusové zastávce. Pro venkovskou obec je příjezd autobusu velkou událostí a zároveň pro některé skupiny občanů i jediným způsobem spojení s nejbližším městem. Přesto jsem si vědoma odlišností této skupiny ukazatelů v různých oblastech.

- **Časová dostupnost okresního města** slouží pro vyjádření dosažitelnosti městského osídlení a zároveň zohledňuje i kvalitu silnic a charakter terénu, resp. nadmořské výšky, pro většinu venkovských oblastí se předpokládá vyšší hodnota ukazatele.

ukazatel převzat: okresní město=0, všechny obce nad 3000 obyv. jsou brána automaticky za města

- **Vzdálenost v km okresního města** vyjadřuje dosažitelnost městského osídlení, avšak nezohledňuje již intenzitu dopravy a kvalitu komunikací, pro většinu venkovských oblastí se předpokládá vyšší hodnota ukazatele.

ukazatel převzat: okresní město=0, všechny obce nad 3000 obyv. jsou brána automaticky za města

- **Přítomnost MHD** bylo nutno vyčlenit již v úvodu, neboť data nebyla dostupná za dostatečný počet obcí (pouze několik set jednotek)

3 Obyvatelstvo

Třetím obrazem, který si vybavíme, řekne-li se slovo „venkov“, jsou staré babičky s šátky přes hlavu s modlitební knížkou v ruce, které hodiny a hodiny vyprávějí o tom, jak to dříve v obci vypadalo a jak se těší, až přijede na návštěvu jedno z jejich dětí. Zní to samozřejmě nadneseně a současně s tímto výjevem lze vyjmenovat mnoho obcí, kde tento výjev splaskne jako velká bublina.

- **Hustota zalidnění** je jedním z nejčastěji používaných ukazatelů pro vymezení venkova, slouží pro vyjádření koncentrace obyvatelstva, pro venkovské oblasti se předpokládá nižší hodnota ukazatele

vypočítáno jako: počet obyvatel/rozloha obce

- **Index stárí** signalizuje věkovou strukturu. Bohužel již nezohledňuje produktivní složku a její věkové rozložení. Předpokládá se vyšší hodnota a územní deformovanost v souvislosti s dosídlováním pohraničí.

vypočítáno jako: poměr věkových skupin 65+/0-14, tříletý průměr

- **Index vzdělanosti** vyjadřuje míru vzdělanosti obyvatelstva. Předpokládá se nižší hodnota vzdělanosti ve venkovských oblastech, obzvláště obyvatel s ukončeným středoškolským vzděláním s maturitou a vzděláním vysokoškolským.

vypočítáno jako: $1 \cdot ZS + 1,5 \cdot VYUC + 2 \cdot MAT + 2,5 \cdot VOS + 3 \cdot VS$ /obyv. 15+

- **Podíl EAO vyjíždějících za prací** je ukazatel, který bude silně ovlivněn blízkostí obcí s velkou pracovní nabídkou (většinou měst). Za venkovské jsou považovány obce, které jsou vysoce vyjížděkové.

vypočítáno jako: EAO vyjíždějící/EAO celkem

- **Podíl věřících** je do jisté míry závislý na charakteru osídlení. Předpokládá se nižší hodnota pro dosídlené a urbanizované oblasti.

vypočítáno jako: počet věřících/obyv. celkem

- **Podíl rodáků** slouží k vyjádření stability obyvatelstva a pro venkov se předpokládá vyšší hodnota. Tento ukazatel je opět ovlivněn vlnou poválečného dosídlování.

vypočítáno jako: počet obyvatel narozených v obci současného bydliště/počet obyvatel celkem

- **Průměrný věk** vyjadřuje průměrný věk žijících obyvatel. Pro venkovský prostor se předpokládá vyšší hodnota ukazatele.

vypočítáno jako: aritmetický průměr věku všech jedinců v dané populaci, tříletý průměr (ukazatel převzat)

- **Míra přirozeného přírůstku, resp. úbytku obyvatelstva** je ukazatel, který naznačuje přirozenou obnovu počtu obyvatel. Vzhledem k vyššímu stárí obyvatel obcí je předpokládána záporná hodnota tohoto ukazatele.

vypočítáno jako: rozdíl mezi narozenými a zemřelými na 1000 obyvatel, pětiletý průměr

- **Počet obyvatel v obci** je standardně užívaným ukazatelem pro vymezení venkovských obcí. Pro venkovské obce a oblasti je typický nízký počet obyvatel.

převzatý ukazatel: prostý počet všech obyvatel

4 Ekonomika

Čtvrtým obrazem, který si vybavíme, řekne-li se slovo „venkov“, jsou traktory na polích a lidé pracující v zemědělství. Míra ekonomické aktivity jako jeden z představitelů ekonomických charakteristik ukazuje, jak zrádné je sledovat některé ukazatele na úrovni obcí. Podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva je pro tuto jednotku dostupné pouze ze sčítání, tedy ukazatele jsou dosti „zastaralé“.

- **Počet pracovních příležitostí** se předpokládá hodnota nižší než 1, tedy venkovská obec je pasivní v zaměstnanosti. To je zapříčiněno jednak přítomností větších obcí v jejich

blízkosti, dominancí spádového střediska a neatraktivitou malých obcí pro investiční záměry.

vypočítáno jako: $\text{EAO celkem} - \text{vyjíždějící EAO} + \text{dojíždějící EAO} - \text{nezaměstnaní/EAO celkem}$

- **Progresivita ekonomické struktury** je ukazatel, pro který se předpokládá nižší hodnota pro venkovské oblasti oproti oblastem urbanizovaným s vyšším podílem EAO zaměstnaných v terciérním či kvartérním sektoru. Tento ukazatel souvisí se vzděláním obyvatel a pracovními příležitostmi v jednotlivých odvětvích.

vypočítáno jako: $\text{EAO v I} + 2 \cdot \text{II} + 4 \cdot (\text{III} + \text{IV}) / \text{EAO celkem}$

- **Podíl EAO zaměstnaných v priméru** je po hustotě zalidnění jeden z nejčastěji užívaných ukazatelů pro vymezení venkova. Vzhledem k jeho funkci a možnostem malých venkovských obcí se předpokládá silné zastoupení EAO v zemědělství.

vypočítáno jako: počet EAO zaměstnaných v priméru / EAO celkem (převzatý ukazatel)

- **Míra nezaměstnanosti** vyjadřuje nabídku pracovních míst v obci, ale i ochotu EAO pracovat či za zaměstnáváním dojíždět. Tento ukazatel bude do velké míry ovlivněn charakteristikami obyvatelstva, vývojem ekonomiky v regionu i dopravními možnostmi. Předpokladem je vyšší míra nezaměstnanosti ve venkovských oblastech. Počet nezaměstnaných, tedy registrovaných nezaměstnaných na úřadech práce, je dostupný několikrát do roka. Míra nezaměstnanosti na úrovni obcí dává do vztahu dvě rozdílná čísla (aktuální vs. k SLDB). Navíc je míra nezaměstnanosti známá svou sezónností, zejména v oborech stavebnictví a zemědělství. Jelikož je to však jeden z několika ukazatelů ve skupině, na tyto nesrovnalosti není brán zřetel.

vypočítáno jako: počet uchazečů / EAO celkem, tříletý průměr (převzatý ukazatel)

- **Míra podnikatelské aktivity** vyjadřuje podnikatelské klima, které se předpokládá být nižší ve venkovských oblastech. Vhodnější by bylo porovnávat data z registru plátců DPH, tedy počet přihlášení, resp. odhlášení subjektů, avšak data nebyla k dispozici.

vypočítáno jako: počet soukromých podnikatelů na obyv. celkem

5 Bydlení

Pátým obrazem, který si vybavíme, řekne-li se slovo „venkov“, jsou velká zemědělská stavení s vraty na náves v tradičním architektonickém duchu. Venkov se však přeměňuje a venkovská stavení jsou nahrazována jednoúčelovým domem, sloužícím převážně k bydlení a odpočinku.

- **Průměrný počet bytů na dům** signalizuje zastoupení vícepodlažních domů, které je na venkově nižší.

vypočítáno jako: trvale obydlené + neobydlené byty / trvale obydlené + neobydlené domy

- **Podíl rodinných domů** je na venkově větší. Vzhledem k ceně pozemků je výstavba levná a lidé, kteří chtějí žít na venkově, preferují tento způsob zástavby. V dobách minulých se na venkově stavěly bytovky, a však dnes již takové tendence nejsou.

vypočítáno jako: počet rodinných domů / trvale obydlené domy celkem

- **Podíl dokončených bytů** vyjadřuje aktivitu ve výstavbě, která se předpokládá na venkově vyšší, avšak pouze nízkopodlažní, tedy hodnota tohoto ukazatele bude pro venkovské oblasti nižší.
vypočítáno jako: dokončené byty 2001-2008/byty celkem, kdy byty celkem = byty SLDB 2001+ dokončené byty 2002-2008
- **Podíl domů v osobním vlastnictví** je ukazatel, který vyjadřuje majetkové vztahy na venkově. Domy ve venkovských oblastech jsou vzhledem k silnému zastoupení rodáků výrazně častěji v osobním vlastnictví. Vystavěny byly majiteli nebo jejich předky a dědí se z generace na generaci. Zatímco ve městech jsou mimo rodinné domy časté také vícepodlažní domy, jejichž výstavbu zprostředkoval stát či developerská společnost.
vypočítáno jako: počet trvale obydlených domů v osobním vlastnictví/trvale obydlené domy celkem
- **Průměrné stáří domu** se předpokládá pro venkovské oblasti vyšší.
vypočítáno jako: průměrné stáří trvale obydlených domů (převzatý ukazatel)
- **Počet OIR na 100 trvale obydlených objektů** lze sledovat uspokojivě pouze za rok 1991 (objekty individuální rekreace + vyčleněné rekreační chalupy). Je to jediný ukazatel ve vytvořené databázi z 90. let. V roce 2001 se sledovaly neobydlené domy sloužící k rekreaci a zjišťovalo se vlastnictví rekreačního objektu. V nadcházejícím SLDB 2011 se nebude sledovat vlastnictví rekreačního objektu. Pro venkovské oblasti se předpokládá vyšší podíl OIR, neboť lidé staví OIR v rekreačních oblastech, tedy v prostředí s příznivými přírodními podmínkami. Zároveň se však předpokládá územní diferenciaci, zejména zvýšená intenzita OIR v blízkosti velkých měst.
vypočítáno jako: počet OIR na 100 trvale obydlených domů

6 Vybavenost

Šestým obrazem, který si vybavíme, řekne-li se slovo „venkov“, je nedostatečná vybavenost obcí, kterou vnímají zejména turisté a rekreaanti. Venkovské obce nemají vzhledem k populačnímu potenciálu dostatečnou „páku“ na zavedení, resp. udržení některých prvků vybavenosti. Současně o ně s větší mobilitou obyvatelstva klesá zájem.

- **Technická vybavenost** je standardním ukazatelem venkovských obcí. Pro technickou vybavenost bývá charakteristický podíl bytů, resp. domů napojených na plyn či kanalizaci. Data jsou však dostupná pouze ze sčítání, které se naposledy konalo v roce 2001, a od té doby došlo k velkým změnám. Proto byl zvolen kvalitativní ukazatel přítomnosti plynovodu a kanalizace v obci za rok 2006 (data z MOS). Vybavenost obce plynovodem, resp. kanalizací neznamená, že jsou napojeny všechny její části.
vypočítáno jako: obojí = město, pozn. kanalizace chápána jako kanalizace s napojením na čističku odpadních vod
- **Školní vybavenost** je pro venkov typická pouze základním školstvím většinou v rozsahu prvního stupně.
vypočítáno jako: ZŠ (1.-9. ročník) + SŠ (SOU, gymnázium, SOŠ, jazyková škola, školy speciální), 2 ano = město

- **Kulturní vybavenost** je na venkově nedostatečná. Tato zařízení jsou nahrazována společenskými a kulturními aktivitami spíše než samotnými objekty.
vypočítáno jako: kino (stálá kina celkem), divadlo, muzeum (vč. poboček), galerie (vč. poboček), alespoň 1 = město
- **Sportovní vybavenost** je na venkově příznivá, téměř v každé obci je fotbalové hřiště, stále je však na nižší úrovni než ve městech.
vypočítáno jako: všechny kategorie z MOS (koupaliště a bazény, hřiště, tělocvičny, stadiony otevřené a kryté, zimní stadiony + ostatní), alespoň 2 = město
- **Zdravotnická vybavenost** je na venkově zajišťována ordinacemi lékařů, často provozovanými pouze v některé dny.
vypočítáno jako: nemocnice, zdravotnické středisko vč. detašovaných pracovišť, alespoň 1 = město
- **Finanční vybavenost** se na venkově předpokládá nižší, i když to nemusí být až tak výrazné, neboť téměř na každé poště je přepážka, která zabezpečuje finanční služby Poštovní spořitelny.
vypočítáno jako: přítomnost peněžního ústavu, ano = město
- **Veřejná infrastruktura** je charakteristická nižším zastoupením služeb pro venkovské oblasti.
vypočítáno jako: pošta (poštovní středisko, poštovna, podací pošta), hasiči (vyjma dobrovolných), policie (obvodní odd. policie vč. detašovaného pracoviště, městská a obecní policie), všechno = město
- **Sociální vybavenost** se předpokládá pro venkovské oblasti nižší, i když do budoucna by se mohla rozšiřovat. Venkovské oblasti jsou atraktivní pro tyto typy zařízení a zejména domovy pro seniory budou nezbytnou součástí každé větší vesnice.
vypočítáno jako: různé kategorie z MOS (Příloha 7), alespoň 2 ústavy = město

7 Život v obci

Sedmým obrazem, který si vybavíme, řekne-li se slovo „venkov“, je pospolitost a vzájemná znalost místních obyvatel. Venkovské obyvatelstvo ctí přirozené autority a váží si obyvatel, kteří jsou pro obec přínosní. Zamýšlen byl i ukazatel kriminality, ale bohužel se nepodařilo data sehnat.

- **Volební účast v komunálních volbách** je pro venkovské obce tradičně vyšší. Dalo by se říci, že s rostoucím počtem obyvatel zájem o komunální volby klesá, neboť volící nezná volené a rozhoduje se spíše podle stranické příslušnosti.
vypočítáno jako: počet volících/počet oprávněných volit, průměr za komunální volby 2002 a 2006
- **Podíl nezávislých kandidátů** je pro venkovské oblasti vyšší. Za nezávislé jsou považováni kandidáti bez stranické příslušnosti. Mohou to být nezávislí kandidující za politické strany, na kandidátkách nezávislých či jako samostatní kandidáti (Majerová 2001a).
vypočítáno jako: počet nezávislých kandidátů/počet kandidátů celkem, průměr za komunální volby 2002 a 2006

- **Průměrná výše dotací na projekt** signalizuje nejen míru aktivity v obci, ale i možnou výši spolufinancování projektů. Venkovské obce mají menší majetek k hospodaření, tedy nemají čím ručit a orientují se spíše na menší projekty.
vypočítáno jako: součet výše dotací (obcím i fyzickým osobám) v letech 1998-2005/počet projektů celkem

Jak konstatuje Perlín (1998b: 16): „Je možné vcelku jasně vymezit typické znaky, obtížnější je však vymezovat přesnou hranici“. Autorka si je vědoma, že přesně vymezená hranice (její hodnota) velmi ovlivní samotný výsledek vymezení. Její stanovení je však nezbytné pro to, aby mohl být venkov vymezen.

6.4 Metodika zpracování dat

Na základě vytvořené databáze a ukazatelů seřazených podle počtu obyvatel (předpokládá se významná souvislost mezi velikostní kategorií obce a jejím funkčním vymezením) byly **ověřovány předpoklady trendů jednotlivých ukazatelů**. Vyloučeny z databáze byly tři ukazatele:

- **přirozený přírůstek, resp. úbytek obyvatel**, kdy převážně nejmenší obce měly trend kladný i záporný (ukazatel vhodný spíše pro typologii než vymezení),
- **míra podnikatelské aktivity**, která neměla jasný regresní směr,
- podobně tomu bylo i u ukazatele **TRZ**, který naznačoval konstantní průběh, který však byl do jisté míry ovlivněn vyrušením trendu samotnou skutečností, že je vztahovaný k ploše. Tedy předpoklad, že ve venkovských obcích je rekreační využití výraznější než v obcích městských, je pravdivý, avšak svou relativně větší rozlohou venkovských obcí (větší zastoupení nezastavěných ploch) byl tento trend vyrušen.

U každého ukazatele byla následně kvantifikována hranice pro venkovské, resp. městské obce. Na základě znalosti velikostní struktury obcí v Česku víme, že hranice je někde mezi 2000 až 3000 obyvateli. Proto byla hranice venkovských a městských obcí stanovena jako **mediánová hodnota ukazatele u obcí v kategorii 2500-3500 obyvatel** (Tabulka 9). Za venkovskou obec je považována každá obec, která splňuje kromě předchozího kritéria i **populační velikost menší než 5000 obyvatel**.⁵² Předpokladem je, že nad 5000 obyvatel se již nebude vyskytovat žádná venkovská obec a zároveň se druhou podmínkou eliminují velké obce, které mají v některých ukazatelích podobné charakteristiky jako obce malé (např. index stáří).

---

⁵² Tyto dvě podmínky nebyly aplikovány na POCET_OBYV, kde byla hranice pro venkov stanovena <3000 obyvatel, a pro ukazatele skupiny Vybavenost, kde byla hranice stanovena podle výskytu, resp. absence vybraných zařízení či prvků vybavenosti.

Tabulka 9 – Ukazatele použité pro empirickou část

	KÓD UKAZATELE	ROK	ZDROJ	POČET JEDNOTEK	VENKOVSKÁ OBEC
0 Hustota zalidnění					
Hustota zalidnění	HUSTOTA	2009	MOS, vlastní výpočet	6246	<150 obyv./km ²
1 Přírodní podmínky					
Land-use index	LAND_USE	2009	MOS, vlastní výpočet	6246	>6
TRF*	TRF	2003	Fialová, databáze Perlín	6244	>20
TRZ*	TRZ	2003	Fialová, databáze Perlín		
Populační velikost části obce	VEL_CASTI	2009	MOS, vlastní výpočet	6225	<1400
2 Dostupnost					
Časová dostupnost okr. města*	TOTAL_MIN	2003	Hudeček, databáze Perlín	5819	>15
Vzdálenost v km okr. města*	TOTAL_KM	2003	Hudeček, databáze Perlín	5819	>15
3 Obyvatelstvo					
Hustota zalidnění	HUSTOTA	2009	MOS, vlastní výpočet	6246	<100 obyv./km ²
Index stáří*	STARI07_09	2007-2009	MOS, vlastní výpočet	6240	>0,95
Vzdělanostní index	INDEX_VZD	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	<1,6
Podíl vyjíždějících na EAO	VYJIZD	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	>60
Podíl věřících	VERICI	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	>33
Podíl rodáků	RODACI	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	>50
Průměrný věk*	VEK07_09	2007-2009	MOS, vlastní výpočet	6246	>40
Míra přirozeného přírůstku/úbytku obyv.*	RUST05_09	2005-2009	MOS, vlastní výpočet		
Počet obyvatel v obci	POCET_OBYV	2009	MOS	6247	do 3000
4 Ekonomika					
PPP	PPP	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	<0,7
Progresivní ekonomická struktura	EKON_STR	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	<2,7
Podíl EAO v průměru	PRIMER	2001	MOS	6247	>5
Míra nezaměstnanosti*	MN07_09	2007-2009	MPSV	6246	>8
Míra podnikatelské aktivity*	PODNIK07_09	2007-2009	MOS, vlastní výpočet		
5 Bydlení					
Průměrný počet bytů na dům	BYTY_DUM	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	<1,5
Podíl rodinných domů	ROD_DOMY	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	>90
Podíl dokončených bytů*	DOK_BYTY	2001-2008	MOS, vlastní výpočet	6246	<5
Podíl bytů v osobním vlastnictví	OS_VLAST	2001	MOS, vlastní výpočet	6247	>90
Průměrné stáří domu	STARI_DUM	2001	MOS	6247	>45
OIR na 100 trvale obydlených domů*	OIR91	1991	MOS, vlastní výpočet	5734	>10
6 Vybavenost					
Technická*	TECH_VYB	2006	MOS, vlastní výpočet	6246	0-1
Školní*	SKOL_VYB	2005	MOS, vlastní výpočet	6244	0-1
Kulturní*	KULT_VYB	2006	MOS, vlastní výpočet	6246	0
Sportovní*	SPORT_VYB	2006	MOS, vlastní výpočet	6246	0-1
Zdravotnická*	ZDRAV_VYB	2009	MOS, vlastní výpočet	6246	0
Finance*	FINAN_VYB	2006	MOS, vlastní výpočet	6246	0
Veřejná vybavenost*	VEREJN_VYB	2006	MOS, vlastní výpočet	6246	0-2
Sociální*	SOCIAL_VYB	2004	MOS, vlastní výpočet	6246	0-1
7 Život v obci					
Volební účast v komunálních volbách*	UCAST02_06	2002, 2006	Spurná, databáze Perlín	6181	>53
Podíl nezávislých kandidátů*	NEZAV02_06	2002, 2006	ČSÚ	6205	>73
Průměrná výše dotací na projekt*	DOTACE98_05	1998-2005	Stockman, databáze Perlín	6166	<500000

Pozn. 1: Ukazatele označené * nejsou přepočteny na územní strukturu ke 31.12.2009

Pozn. 2: Ukazatele modře zvýrazněné byly vyřazeny z databáze po vyhodnocení průběhu jejich funkce

Pozn. 3: Ukazatele zeleně zvýrazněné byly vyřazeny z databáze na základě vysoké korelační závislosti na hladině významnosti 0,01

Při výběru ukazatelů pro tvorbu kartogramů bylo **přihlédnuto k jejich vzájemným korelacím ve skupině**. S výjimkou ukazatelů vybavenosti, které jsou samy od sebe sestrojeny pro jednoznačně kvalitativní vymezení města, resp. venkova, a proto testovány nebyly. Korelační analýza byla provedena pomocí programu SPSS 16.0 za účelem vyloučení ukazatelů, chovajících se podobným způsobem, čímž byl eliminován větší vliv určité charakteristiky ve skupině ukazatelů.

Tato korelace byla provedena u 26 ukazatelů v rámci jednotlivých skupin (Příloha 6 a Příloha 7). Vzájemná silná závislost⁵³ byla prokázána u následujících ukazatelů:

- Podíl věřících a Podíl rodáků (SLDB 2001)
- Průměrný věk 07-09 a Index stáří 07-09
- Hustota zalidnění 09 a Počet obyvatel 09
- Vzdálenost od okresního města v min a Vzdálenost od okresního města v km
- Podíl EAO v priméru a ukazatel progresivity ekonomické struktury
- Průměrný počet bytů na dům, Podíl rodinných domů a Podíl domů v osobním vlastnictví

Na základě korelační analýzy bylo vyloučeno 7 ukazatelů (viz Tabulka 9). Z původních 37 ukazatelů se dále pracuje s 27 ukazateli⁵⁴.

6.4.1 Postup výpočtu

V předcházející části byla určena hranice pro vymezení venkovských obcí pro sledované ukazatele. Obec, která splňuje dané kritérium je venkovská, v opačném případě je chápána jako městská.

Vztah venkov – město je kontinuum, tedy venkov přechází plynule v město. Tato skutečnost byla zohledněna při přípravě podkladů pro mapové výstupy. Podle podílu venkovských obcí je správní obvod ORP identifikován jako venkovský, resp. městský.

Škála podle OECD (do 15 %, 15-50 %, nad 50 %) je vzhledem k povaze sídelního uspořádání Česka nevhodná. Původně byla zamýšlena upravená škála podle Terplanu (Tabulka 6), avšak i tato stupnice se zdála být nevhodnou. Proto byla zvolena vlastní čtyřstupňová škála, která částečně respektuje charakteristické rysy osídlení v Česku⁵⁵:

- M1 – výrazně městské (do 70 % venkovských obcí)
- M2 – převážně městské (70 - 80 % venkovských obcí)
- V2 – převážně venkovské (80-90 % venkovských obcí)
- V1 – výrazně venkovské (nad 90 % venkovských obcí)

⁵³ Silnou závislostí je chápána hodnota korelačního koeficientu větší než +0,5 a menší než -0,5, který je signifikantní na hladině významnosti 0,01.

⁵⁴ Po zohlednění korelační analýzy zůstalo 19 ukazatelů + 8 ukazatelů vybavenosti.

⁵⁵ Obce do 500 obyvatel (40,4 %), do 1 000 (79,0 %), do 1 500 (85,5 %), do 2 000 (89,3 %) a do 3 000 (92,8 %).

Za venkovské jsou považovány ORP, ve kterých procentuální podíl venkovských obcí dosahuje více než 80 % (V1 + V2). Tato škála platí pouze pro jednotlivé ukazatele a pro vymezení podle OECD.

S přihlédnutím k tomu, že ukazatele ani skupiny ukazatelů nebyly žádným způsobem váženy, nebyla rozlišována jejich významnost a přechodová zóna je poměrně široká, byla škála pro skupiny ukazatelů a závěrečné vymezení snížena⁵⁶. Za venkovské ORP jsou považovány ty ORP, ve kterých je podíl venkovských obcí vyšší než 70 %.

6.4.2 Zobrazení

Výstupy za jednotlivé skupiny ukazatelů jsou zobrazeny v empirické části ve formě kartogramů vytvořených v programu ArcGis 9.3.

---

⁵⁶ Srovnávací mapa podle OECD má škálu nezměněnou, tedy stejnou jako u jednotlivých ukazatelů.

Kapitola 7

Výsledky empirického výzkumu

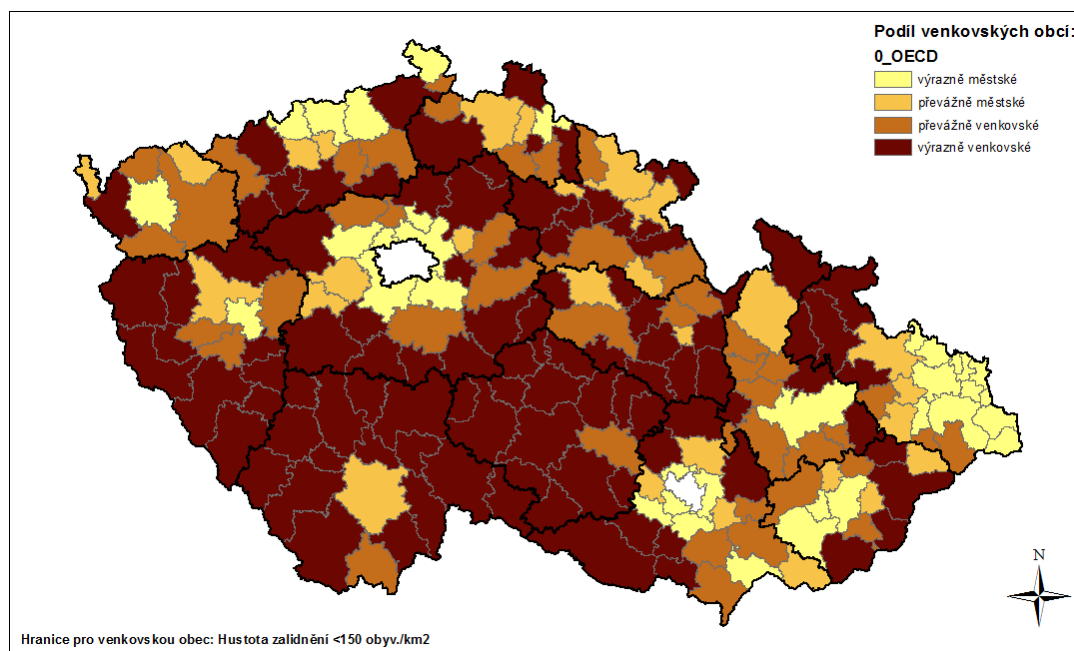
Při hodnocení venkova podle skupin ukazatelů se mohou ve skupinách jednotlivé dílčí ukazatele vzájemně popírat a neumožňují tak jednoznačné vymezení venkova. Podobnou zkušenost má rovněž Zemánek (2003b), který zmiňuje, jak komplikované a nejednoznačné je přiřazení určitého sídla či oblasti do městské resp. venkovské kategorie. Existuje totiž nemálo sídel, u nichž některé znaky podporují venkovský (vesnický) a jiné zase městský charakter.

S ohledem na nejednoznačnost vymezení venkovských obcí i z důvodu poměrně široké přechodové zóny obcí byla snížena procentuální škála pro mapy za skupiny ukazatelů.

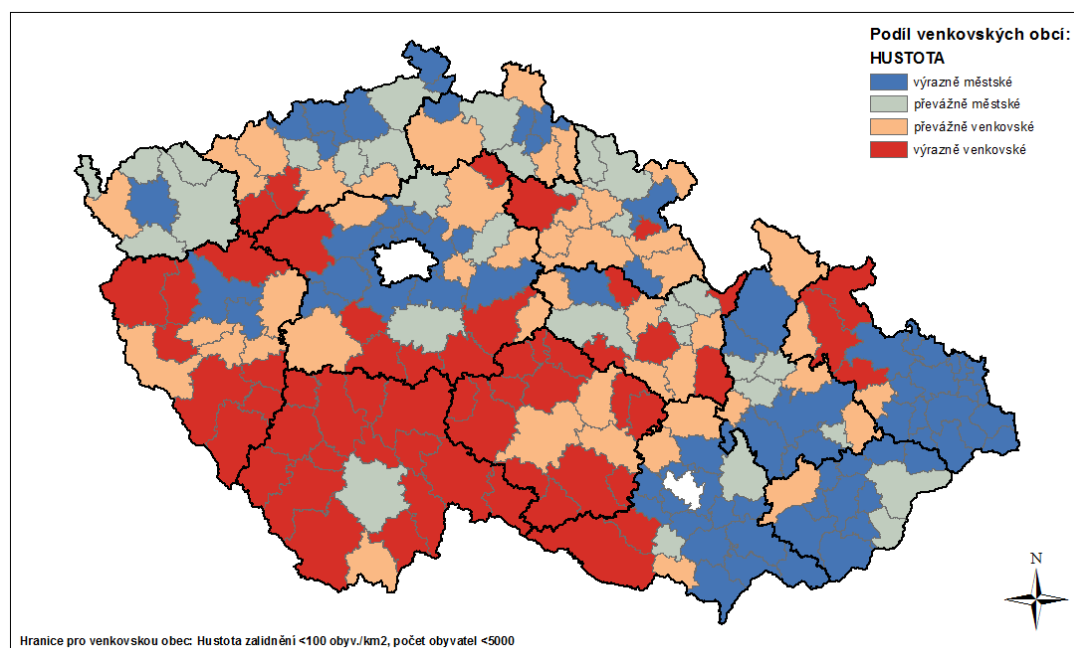
a) Vymezení podle OECD

Toto vymezení bylo provedeno jako základní srovnávací vymezení na základě úvodního předpokladu, že jednotky NUTS 3 nejsou vhodné pro vymezení venkovských oblastí v Česku. Stejně tak je nevhodná i škála, kde za venkovský prostor je považována ta jednotka, ve které je procentuální podíl venkovských obcí větší než 50 %. Na Obrázku 9 je tato škála zvýšena na 80 %.

Použijeme-li sníženou hranici pro vymezení venkovských obcí (100 obyv./km²) a aplikujeme-li ji na jednotky ORP na zvolené škále, kde za venkovské jsou považovány ORP a více než 80 % venkovských obcí, pak lze vysledovat určité oblasti, které byly zmiňovány již v charakteristikách osídlení (Obrázek 10). Jde zejména o oblasti s velkými obcemi na jižní a severní Moravě a v severozápadních Čechách. Dále pak v zázemí pražské metropolitní oblasti a v oblasti dalších velkých měst Česka. Druhou oblastí s výrazně venkovským charakterem osídlení jsou malé obce jihozápadních a jižních Čech a Vysočiny. Tato oblast je vyčleněna rovněž v typologii Perlín, Kučerová, Kučera (2010) a označena za „nerozvojový venkov“. Kolem krajských hranic lze vypožorovat rovněž charakteristiky vnitřní periferie, která je zmiňována Musilem a Müllerem (2008).

Obrázek 9 – Vymezení venkova podle OECD

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data - MOS, vlastní výpočet

Obrázek 10 – Vymezení venkova podle ukazatele „Hustota zalidnění“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data - MOS, vlastní výpočet

b) Přírodní podmínky

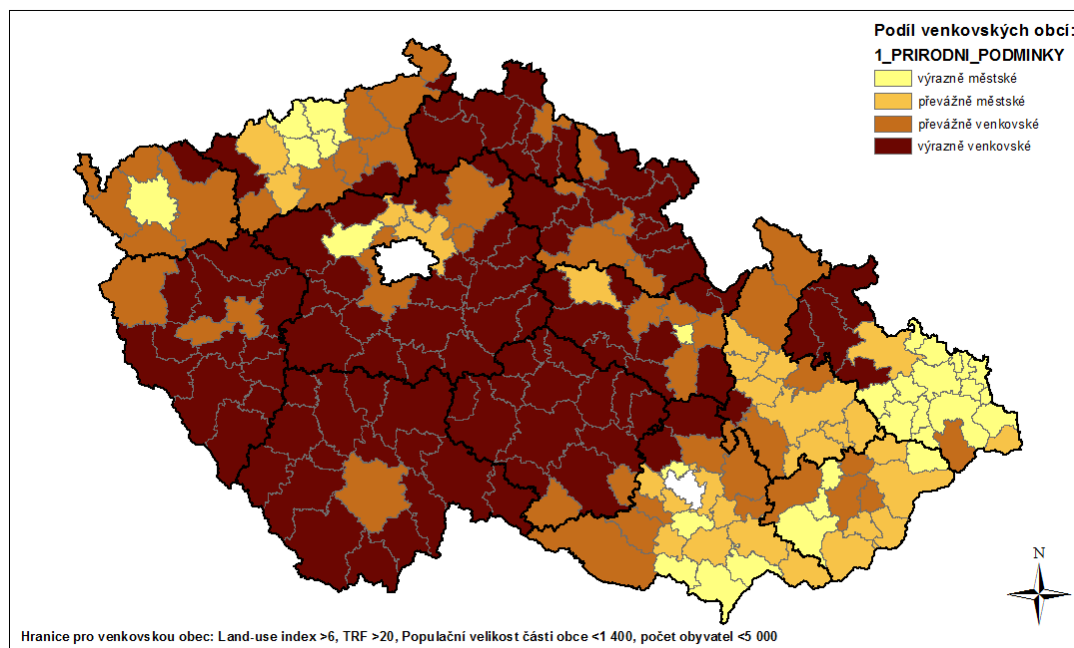
Ukazatel průměrné velikosti místní části (Obrázek 12) zdůrazňuje oblasti jižní a severní Moravy (velké obce a větší hustota osídlení), které vycházejí jako městské. Zároveň však posiluje venkovské oblasti s rozptýlenou zástavbou zejména ve vyšších nadmořských polohách

(Krkonoše, Šumava, Jeseníky a Vysočina). Tyto horské oblasti jsou navíc využívány ke druhému bydlení, stejně jako oblasti jižně a jihozápadně od Prahy.

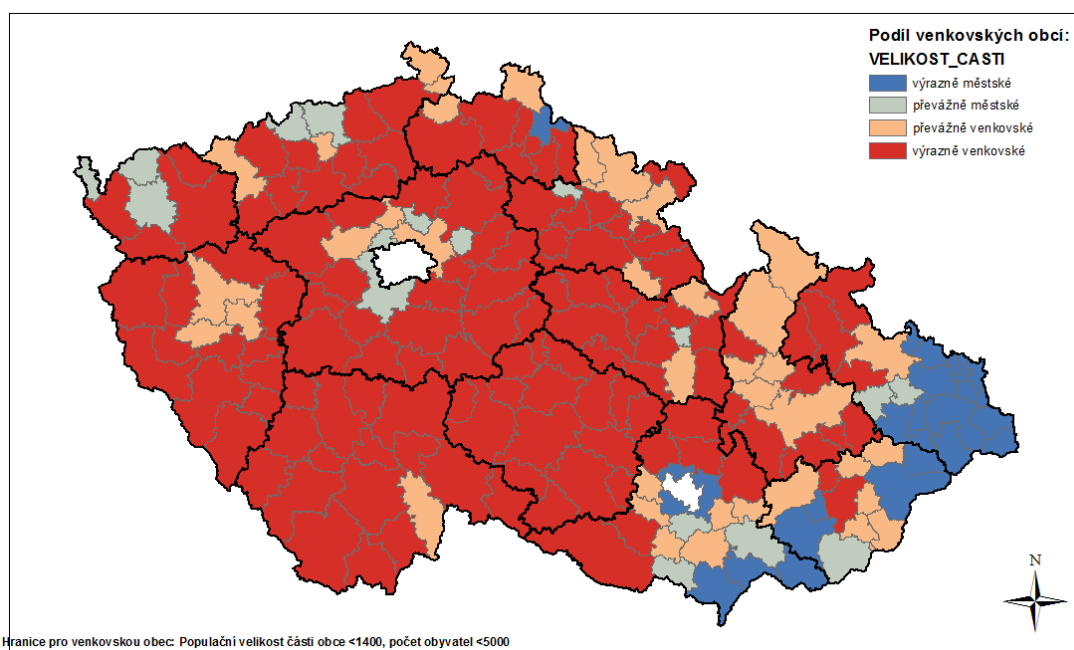
Pro severozápadní Čechy je dominantní vyšší podíl zastavěných a ostatních ploch (Obrázek 13), který signalizuje průmyslově využívané regiony, stejně tak jako v zázemí Prahy a dalších velkých měst a na Ostravsku.

Obrázek 11 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Přírodní podmínky“

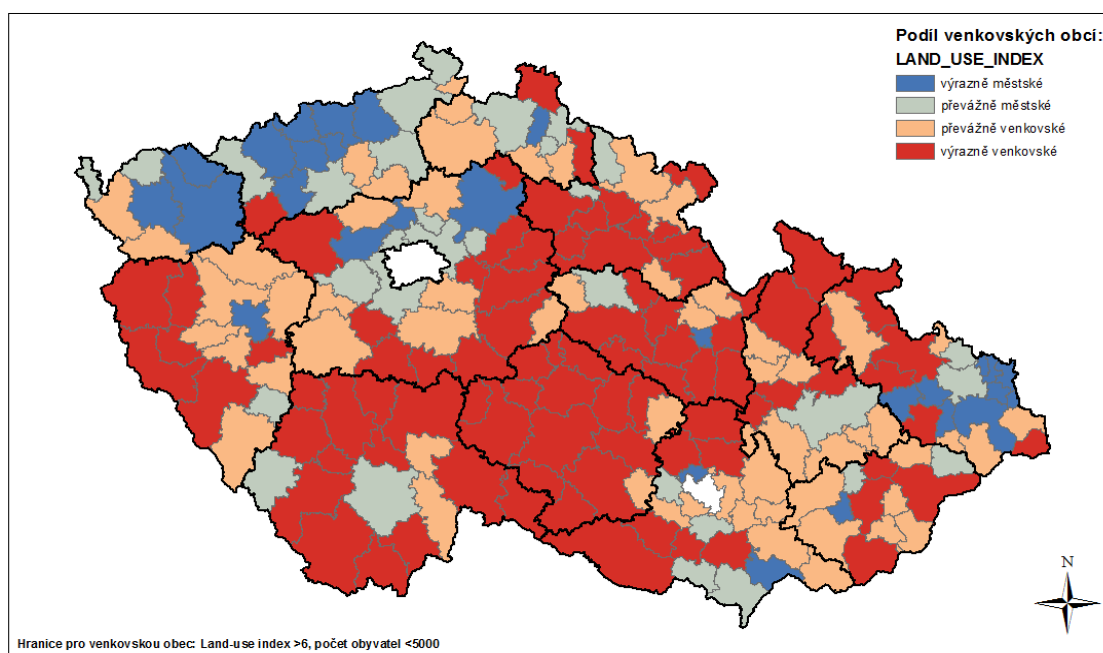

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data - vlastní výpočet

Obrázek 12 – Vymezení venkova podle ukazatele „Velikost části obce“

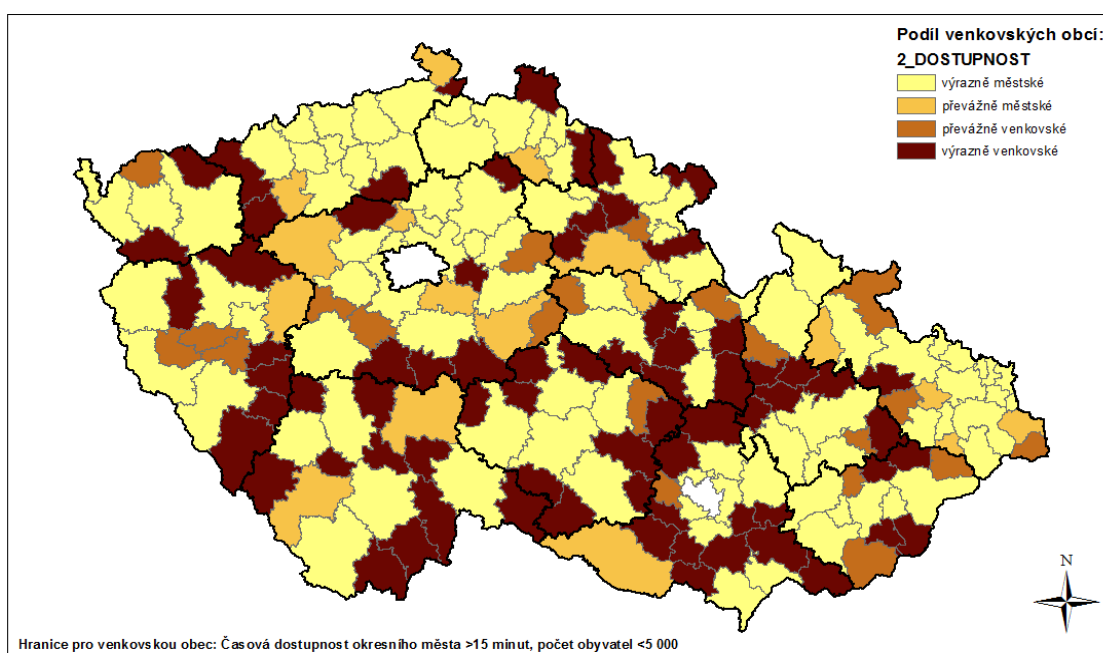
Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data - MOS, vlastní výpočet

Obrázek 13 – Vymezení venkova podle ukazatele „Land-use index“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data - MOS, vlastní výpočet

c) Dostupnost

Tato skupina ukazatelů není skupinou v pravém slova smyslu. Z původního počtu tří ukazatelů se nakonec zúžila pouze na ukazatel jeden. Přesto se nehodilo sloučit ukazatel dostupnosti do žádné z ostatních skupin. Vhodné by bylo připojit k tomuto ukazateli délku komunikací podle typu, data však nebyla dostupná.

Obrázek 14 – Vymezení venkova podle ukazatele „Dostupnost“

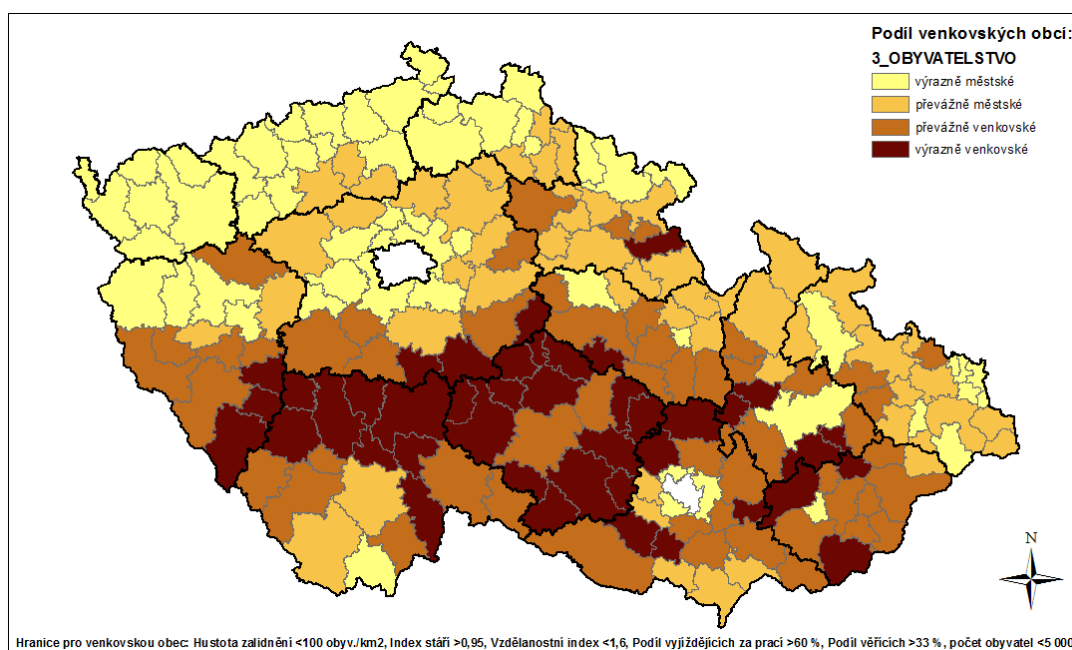
Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – databáze (Hudeček), vlastní výpočet

Z hlediska dostupnosti jsou venkovskými ORP při hranicích krajů a okresů. Tedy podle Musila a Müllera (2008) jsou tímto ukazatelem vymezeny vnitřní periferie. Ukazatel dostupnosti je možné charakterizovat jako ukazatel periferality.

d) Obyvatelstvo

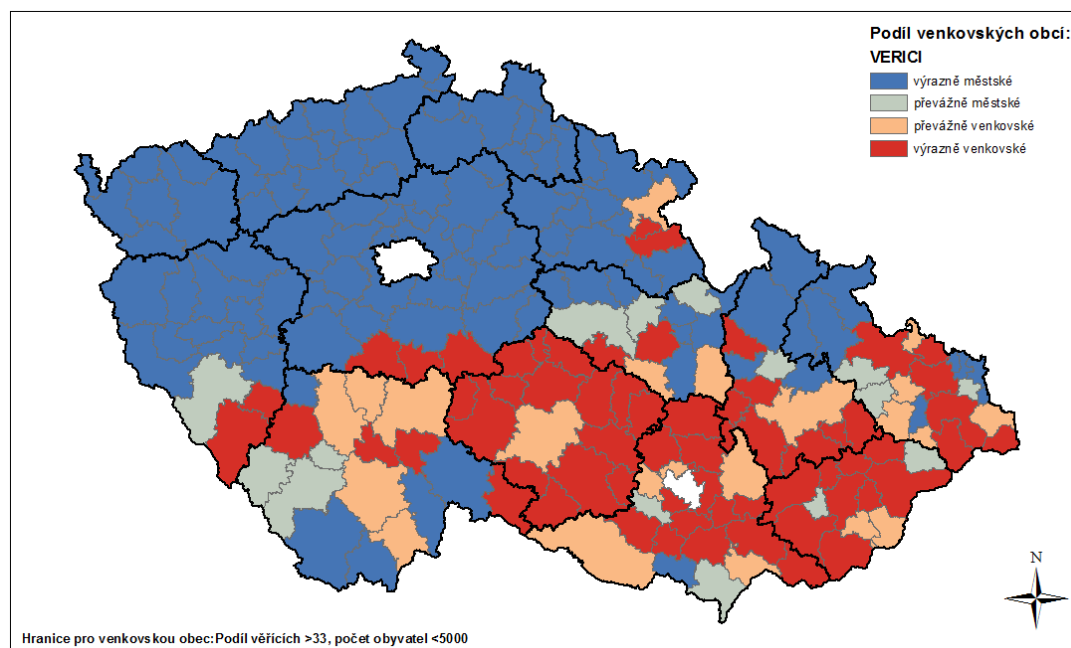
Podle charakteristik obyvatelstva je Česko virtuálně rozděleno na severní a jižní část. Toto rozdělení nejvíce sytí ukazatel podílu věřících (Obrázek 16). Vyšší podíl věřících na území kraje Vysočina a na Moravě je jedním z typických znaků osídlení v těchto regionech.

Obrázek 15 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Obyvatelstvo“

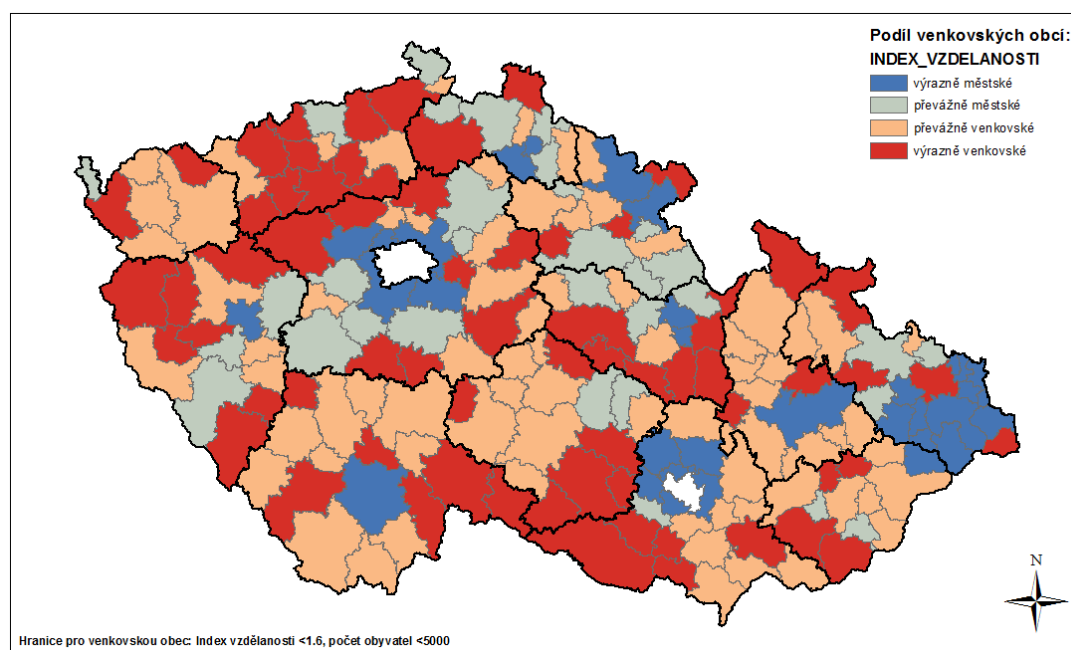

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

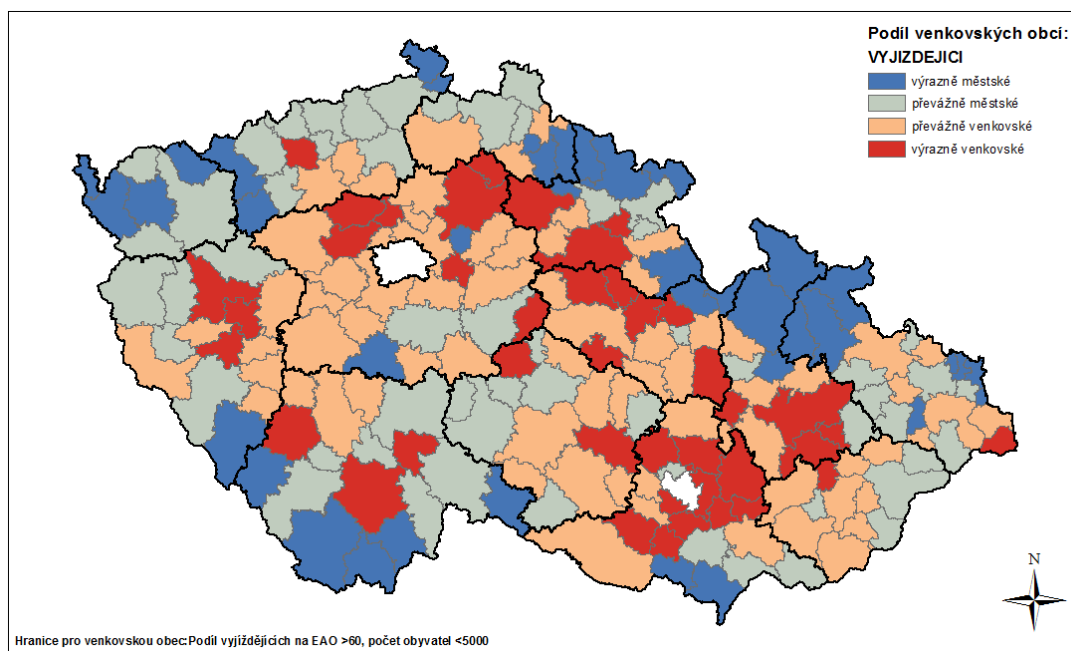
Městskými jsou převážně vzdělanější ORP (Obrázek 17) v blízkosti velkých měst, kde je lepší dostupnost vyšších škol a kde se zároveň často vzdělanější obyvatelstvo následně usazuje. Proti tomu stojí ukazatel podílu vyjíždějících (Obrázek 18), který je vlivem soustředění obyvatelstva do blízkosti pracovních příležitostí vyšší i v jinak městských oblastech zázemí měst. Naopak městskými jsou zde pohraniční oblasti s dostatkem pracovních příležitostí (Obrázek 22), tedy obyvatelstvo za práci nedojíždí a v tomto významu jsou dojížděkou pozitivní.

Obrázek 16 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl věřících“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

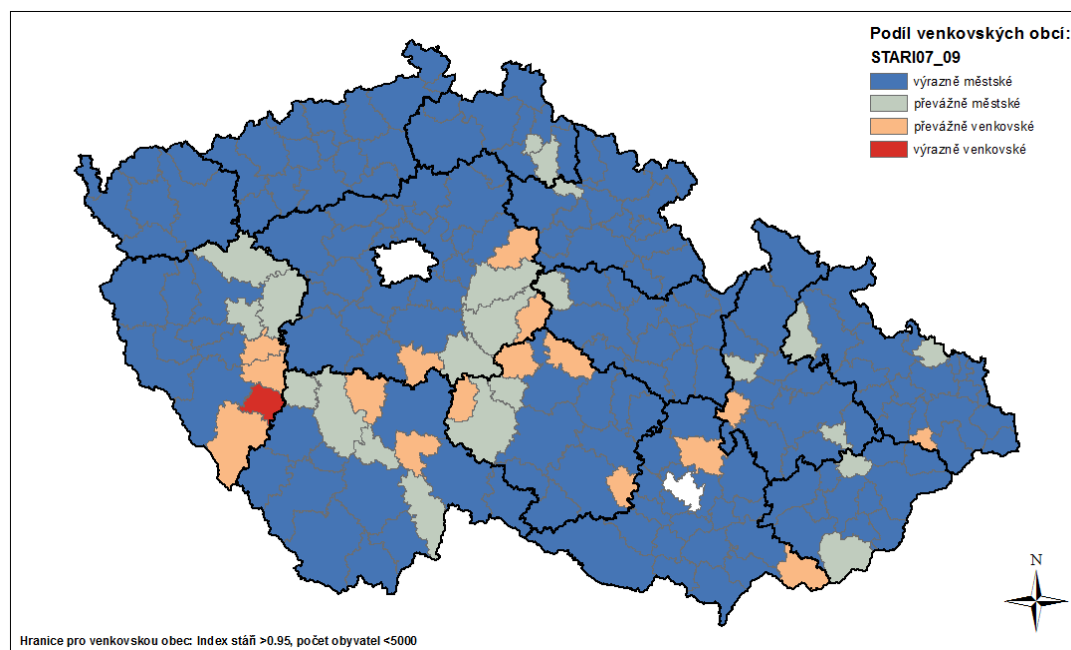
Obrázek 17 – Vymezení venkova podle ukazatele „Index vzdělanosti“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

Obrázek 18 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl vyjíždějících EAO“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

Index stáří (Obrázek 19) je vysoký bez ohledu na venkovské či městské obce, což svědčí nejspíše o tom, že tento ukazatel není vhodný pro vymezení venkovských oblastí.

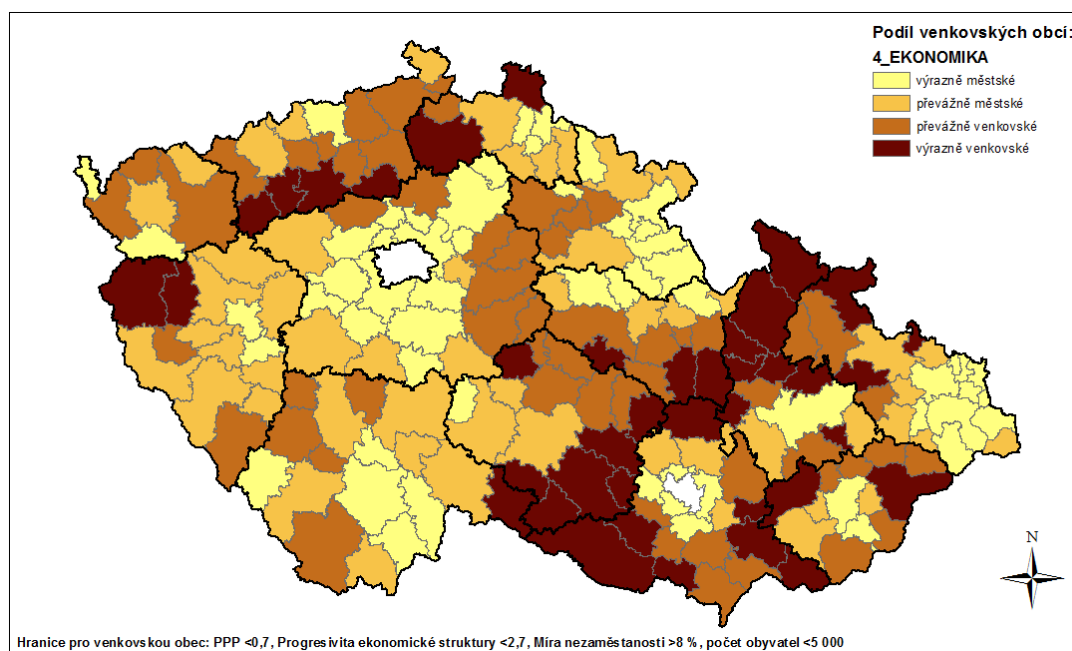
Obrázek 19 – Vymezení venkova podle ukazatele „Index stáří“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

e) Ekonomika

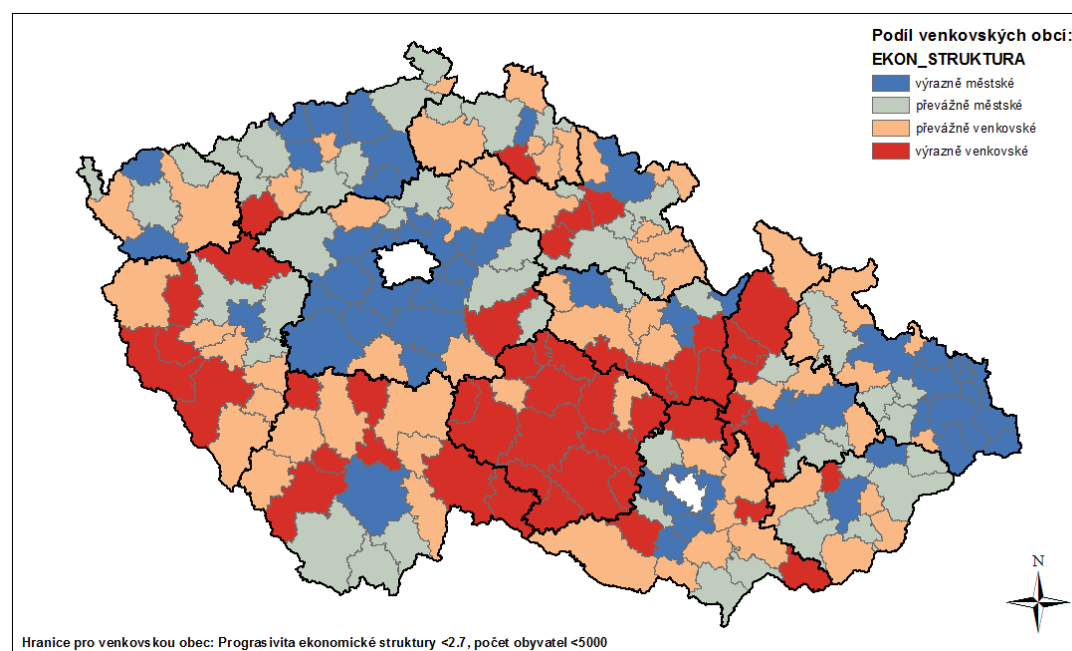
Skupina ukazatelů je nejvíce sycena dílčím ukazatelem progresivní ekonomické struktury (Obrázek 21), který opět vyčleňuje nerozvojový sousedský venkov (Perlín, Kučerová, Kučera 2010). Efekt působení toho ukazatele na celkové vymezení skupiny snižuje na jedné straně ukazatel počtu pracovních příležitostí (Obrázek 22), kterých je zejména v české části nerozvojového sousedského venkova více než ve stejných oblastech jižní Moravy.

Obrázek 20 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Ekonomika“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, MPSV, vlastní výpočet

Obrázek 21 – Vymezení venkova podle ukazatele „Progresivní ekonomická struktura“

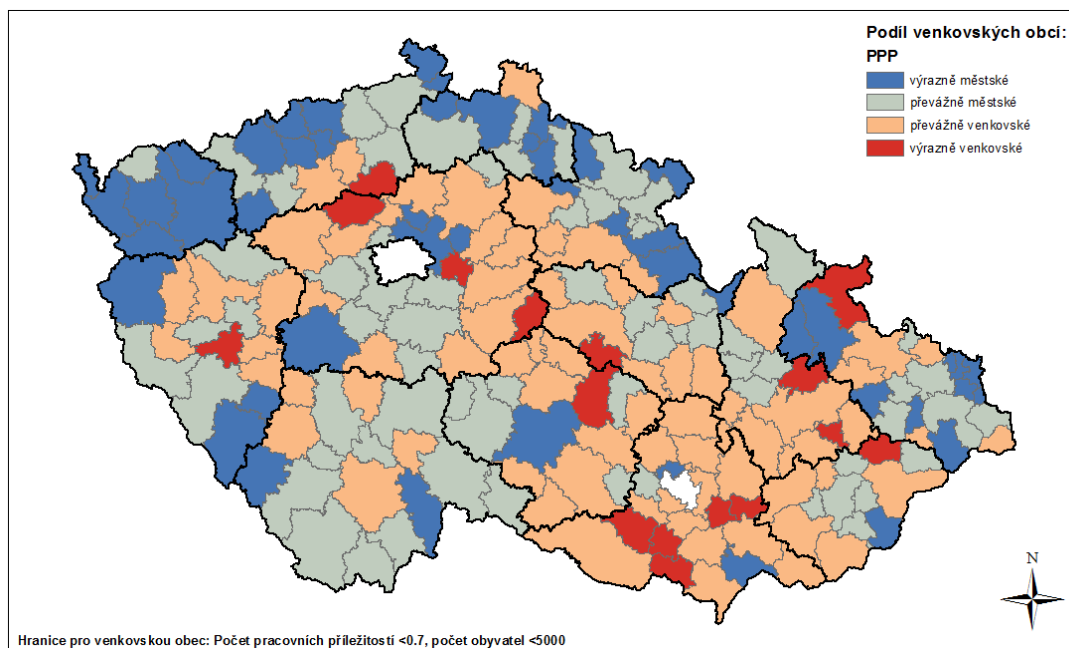
Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

Na druhé straně také ukazatel míry nezaměstnanosti, který na celém území Čech (vyjma zmíněných severozápadních Čech) nabývá městských hodnot.

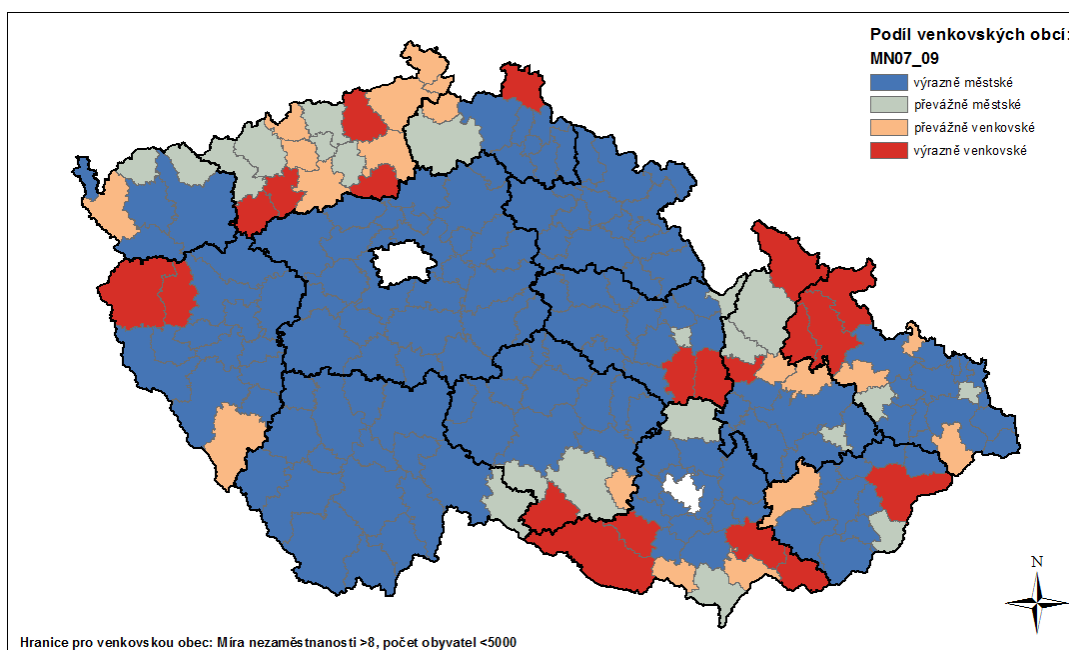
Zároveň lze postřehnout strukturálně postižené regiony na rozhraní středních a severozápadních Čech, které se profilují jako venkovské, neboť mají vyšší míru nezaměstnanosti (Obrázek 23) a současně nižší podíl pracovních příležitostí.

Obrázek 22 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl pracovních příležitostí“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

Obrázek 23 – Vymezení venkova podle ukazatele „Míra nezaměstnanosti“

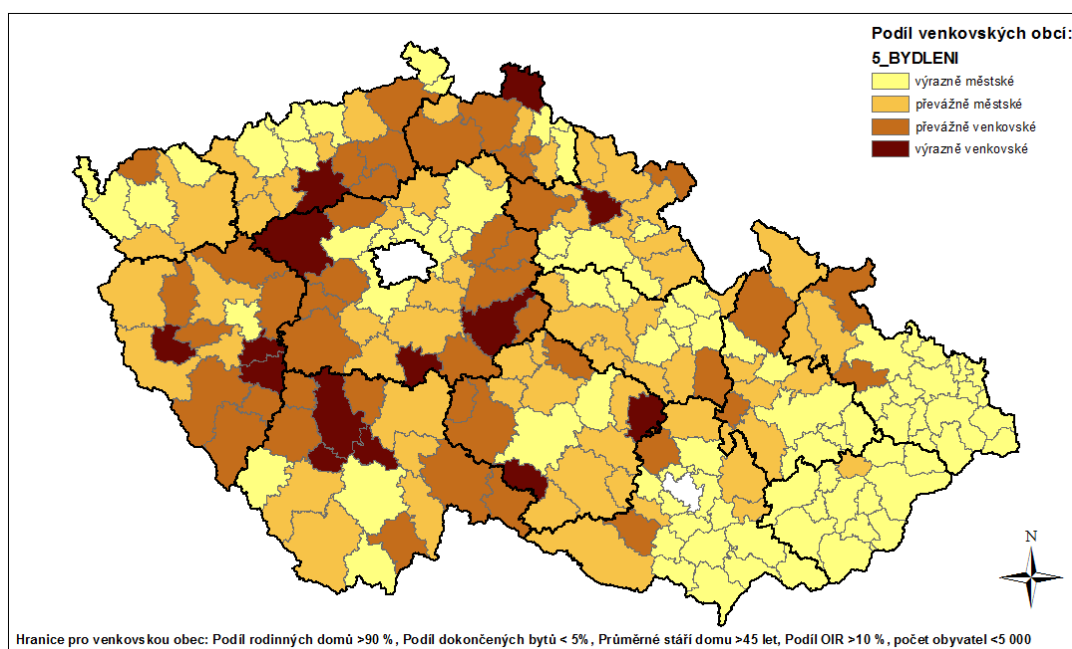

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MPSV, vlastní výpočet

f) Bydlení

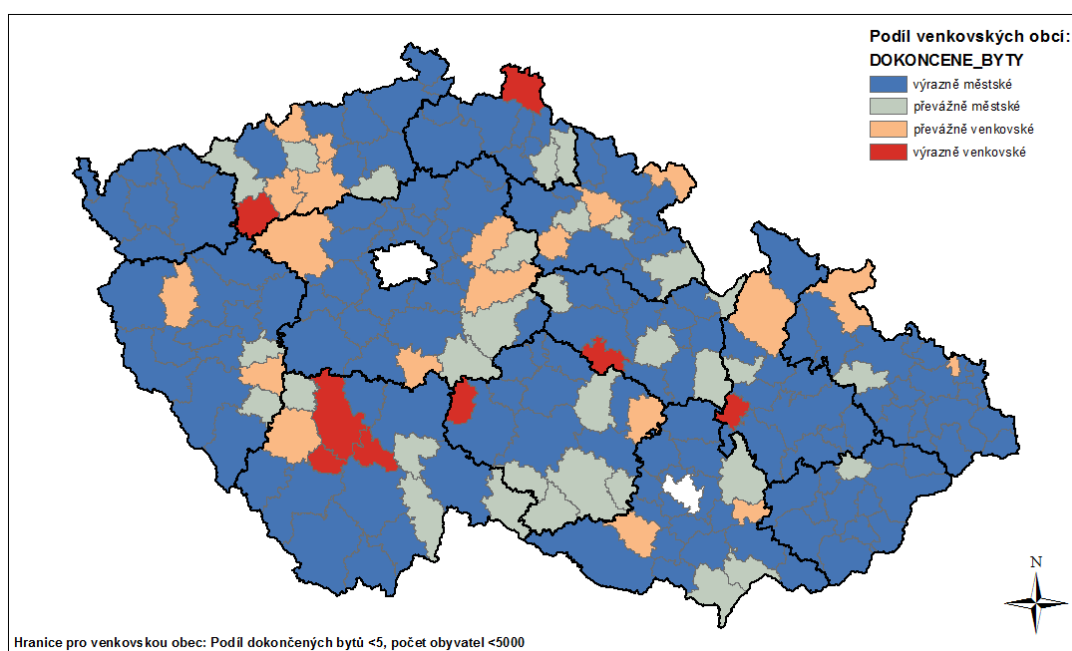
Tato skupina je názorným příkladem vzájemného působení ukazatelů, které mají rozdílné trendy výsledků. Na jedné straně je podíl nové bytové výstavby (Obrázek 25) na venkově nad očekávání velmi vysoký, stejně tak jako je nízký podíl OIR (Obrázek 26). Atraktivní pro druhé bydlení jsou oblasti jižních, západních a středních Čech, v menší míře pak horské oblasti Krkonoš, Jeseníků, Beskyd a Českomoravské vysočiny. Výše zmíněné ukazatele nevytváří žádné větší souvislé plochy, které je možné označit za typově příbuzné. Jedná se o běžně vymezené významné rekreační regiony s dominancí objektů druhého bydlení a současně s kvalitním a atraktivním přírodním prostředím. Druhou skupinu tvoří ukazatel podílu rodinných domů a průměrného stáří domu, které mají výrazně odlišné územní uspořádání a které také převážnou měrou sytí výsledný kartogram za skupinu ukazatelů (Obrázek 24).

Obrázek 24 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Bydlení“

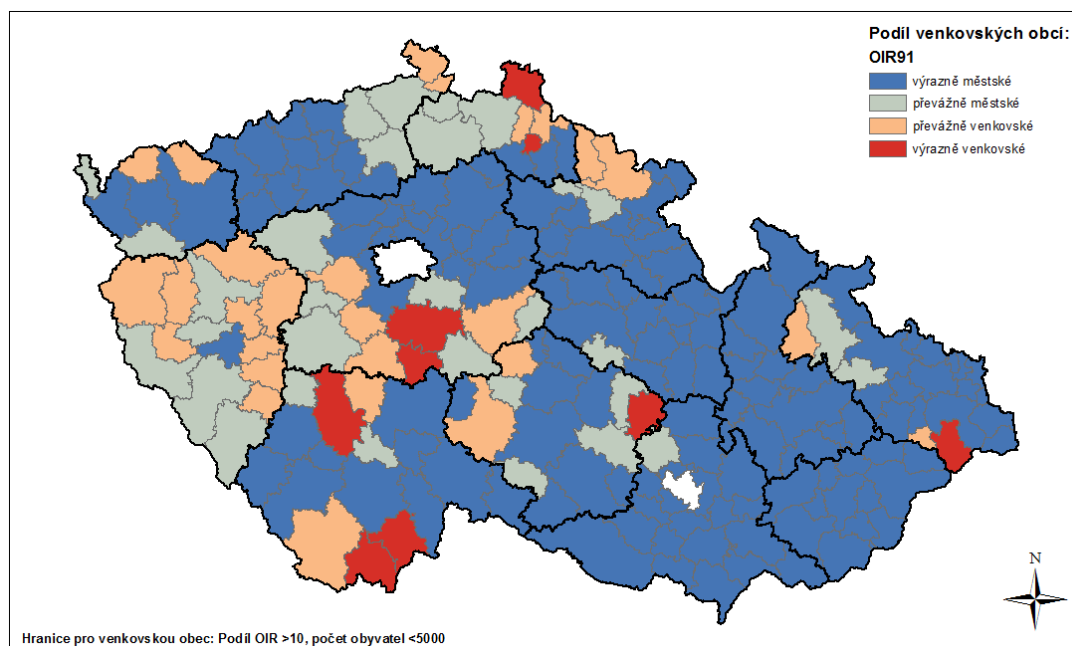

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – databáze (Fialová), MOS, vlastní výpočet

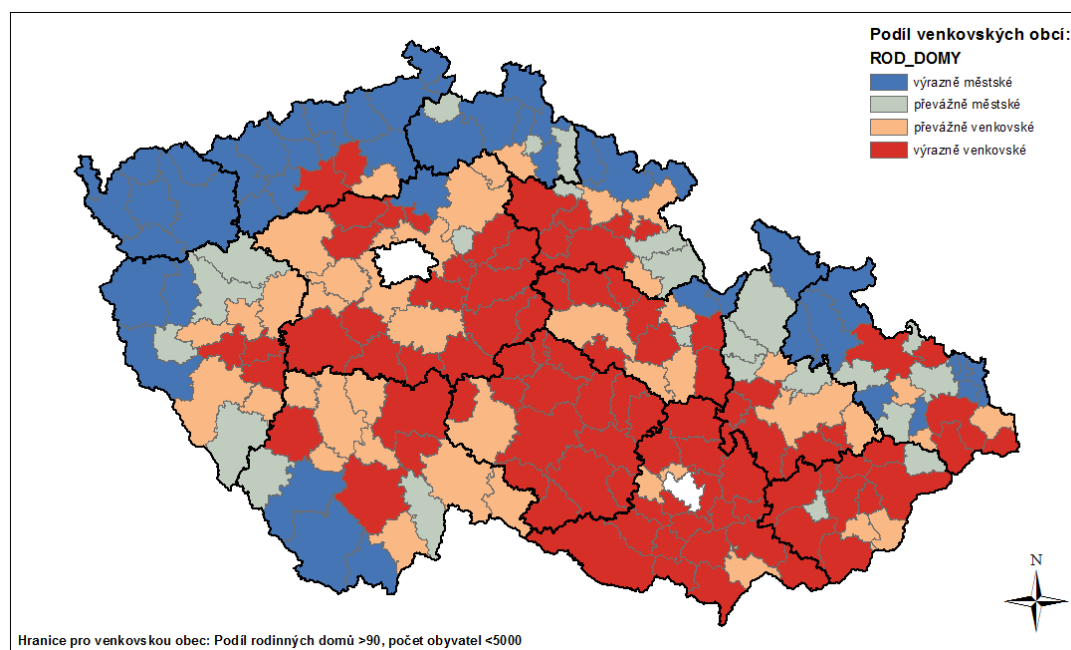
Obrázek 25 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl dokončených bytů“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

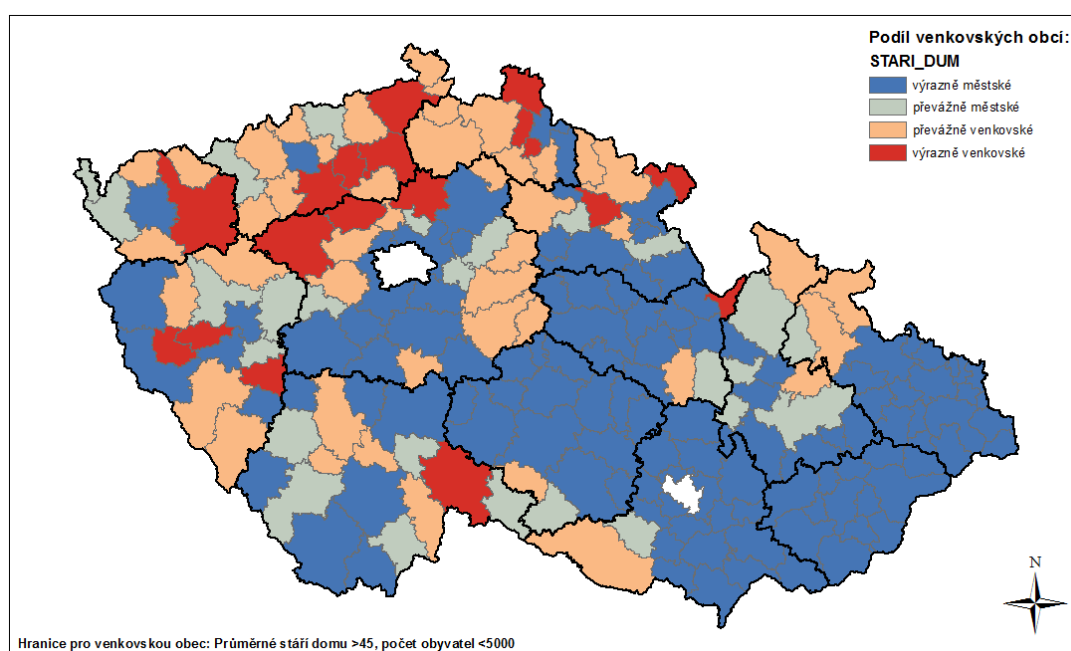
Obrázek 26 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl OIR“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – databáze (Fialová), vlastní výpočet

Vcelku zajímavé jsou Obrázky 27 a 28, kdy nejnižší podíl rodinných domů je v pohraničních oblastech, ale zároveň jsou tu domy nejstarší. To je dáno zejména typem výstavby, která byla praktikována od 60. let. Charakter dominantního typu výstavby v období socialismu – tedy výstavba i na venkově především vícepodlažních bytových domů se výrazně projevuje především v oblasti původního německého osídlení, v ostatních oblastech převažuje typ venkovského rodinného domu nebo původních zemědělských usedlostí.

Obrázek 27 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl rodinných domů“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

Obrázek 28 – Vymezení venkova podle ukazatele „Průměrné stáří domu“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS

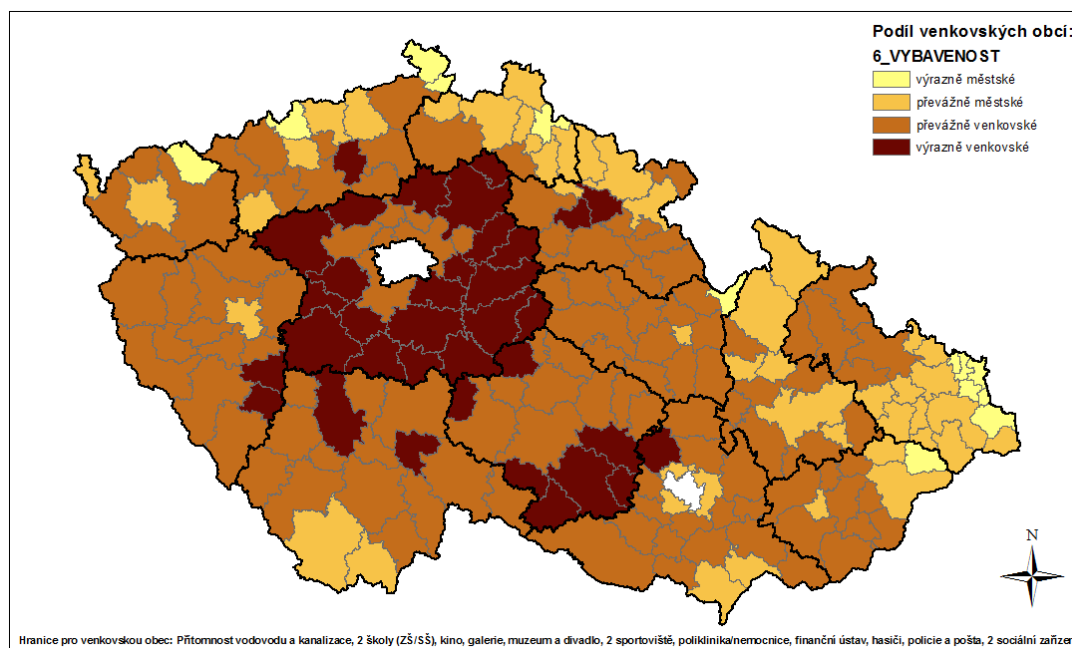
g) Vybavenost

Na venkově chybí zdravotnická zařízení, školy, kulturní a sociální zařízení. Vzhledem k nižší hustotě populace, větším docházkovým nebo dojížděkovým vzdálenostem nelze ale předpokládat, že na venkově bude obnovena hustá síť škol, zdravotních nebo sociálních zařízení, které v minulosti na venkově existovala (Kučerová 2010). Právě nižší míra vybavenosti těmito typy zařízení může ale na druhou stranu snižovat atraktivitu venkovských

oblastí pro některé skupiny obyvatel. V ostatních ukazatelích vybavenosti je venkov vzhledem k městským oblastem na srovnatelné úrovni.

Vymezení Středočeského kraje kromě metropolitní oblasti jako výrazně venkovské oblasti dokumentuje celkovou nižší míru vybavenosti celého a dokládá podvybavenost jednotlivých obcí jako dědictví nedávné minulosti, kdy obce v zázemí Prahy byly z hlediska občanské technické infrastruktury velmi podvybavené.

Obrázek 29 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Vybavenost“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, vlastní výpočet

Obtížně interpretovatelná je pouze vybavenost finanční, kde celý Středočeský kraj vychází výrazně venkovský, zatímco zbytek republiky jako výrazně městský. Anomálie může být zapříčiněna hned několika faktory. Za prvé může být chyba v neaktuálnosti databáze, tedy že obce neuvedli aktuální stav, nebo (a to spíše) jde pouze o špatné pochopení této kategorie. Peněžním ústavem může být nejspíše i Poštovní spořitelna v rámci pošt, která zde nemusí být chápána jako peněžní ústav, popřípadě není tato služba na poštách Středočeského kraje rozšířena.

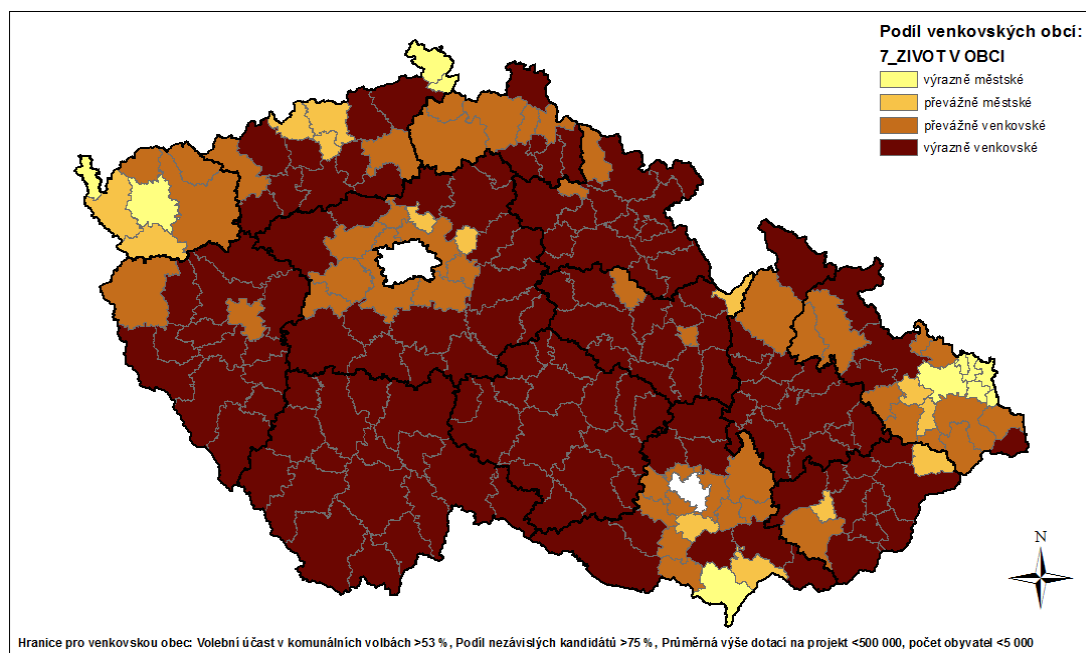
h) Život v obci

Vymezení podle této skupiny ukazatelů se nejvíce podobá vymezení podle OECD. Od předchozích skupin se ukazatele liší tím, že se vzájemně doplňují namísto toho, že se jejich výsledky navzájem ruší.

Venkovské oblasti jsou podle ukazatele volební účasti (Obrázek 31) všechny vyjma strukturálně postižených oblastí severozápadních Čech a Ostravska, kde je tato nižší hodnota zapříčiněna i socioekonomickými charakteristikami obyvatelstva, které mají přirozeně menší zájem o dění v obci a důvěru ve volené zastupitele. Podobně je tomu i v městských oblastech

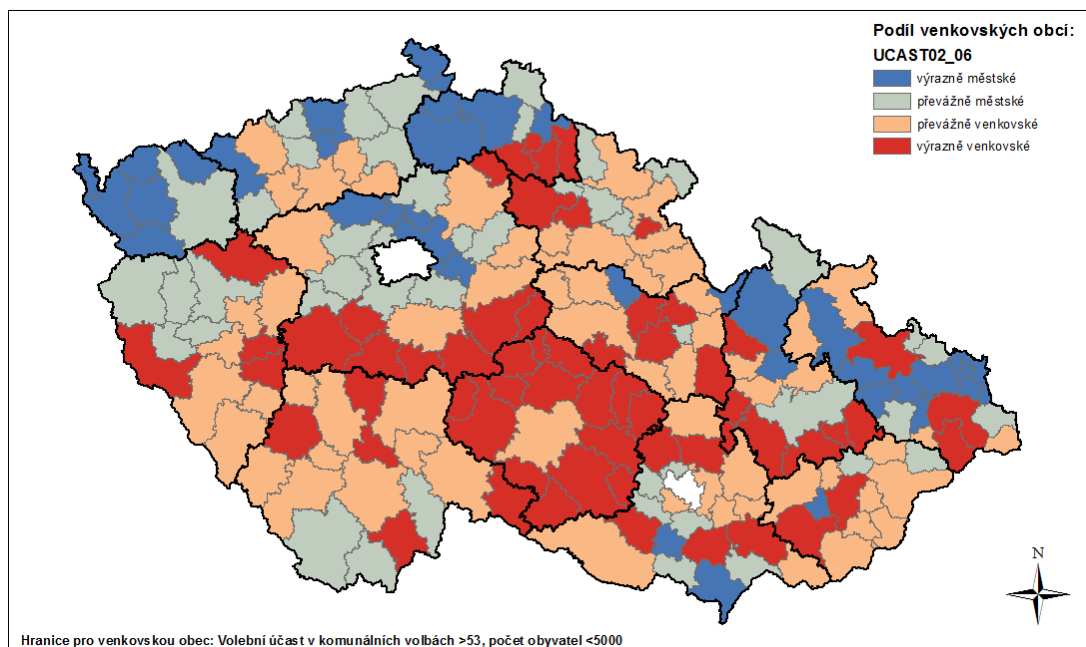
v okolí Prahy, kde se noví obyvatelé ještě s autoritami v obci nesžili a nemají zájem na chodu obce nikterak participovat.

Obrázek 30 – Vymezení venkova podle skupiny ukazatelů „Život v obci“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – databáze (Stockman, Spurná), ČSÚ, vlastní výpočet

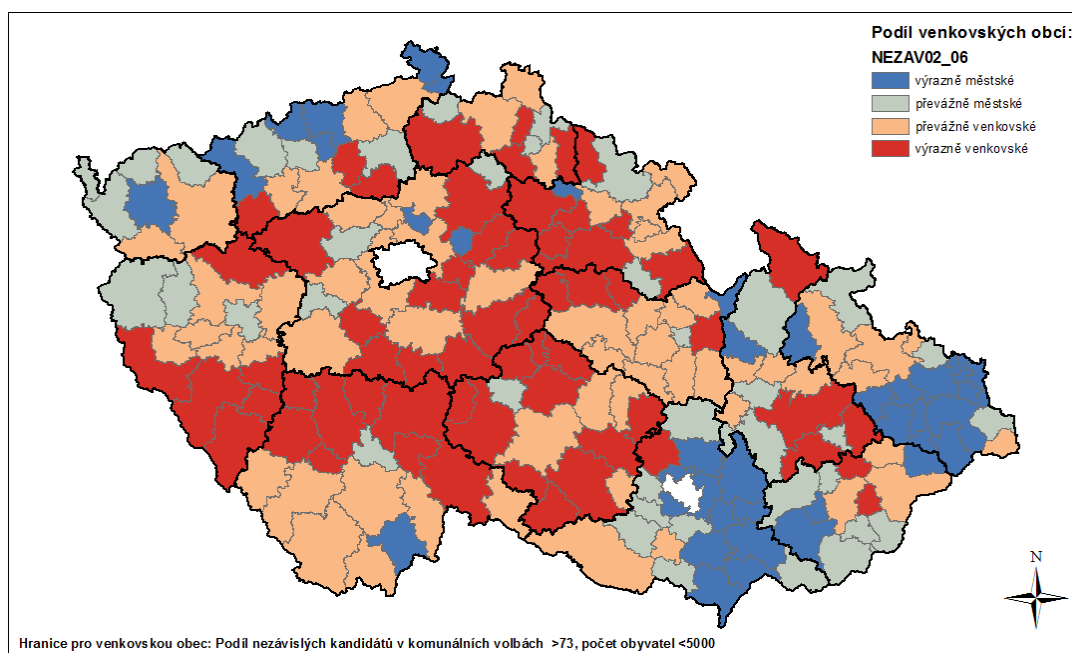
Obrázek 31 – Vymezení venkova podle ukazatele „Volební účast v komunálních volbách“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – databáze (Spurná), vlastní výpočet

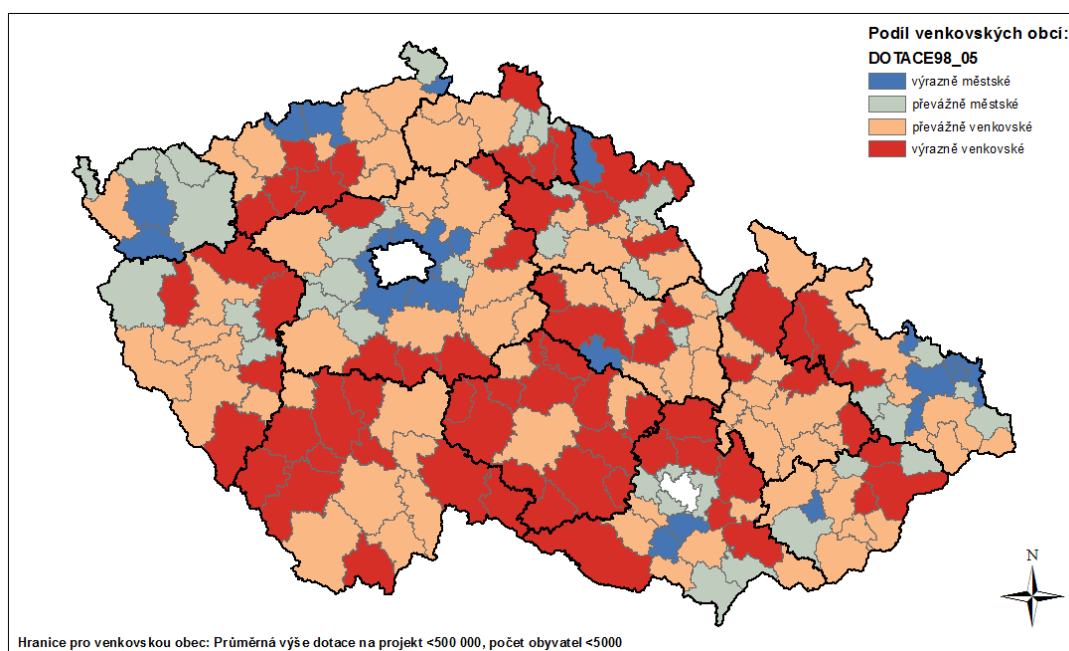
Ukazatel podílu nezávislých kandidátů (Obrázek 32) by si zasloužil hlubší analýzu, aby mohl být správně interpretován. Menší podíl nezávislých kandidátů v komunálních volbách na jihovýchodní Moravě je možné vysvětlit jako tradičně vysoký podíl kandidátů – členů politické strany KDU-ČSL, která se v těchto obcích tradičně prosazuje. V jiných regionech Česka nemají politické strany (kromě KSČM) vybudovanou svoji strukturu až na lokální úroveň a v obcích kandidují převážně nezávislí kandidáti ať už na kandidátkách politických stran a hnutí nebo na nezávislých kandidátkách. V regionu severozápadních Čech je politická angažovanost na nižší úrovni.

Obrázek 32 – Vymezení venkova podle ukazatele „Podíl nezávislých kandidátů“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – ČSÚ, vlastní výpočet

Předpoklad, že menší venkovské obce mají nižší dotace (Obrázek 33), se potvrdil. Městské ORP byly identifikovány převážně v okolí Prahy, Brna (jižně od Brna) a Ostravska. Nižší relativní objem dotačních prostředků pro venkovské obce a uživatele v těchto obcích je způsoben mimo jiné i menší nutností zajišťovat rozsáhlé investiční akce ve venkovských obcích a soustředění těchto velkých investic do několika center.

Obrázek 33 – Vymezení venkova podle ukazatele „Průměrná výše dotace“

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – databáze (Stockman), vlastní výpočet

Celkové vymezení

Při vymezení venkovského prostoru podle jednotlivých zvolených ukazatelů je zřejmé, že rozdíly mezi vybaveností jednotlivými prvky sociální nebo občanské vybavenosti, úrovní ekonomické aktivity a dalšími charakteristikami nejsou v Česku mezi venkovskými obcemi a městy výrazné (Tabulka 10). Mnohem výrazněji se prosazují rozdíly dané buď zděděným socioekonomickým potenciálem, nebo vertikální polohou vůči hlavním centrům osídlení. Jako venkovské podle zvolené metodiky jsou vymezeny především ORP v oblasti vymezené Perlínem, Kučerovou, Kučerou (2010) jako „nerozvojový sousedský venkov“ nebo Musilem a Müllerem jako vnitřní periferie.

Jedná se především o ukazatele Land-use index, Hustota zalidnění, Index vzdělanosti, Progresivní ekonomické struktury a Volební účasti, podle kterých je možné vymezit jako výrazně nebo převážně venkovské podobně vymezené regiony Česka.

Z výsledků vyplývá, že jak podle jednotlivých ukazatelů, tak i podle skupin ukazatelů obce na jižní a jihovýchodní Moravě jsou svojí vybaveností i jednotlivými hodnotami dalších ukazatelů prakticky vyrovnané jako městské regiony.

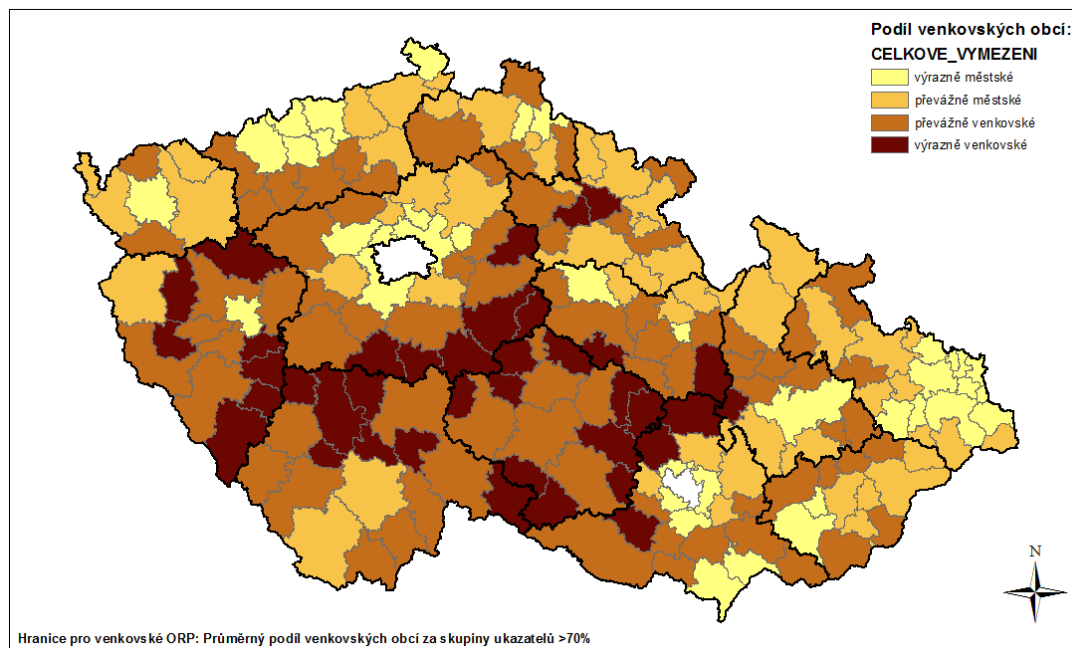
Jako region s nejvyšším podílem venkovských obcí byla podle zvolené metodiky vymezena Vysočina, a to především podle ukazatelů:

- Progresivity ekonomické struktury (je známa vyšším podílem EAO v zemědělství),
- Podílu věřících (to se projevuje i ve volbách),
- Volební účasti a Podílu nezávislých kandidátů (obojí v komunálních volbách),
- Průměrné výše dotací,

- Indexu vzdělanosti (jediná vysoká škola na Vysočině je v Jihlavě a byla akreditována teprve před několika lety),
- Podílu rodinných domů
- Průměrné velikosti místní části (obcí je na Vysočině velmi mnoho a jsou velmi malé)
- Land-use indexu (velké zastoupení lesů a orné půdy)

Vysoký podíl venkovských obcí na Vysočině odpovídá i vymezení podle OECD.

Obrázek 34 – Celkové vymezení venkova podle deskriptivního přístupu

Zdroj: mapový podklad - RSO Pardubice, data – MOS, MPSV, ČSÚ, databáze (Perlín), vlastní výpočet

Tabulka 10 – Vymezení venkova podle skupin ukazatelů

Skupiny ukazatelů	Počet ORP				Počet obyvatel				Rozloha (v km ²)			
	venkovských		městských		venkov		město		venkov		město	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
0 Hustota zalidnění*	143	69,8	62	30,2	4 984 294	47,4	5 522 519	52,6	60 108,9	76,2	18 753,0	23,8
1 Přírodní podmínky	146	71,2	59	28,8	5 682 245	54,1	4 824 568	45,9	62 051,8	78,7	16 810,1	21,3
2 Dostupnost	64	31,2	141	36,8	2 207 345	21,0	8 299 468	49,0	28 393,4	36,0	50 468,5	64,0
3 Obyvatelstvo	94	45,9	111	54,2	3 250 173	30,9	7 256 640	69,1	38 337,0	48,6	40 524,9	51,4
4 Ekonomika	93	45,4	112	54,6	3 390 499	32,3	7 116 314	67,7	37 315,2	47,3	41 546,7	52,7
5 Bydlení	57	27,8	148	72,2	1 949 120	18,6	8 557 693	81,4	25 396,0	32,2	53 465,9	67,8
6 Vybavenost	145	70,7	60	29,3	5 821 052	55,4	4 685 761	44,8	61 396,3	77,9	17 465,6	22,1
7 Život v obci	179	87,3	26	12,7	7 560 402	72,0	2 946 411	28,0	72 441,9	91,9	6 420,0	8,1
Souhrnné vymezení venkova (1-7)	117	57,1	88	42,9	3 696 615	35,2	6 810 198	64,8	47 642,9	60,4	31 219,0	39,6

Zdroj: vlastní výpočet (uvedené zdroje dat pro tvorbu ukazatelů viz metodická část)

*Pozn.: Hustota zalidnění podle OECD je hodnocena na jiné škále než ostatní skupiny ukazatelů (viz metodika 6.4.1)

Podíl venkovských obcí:

- **OECD** (4 784 – 76,6 %), **Přírodní podmínky** (5 007 – 80,1 %), **Dostupnost** (2 349 – 37,6 %), **Obyvatelstvo** (3 313 – 53,0 %)
- **Ekonomika** (2 826 – 45,2 %), **Bydlení** (2074 – 33,19 %), **Vybavenost** (5 324 – 85,2 %), **Život v obci** (5936 – 95,0 %)
- **Souhrnné vymezení** (3 994 – 63,9 %)

Kapitola 8

Závěr

Fenomén venkova a zájem o něj v souvislosti s migračními suburbánními tendencemi je patrný a v posledních letech nabývá na intenzitě. V souvislosti s bohatší společností rostou i tendence pojišťovacího typu regionální politiky na evropské i národní úrovni. Finanční prostředky jsou přerozdělovány do méně vyspělých oblastí a regionů, přičemž mají zajistit jejich rozvoj a zlepšit tak jejich konkurenceschopnost. Za tímto účelem je však nutné tyto oblasti vymezit.

Jednou z takto definovaných oblastí je venkov, který je v tomto smyslu chápán jako problémový region. Snahou předkládané diplomové práce bylo shrnout různé typy vymezení venkova na základě studia související literatury a pokusit se o vymezení vlastní. Na základě nejčastěji aplikovaného způsobu vymezení venkova podle hustoty zalidnění je za venkovskou oblast brána většina území Česka, což je dáno zejména jejím specifickým charakterem osídlení a rozdrobeností sídelní struktury.

Mnou zvolený přístup pro vymezení venkova byl inspirován zejména indexem rurality (Cloke, Edwards 1986), který dává do souvislostí různé charakteristické rysy. Deskriptivní přístup pro vymezení venkova má však své nevýhody. Jednou z nich je časová proměnlivost většiny charakteristik a použitých ukazatelů, které mění své hodnoty podle vývoje celé společnosti. Vlivy jednotlivých ukazatelů jsou často protisměrné, tedy se navzájem vyrušují a vymezený venkov není tak výrazný jako podle jednotlivých ukazatelů.

Výsledné vymezení provedené na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP) je do velké míry ovlivněno výběrem ukazatelů, které byly použity a zároveň zvolenou hranicí mezi městem a venkovskou obcí pro jednotlivé ukazatele. Jejich sestrojení se opíralo o předpoklad, že hraničními jsou obce v rozmezí 2500-3500 obyvatel, avšak populační velikost není limitujícím faktorem při vymezování venkova. Velikostní kategorie 2500-3500 obyvatel, která byla stanovena pro výpočet hranice pro jednotlivé ukazatele, silně ovlivňuje výsledné

vymezení. S ohledem na výsledky vymezení by bylo vhodné se pokusit o vymezení venkova stejným způsobem pro ukazatele sestrojené na základě populační hranice 1500-3500 obyvatel a tato dvě vymezení porovnat. To vzhledem k náročnosti na zpracování rozsáhlé databáze na úrovni obcí nebylo možné v této práci provést.

Jako nejlépe vypovídající se podle výzkumu zdají ukazatele skupiny „Život v obci“ a ukazatel indexu vzdělanosti a progresivity ekonomické struktury. Ostatní použité ukazatele jsou již silně ovlivněny dalšími specifickými rysy regionů, ve kterých ORP leží.

Rozdíly mezi venkovem a městem jsou v Česku při sledování podle jednotlivých ukazatelů velmi malé nebo nejsou zřetelné, což je stěžením zjištěním empirického výzkumu. Zároveň však byla na některých ukazatelích patrná tendence k vymezení periferních území. To se projevilo zejména v ukazatelích hustoty zalidnění, dostupnosti okresního města, progresivní ekonomické struktury, indexu vzdělanosti a land-use indexu charakterizujícím přírodní podmínky.

Podle zvolené metodiky je za nejvýznamnější venkovskou oblast považována Vysočina, jejíž ORP dosahovaly venkovských hodnot ve většině ukazatelů.

H₁: Rozdílné typy vymezení venkovských oblastí bude dokládat významné odlišnosti ve venkovském prostoru.

H₂ : Vymezení venkova bude výrazně diferencované podle jednotlivých skupin ukazatelů.

Obě výše uvedené hypotézy byly potvrzeny, neboť z většiny ukazatelů bylo možné vyčlenit oblasti, které byly venkovské podle určitého ukazatele, zatímco pro jiný ukazatel vykazovaly hodnoty městské. Toto je důkazem nezbytnosti vymezení typologie venkovského prostoru.

H₃ : Způsoby vymezení venkova se budou lišit ve třech hlavních typech venkova v Česku, v metropolitním venkovu, ve venkovu v Čechách a ve venkovu na Moravě.

Hypotéza byla potvrzena. Území Čech je navíc diferencováno na část středo-jihní a severo-západní. Ukazatele hustoty zalidnění, indexu vzdělanosti, průměrné výše dotací a progresivity ekonomické struktury vykazují výrazně odlišné hodnoty pro metropolitní oblasti, zatímco ukazatele podílu nezávislých kandidátů, průměrné velikosti části, podílu věřících a hustoty zalidnění oblasti moravské. Celkové vymezení zobrazuje městské a moravské oblasti. Oblast Čech je diferencována více.

H₄: Správní obvody obcí s rozšířenou působností (ORP) s velkými moravskými obcemi budou vymezeny podle zvolených kritérií jako venkovské.

Hypotéza nebyla potvrzena, neboť z výsledků vyplývá, že obce na jižní a jihovýchodní Moravě jsou svojí vybaveností i jednotlivými hodnotami dalších ukazatelů prakticky vyrovnané jako městské regiony. To je dáno zejména velikostí moravských obcí.

H₅: Vymezený venkovský prostor bude z povahy použitých ukazatelů vykazovat i jisté známky vymezení periferních oblastí.

Tato hypotéza byla potvrzena a výsledné vymezení na základě 27 statistických ukazatelů zobrazuje nerozvojový sousedský venkov vymezený Perlínem, Kučerovou a Kučerou (2010), který je v podstatě rozšířením vnitřní periférie definované Musilem a Müllerem (2008).

Odpovědí na otázky, které byly vzneseny v publikaci ČSÚ „Varianty vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000-2006“, je závěr, že jednoznačně nelze venkov v Česku vymezit žádným způsobem. Pokud je využito statistických ukazatelů pro vymezení venkova, pak velmi záleží na zvolených ukazatelích. Výsledné vymezení venkova není tímto způsobem zřetelné. Zvolený přístup je vhodný spíše pro typologii venkova, která ukazuje rozmanitost vymezovaného venkovského území.

Každá metoda vymezení má své pro a proti, proto považuji za nejvhodnější variantu pro vymezení venkovského prostoru v celorepublikovém měřítku prostý počet obyvatel spojený s hustotou zalidnění, tedy metody, které jsem primárně zavrhovala.

Seznam použité literatury

- ANDRLE, A. (1978): Sociálně ekonomická povaha venkovských sídel ČSSR. Sborník ČSSZ, 83, č. 4, s. 246-257
- ANDRLE, A., POJER, M., MARTÍNEK, J. (1969): Výběr základních sídelních jednotek (lokalit). Demografie, 11, č. 2, s. 106-117
- ANDRLE, A., SRB, V. (1988): Nová koncepce pojmů město a venkov a její význam pro geografii. Sborník ČSGS, 93, č. 2, s. 103-115
- ANDRLE, A., SRB, V. (1990): Znovu k vymezení pojmu město v Československu. Sborník ČSGS, 95, č. 2, s. 117-120
- BALDOVÁ, K. (2008): Kvalita života mladých lidí na venkově. http://nros.beneta.cz/programy-nros/ukoncene-programy/yesn/priprava-zalozeni-narodni-site-nno/setkani-nno-k-zalozeni-site/setkani-nno-14-4.2008/K.%20Baladova_Kvalita%20zivota%20mladych%20lidi%20na%20venkove.doc (20.4.2010)
- BALLAS, D., CLARKE, G. P., WIEMERS, E. (2006): Spatial microsimulation for rural policy analysis in Ireland: The implications of CAP reforms for the national spatial strategy. Journal of Rural Studies, 22, č. 3, s. 367-378
- BARTUŠEK, O. (2000): Porovnání českých a evropských ukazatelů rozvoje venkova. Urbanismus a územní plánování, 3, č. 2, s. 2-16
- BAŠOVSKÝ, O., MLÁDEK, J. (1989): Geografia obyvateľstva a sídiel. Univerzita Komenského, Bratislava, 221 s.
- BLAŽEK, B. (1998): Venkov, města, média. SLON, Praha, 632 s.
- BLAŽEK, B. (2004): Venkovy - anamnéza, diagnóza, terapie. Vydavatelství ERA, Brno, 184 s.
- CARTER, H. (1995): The study of Urban Geography. 4. vydání. Arnold, London, 448 s.
- CLOKE, P., EDWARDS, G. (1986): Rurality in England and Wales 1981: A Replication of the 1971 Index. Regional Studies, 20, č. 4, s. 289-306

- CUHROVÁ, T. (2003): Venkov – vztah studentů k venkovskému prostoru. *Urbanismus a územní plánování*, 6, č. 5, s. 27-30
- ČERNÝ, M. (1978a): Vývoj starnutia a defeminizácie vidieckoho a mestského obyvateľstva ČSSR v období 1961-1970. *Demografie* 20, č. 3, s. 204-212
- ČERNÝ, M. (1978b): Vývoj starnutia a defeminizácie vidieckoho a mestského obyvateľstva ČSSR v období 1961-1970 (dokončení). *Demografie* 20, č. 4, s. 324-330
- DANĚK, P., ŠTĚPÁNEK, V. (1992): Územní diferenciace náboženského vyznání obyvatel českých zemí 1930-1991. *Sborník ČGS*, 97, č. 2, s. 129-145
- Demographic Yearbook (2007), Economic and Social Affairs, United Nations Statistic Division, United Nations, New York, 2009 –
<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dybsets/2007%20DYB.pdf> (24.8.2010)
- DŽUPINOVÁ, E., HALÁS, M., HORŇÁK, M. a kol. (2008): Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska. *Geografika*, Bratislava, 183 s.
- ELANDS, B. H. M., PRAESTHOLM, S. (2008): Landowners' perspectives on the rural future and the role of forests Gross Europe. *Journal of Rural Studies*, 24, č. 1, s. 72-85
- FIALOVÁ, D. (2000): Transformace druhého bydlení (v zázemí Prahy). *Disertační práce*, KSGRR, PFF UK, Praha, 130 s.
- FIALOVÁ, D. (2001): Druhé bydlení a jeho vztah k periferním oblastem. *Geografie – Sborník ČGS*, 106, č. 1, s. 36-47
- GOODALL, B. (1987): *The Penguin dictionary of human geography*. Penguin Books. Harmondsworth UK, 509 s.
- HALFACREE, K. (1993): Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural. *Journal of Rural Studies*, 9, č. 1, s. 23–37
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHN, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Praha, 255 s.
- HAMPL, M., MÜLLER, J. (1998): Jsou obce v České republice příliš malé? *Geografie*, 103, č. 1, s. 1-12
- HAMPL, M. (1999): The Development of Regional System and Societal Transformation in the Czech Republic. In: Hampl, M. et al.: *Geography of Societal Transformation in the Czech Republic*. Charles University, Faculty of Science, Prague, s. 27-128
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie – Sborník ČGS*, 106, č. 1, s. 1-11
- HEŘMANOVÁ, E., ILLNER, M., VAJDOVÁ, Z. (1992): Politické jaro 1990 na venkově a v malém městě. *Sociologický časopis*, 28, č. 3, s. 369-385
- HIDDING, M., NEEDHAM, B., WISSERHOF, J. (2000): Discourses of town and country. *Landscape and Urban Planning* 48, č. 3-4, s. 121-130
- HOGGART, K. (1988): Not a definition of rural. *Area*, 20, č. 1, s. 35-40

- HURBÁNEK, P. (2004): Priestorový aspekt periférnosti v rurálno-geografickej a sídelno-geografickej interpretácii vidieka. In: Balej, M. – Jeřábek, M., ed.: *Acta Universitatis Purkynianae* 100, *Studia Geographica* VI., Geografický pohled na současné Česko. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem, s. 49-60
- CHRISTALLER, W. (1933): *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen.* Jena, 331 s.
- CHROMÝ, P. (2004): Historická a kulturní geografie a nové přístupy v regionálním studiu. Disertační práce, KSGRR, PřF UK, Praha, 69 s.
- ILLNER, M. (1988): K vyrovnání podmínek života ve městě a na venkově. Územní plánování a urbanismus, č. 2/88, s. 90-95
- ILLNER, M. (2006): Velikost obcí, efektivita jejich správy a lokální demokracie., In.: Vajdová, Z., Čermák, D., Illner, M. (2006): Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990. Sociologické studie/Sociological Studies, Sociologický ústav AV ČR, č.2/06, s. 15-26
- IVANIČKA, K. (1971) : Problems of development of rural space economy, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 231 s.
- JETMAR, M. (2007): Politika rozvoje venkova a rybářství v programovém období 2007-2013 v České republice. Urbanismus a územní rozvoj, 10, č. 4, s. 20-28
- JOHNSTON, R. J. (1997): *The Dictionary of Human Geography*, Blackwell Press, Oxford, 724 s.
- JOHNSTON, R. J., ed. (2004): *The Dictionary of Human Geography*, 1st ed., Blackwell Press, Oxford, 411 s.
- KAŠPAROVÁ, L., POTŮČEK, M. a kol. (2009): Kohezní politika: Osídlení v České republice, Partnerství měst a venkova.
<http://www.uur.cz/images/publikace/metodickeprirucky/plnezneni/kohezni-politika-2009/kohezni-politika-cz-19022009.pdf> (18.12.2009)
- KORČÁK, J. (1969): Jednotka geografie obyvatelstva. ČSSZ, 74, č. 3, s. 206-214
- KORČÁK, J. (1973): Geografie obyvatelstva ve statistické syntéze. Universita Karlova v Praze, Praha, 144 s.
- KUBEŠ, J. (1990): Metodika expertního hodnocení venkovské urbanizované obytné krajiny. Disertační práce, České Budějovice, 194 s.
- KUBEŠ, J. (2000): Problémy stabilizace venkovského osídlení. Jihočeská universita v Českých Budějovicích, PedF, České Budějovice, 164 s.
- KUČEROVÁ, S. (2010): Územní diferenciacie elementárního vzdělávání v Česku v 2. polovině 20. století. Disertační práce, KSGRR, PřF UK, Praha, 245 s.
- LAUWERS, L. et al. (2005): Alternative Territorial Breakdowns of Statistics for Supporting Rural Policies. Paper prepared for presentation at the XIth EAAE Congress, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/24635/1/pp05la02.pdf> (1.4.2010)

- LÁZNIČKA, Z. (1969): Příspěvek k charakteristice sídel přechodného typu. Sborník ČSSZ, 74, č. 4, s. 345-359
- LIBROVÁ, H. (1996): Decentralizace osídlení – vize a realita. Část 1, Vize, postoje k venkovu a potenciální migrace v ČR, Sociologický časopis, 32, č. 3, s. 285-296
- LYNCH, K. (1960): The city image and its elements. In: Le Gates, T., Stout, F. (eds.) (1996): The City Reader, Routledge, London, s. 98-102
- MACKOVIČ, V. (2003): Vybrané aspekty zemědělské výstavby ve venkovském prostoru. Urbanismus a územní plánování, 6, č. 5, s. 2-12
- MAJEROVÁ, V. (1998): Sociologie venkova a zemědělství. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha, 146 s.
- MAJEROVÁ, V. (2001a): Český venkov 2001 – Instituce (část I). Česká zemědělská univerzita v Praze, 99 s.
- MAJEROVÁ, V. (2001b): Český venkov 2002 – Podniky a podnikání. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha, 201 s.
- MAJEROVÁ, V. a kol. (2001c): Trendy sociálních změn v zemědělství a na venkově. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha, 155 s.
- MAJEROVÁ, V. (2002): Český venkov 2000 – Základní údaje. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha, 148 s.
- MAJEROVÁ, V. a kol. (2005a): Český venkov 2004 - Život mladých a starých lidí. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha, 173 s.
- MAJEROVÁ, V. (2005b): Český venkov 2005 – Rozvoj venkovské společnosti. Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha, 163 s.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich poznatků pomocí statistické analýzy. Geografie-Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 12-25
- MAŘÍKOVÁ, H., ed. (1996): Velký sociologický slovník. Svazek 2, Karolinum, Praha, 1627 s.
- MATUŠ, V. (2005): Kanadský venkov. Urbanismus a územní plánování, 8, č. 4, s. 12-16
- MÜLLER, J. (1993): Vybrané podklady k územně správnímu členění České republiky. TERPLAN, Praha, 41 s.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie České republiky, sociální soudržnost a sociální vyloučení. CESES FSV UK, 1. vydání, Praha, 52 s.
- Národní strategický a referenční rámec ČR 2007-2013, MMR, Praha 2007 - <http://www.strukturalni-fondy.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=5a5a7a80-ae4c-48e2-add9-0719b2872d7a> (12.1.2010)
- Národní strategický plán rozvoje venkova České republiky na období 2007-2013, Mze ČR, Praha 2006 - www.3zemi.cz/files/EAFRD.doc (14.4.2010)
- NEWMAN, D. H., SEON-HOON CHO (2005): Spatial analysis of rural land development. Forest Policy and Economics, 7, č. 5, s. 732-744

- NOVOTNÁ, M., ed. (2005): Problémy periferních oblastí. PřF UK, Přírodovědecká fakulta, Praha, 184 s.
- OECD Regional Typology, Directorate for Public Governance and Territorial Development, 2009 – <http://www.oecd.org/dataoecd/35/62/42392595.pdf> (19.7.2010)
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986): Základy demografie. Academia, Praha, 732 s.
- PERLÍN, R. (1998a): Typologie českého venkova. Zemědělská ekonomika, 44, č. 8, s. 349-358
- PERLÍN, R. (1998b): Jeden nebo více odlišných venkovů?. In: Baše, M. (ed.): Stavba pro venkov. Nadace ABF, ateliér Vega, Praha, s. 55-59
- PERLÍN, R. (1999): Venkov, typologie venkovského prostoru, In: Česká etnoekologie, Etnoekologické semináře v Liběchově, Cargo Publishers o.s., Praha, s. 87-104
- PERLÍN, R. (2002): Strategický plán mikroregionu. Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha 2002, 52 s.
- PERLÍN, R., KULDOVÁ, S. (2008): Typology of rural areas, In: Majerová, V. (ed.): Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Venkov je náš svět, Countryside-our world, ČZU, Praha, s. 487-509
- PERLÍN, R. (2009): Vymezení venkovských obcí v Česku. Obec a finance, 14, č. 2, s. 38-42 - <http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6384068> (21.7.2010)
- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. Geografie, 115, č. 2, Praha, s. 161-187
- PERLÍN, R. (2010): Delimitation of rural and urban areas, dosud nepublikováno (v recenzním řízení v European countryside)
- PHILLIPS, D., WILLIAMS, A. (1984): Rural Britain: A Social Geography. Basil Blackwell, Oxford, 274 s.
- PIZZOLI, E., XIANONING, G. (2000): How to Best Classify Rural and Urban? Fourth International Conference on Agriculture Statistics in China, 13 s., <http://www.stats.gov.cn/english/icas/papers/P020071114325747190208.pdf>
- Postavení venkova v kraji Vysočina. ČSÚ, Jihlava, 2009, 162 s.
- Program rozvoje venkova ČR na období 2007-2013, Mze, Praha 2007 - <http://eagri.cz/public/eagri/dotace/program-rozvoje-venkova-na-obdobi-2007/> (14.4.2010)
- PRYOR, R. J. (1968): Defining the Rural-Urban Fringe. Social Forces, University of North Carolina Press, 47, č. 2, s. 202-215
- PTÁČEK, P. (1998): Suburbanizace – měnící se tvář zázemí velkoměst. Geografické rozhledy, 1997-98, č. 5, s. 134-137
- Rozhodnutí Rady ze dne 20. února 2006 o strategických směrech Společenství pro rozvoj venkova (programové období 2007–2013) - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:055:0020:0029:CS:PDF> (1.4.2010)

- Rozvoj venkova v kraji Vysočina v letech 2000-2006 (podklady pro diskusi o vymezení venkova). ČSÚ, Jihlava 2008 -
[http://www.czso.cz/xj/edicniplan.nsf/t/21002FF36A/\\$File/13-630108.pdf](http://www.czso.cz/xj/edicniplan.nsf/t/21002FF36A/$File/13-630108.pdf) (25.7.2009)
- RYŠAVÝ, Z. (1990): Problémy rozvoje venkovského osídlení malých a středně velkých měst Československa a jejich demografické struktury. Výzkumný ústav výstavby a architektury, Praha, 223 s.
- Seminář „Venkov – jeho proměny a územní plánování“. Ústav územního rozvoje, příloha časopisu Urbanismus a územní rozvoj, č. 5, Brno 2005, 72 s.
- SHORT, J. R. (1994): Lidská sídla. Nakladatelský dům OP, Praha, 256 s.
- SHUBIN, S. (2006): The changing nature of rurality and rural studies in Russia. *Journal of Rural Studies*, 22, č. 4, s. 422-440
- SLEPIČKA, A. (1981): Venkov a/nebo město. Svoboda, Praha, 367 s.
- SLEPIČKA, A. (1989): Přeměny venkova (venkov našeho věku). Svoboda, Praha, 386 s.
- SMAILES, P. J., ARGENT, N., GRIFFIN, T. L. C. (2002): Rural population density: its impact on social and demographic aspects of rural communities. *Journal of Rural Studies*, 18, č. 4, s. 385-404
- SMIT, B., BRKLACICH, M. (1989): Sustainable Development and the Analysis of Rural Systems. *Journal of Rural Studies*, 5, č. 4, s. 405-414
- SRB, V., KUČERA, M. (1962): Nová klasifikace městských obcí v Československu. *Sborník ČSSZ*, 67, č. 2, s. 160-173
- SÝKORA, L. (1993): Teoretické přístupy ke studiu města. In: Sýkora, L. (ed.): Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK Praha, s. 64-99
- Statistický lexikon obcí České republiky 1992. Český statistický úřad a Ministerstvo vnitra ČR, Praha, 2004, 895 s.
- ŠTENCLOVÁ, Š. (1998): Venkov a urbanismus. Česká zemědělská univerzita, Praha, 43 s.
- TERLUIN, I. J. (2003): Differences in economic development in rural region sof advanced countries: an overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, 19, č. 3, s. 327-344
- VAISHAR, A. (1985): K vývoji rozporu mezi městem a vesnicí a jeho řešení z hlediska geografie sídel. *Zprávy GgÚ ČSAV*, 22, č. 4, s. 9-20
- VAISHAR, A. (2002): Geografie malých měst 2004: bulletin grantového projektu Grantové agentury Akademie věd ČR číslo IAA3086301. Regiograph, Brno, 193 s.
- VAISHAR, A., ZAPLETALOVÁ, J. (1989): Ke správnosti využití statistického vymezení města v geografii. *Sborník ČSGS*, 94, č. 2, s. 103-106
- Varianty vymezení venkova a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000-2006. ČSÚ, Praha, 2008, 23 s.
[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/D70030F0EE/\\$File/130808.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/D70030F0EE/$File/130808.pdf) (14.4.2010)

- VLČEK, I. (1969): Struktura venkovského osídlení jako podklad koncepce dopravy. Sborník ČSSZ, 74, č. 3, s. 215-223
- VOBECKÁ, J. (2009): Dojížďkový přístup k vymezení městského, příměstského a venkovského obyvatelstva v České republice. Demografie, 1/2009, s. 14-23
- VOBECKÁ, J. (2010): Spatial Dynamics of the Population in the Czech Republic, 1989-2007. PhD Thesis of the Faculty of Science, Charles University in Prague and UMR INRA-AgroSup Dijon Université de Bourgogne in Dijon, Prague, 223 s.
- VOTRUBEC, C. (1980): Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě. Academia, Praha, 396 s.
- WALLERSTEIN, I. (1979): The Capitalist World-Economy (Studies in Modern Capitalism). Cambridge University Press, reprinted 2002, 320 s.
- WILLEMEN, L., HEIN, L., VERBURG, P. H., VAN MENSVOORT, M. E. F. (2010): Space for people, plants, and livestock? Quantifying interactions among multiple landscape functions in a Dutch rural region. Ecological indicators, 10, č. 1, s. 62-73
- WIRTH, L. (1938): Urbanism as a way of life. American Journal of Sociology, 44 (1), s. 2-24
- Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích ve znění pozdějších předpisů,
[http://www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000-Sb-zakon-o-obcich-\(obecni-zrizeni\).html](http://www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000-Sb-zakon-o-obcich-(obecni-zrizeni).html)
(14.4.2010)
- Zákon č. 248/2000Sb., o podpoře regionálního rozvoje ve znění pozdějších předpisů,
<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb00248&cd=76&typ=r> (26.7.2010)
- ZEMAN, F. (1982): Zmenšovovanie rozdielov medzi mestom a vidiekom v súčasnej urbanizácii. Geografický časopis, 34, č. 1, s. 70-85
- ZEMÁNEK, L. (2003a): Lokální kultura v životě našeho venkova. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 124-149
- ZEMÁNEK, L. (2003b): Vývoj, stav a perspektivy českého venkova (nejen) z hlediska lokální kultury. Disertační práce, KSGRR, PřF UK, Praha, 234 s.

Ostatní internetové zdroje:

- Obrázek 1, str. 15 – Urbanizace vs. kontraurbanizace
<http://urbanizace.wz.cz/bakule/24-diferencialni-urbanizace> (15.6.2010)
- Poznámka 1, str. 16 – Společná zemědělská politika
http://cs.wikipedia.org/wiki/Spole%C4%8Dn%C3%A1_zem%C4%9Bd%C4%9Blsk%C3%A1_politika (28.6.2010)
- Poznámka 4, str. 22 – Obce s rozšířenou působností
http://cs.wikipedia.org/wiki/Obec_s_roz%C5%A1%C3%AD%C5%99enou_p%C5%AFsobnost%C3%AD (28.6.2010)
- Poznámka 14, str. 31 – Sudety
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sudety> (28.6.2010)
- Poznámka 15, str. 31 – Kolektivizace
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Kolektivizace> (28.6.2010)
- Poznámka 16, str. 31 – Středisková soustava osídlení
<http://www.bruntal.net/2004092705-strediskova-soustava-osidleni> (6.3.2010)
- Str. 33, 34 – Velikost obcí ve srovnání s jinými evropskými státy
<http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6152156> (4.8.2010)
- Tabulka 2, str. 35 – Sídelní uspořádání v Evropě v roce 2008 (EU 27)
http://europa.eu/about-eu/27-member-countries/countries/index_cs.htm (12.8.2010)
- Obrázek 8, str. 75 – Územní jednotky zvolené pro mapové výstupy
<http://www.mvcr.cz/mvcren/article/prehledy-zmen-v-uzemni-organizaci-v-nazvech-obci-a-jejich-casti.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D> (28.7.2010)

Přílohy

Příloha 1 – Legislativa (č. 128/2000Sb.)**Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích ve znění pozdějších předpisů****§ 3**

§3 (1) Obec, která má alespoň 3 000 obyvatel, je městem, pokud tak na návrh obce stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády.

§3 (2) Obec je městysem, pokud tak na návrh obce stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády.

§3 (3) Obec, která byla městem přede dnem 17. května 1954, je městem, pokud o to požádá předsedu Poslanecké sněmovny. Předseda Poslanecké sněmovny tak na žádost obce stanoví a zároveň určí den, kdy se obec stává městem.

§3 (4) Obec, která byla oprávněna užívat označení městys přede dnem 17. května 1954, je městysem, pokud o to požádá předsedu Poslanecké sněmovny. Předseda Poslanecké sněmovny tak na žádost obce stanoví a zároveň určí den, od kterého se obec stává městysem.

§3 (5) Sloučí-li se dvě nebo více obcí, z nichž alespoň jedna je městem, je nově vzniklá obec městem. Sloučí-li se dvě nebo více obcí, z nichž žádná není městem, ale alespoň jedna je městysem, je nově vzniklá obec městysem. Oddělí-li se část města a vzniknou dvě nebo více obcí, pak obec, které zůstane název dosavadního města nebo část jeho názvu, je i nadále městem. Oddělí-li se část městyse a vzniknou dvě nebo více obcí, pak obec, které zůstane název dosavadního městyse nebo část jeho názvu, je i nadále městysem.

§ 4

§4 (1) Statutárními městy jsou Kladno, České Budějovice, Plzeň, Karlovy Vary, Ústí nad Labem, Liberec, Hradec Králové, Pardubice, Jihlava, Brno, Zlín, Olomouc, Přerov, Chomutov, Děčín, Frýdek-Místek, Ostrava, Opava, Havířov, Most, Teplice, Karviná a Mladá Boleslav.

§4 (2) Území statutárních měst se může členit na městské obvody nebo městské části s vlastními orgány samosprávy.

Příloha 2 – Legislativa (č. 248/2000Sb.)**Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje****§ 4**

§ 4 (1) Ministerstvo pro místní rozvoj (dále jen "Ministerstvo") ve spolupráci s ostatními dotčenými ústředními správními úřady a kraji na základě průběžné analýzy hospodářského a sociálního rozvoje státu navrhuje vymezení regionů, jejichž rozvoj je třeba s ohledem na vyvážený rozvoj státu a vyrovnávání rozdílů mezi úrovněmi jeho jednotlivých územních celků podporovat. Za tím účelem vypracovává návrh strategie regionálního rozvoje.

§ 4 (2) Ministerstvo podle odstavce 1 navrhuje vymezení těchto státem podporovaných regionů na

- a) regiony se soustředěnou podporou státu, které se podle charakteru svého zaostávání člení na
1. strukturálně postižené regiony, ve kterých se soustřeďují negativní projevy strukturálních změn, dochází k útlumu odvětví a výrobních podniků a k růstu nezaměstnanosti. K jejich vymezení slouží ukazatele charakterizující zejména trh práce a rozvoj podnikání,
  2. hospodářsky slabé regiony, které na základě ukazatelů hospodářského a sociálního rozvoje vykazují podstatně nižší úroveň rozvoje, než je průměrná úroveň v České republice. K jejich vymezení slouží ukazatele charakterizující zejména trh práce, hospodářskou úroveň a strukturu a úroveň příjmů obcí a obyvatel,
  3. venkovské regiony, které jsou charakterizovány nízkou hustotou zalidnění, poklesem počtu obyvatel a vyšším podílem zaměstnanosti v zemědělství. K jejich vymezení slouží ukazatele charakterizující zejména vývoj počtu obyvatelstva, strukturu jeho zaměstnanosti a podíl obyvatelstva ve venkovských obcích;
- b) ostatní regiony, jejichž podporování státem je žádoucí z jiných důvodů, například pohraniční regiony, bývalé vojenské prostory, regiony postižené živelními pohromami, regiony se silně narušeným či poškozeným životním prostředím, regiony s méně příznivými podmínkami pro rozvoj zemědělské výroby, regiony s vyšší průměrnou mírou nezaměstnanosti, než je průměrná úroveň v České republice.

Příloha 3 – Seznam bývalých obcí se statutem městys

kód obce	OBEC	OKRES	ORP	počet obyvatel
594636	Podhradí nad Dyjí	Znojmo	ZNOJMO	44
593753	Bítov	Znojmo	ZNOJMO	152
531031	Kamberk	Benešov	VLAŠIM	159
594865	Šafov	Znojmo	ZNOJMO	163
536717	Strenice	Mladá Boleslav	MLADÁ BOLESLAV	179
576603	Orlické Záhvoří	Rychnov nad Kněžnou	RYCHNOV NAD KNĚŽNOU	196
579793	Velký Vřešťov	Trutnov	DVŮR KRÁLOVÉ N. LAB.	210
538001	Andělská Hora	Karlovy Vary	KARLOVY VARY	249
558290	Roupov	Plzeň-jih	PŘEŠTICE	250
553999	Mutěňín	Domažlice	DOMAŽLICE	269
590312	Biskupice-Pulkov	Třebíč	TŘEBÍČ	276
573540	Střevoň	Jičín	JIČÍN	283
559954	Liblín	Rokycany	ROKYCANY	284
594105	Horní Kounice	Znojmo	MORAVSKÝ KRUMLOV	287
541788	Poleň	Klatovy	KLATOVY	294
560375	Chlum Svaté Maří	Sokolov	SOKOLOV	297
584436	Dolní Věstonice	Břeclav	MIKULOV	298
595110	Vratěňín	Znojmo	ZNOJMO	301
525227	Bílá Voda	Jeseník	JESENÍK	306
564541	Zdislava	Liberec	LIBEREC	306
594059	Hnanice	Znojmo	ZNOJMO	323
549681	Orlík nad Vltavou	Písek	PÍSEK	326
562114	Stvolínky	Česká Lípa	ČESKÁ LÍPA	335
563242	Místo	Chomutov	CHOMUTOV	353
550680	Záblatí	Prachatice	PRACHATICE	358
555690	Valeč	Karlovy Vary	KARLOVY VARY	381
594121	Hostim	Znojmo	ZNOJMO	411
578274	Křenov	Svitavy	MORAVSKÁ TŘEBOVÁ	418
569381	Mírov	Šumperk	MOHELNICE	420
594229	Jiřice u Miroslavi	Znojmo	MORAVSKÝ KRUMLOV	426
565644	Mečeříž	Mladá Boleslav	MLADÁ BOLESLAV	432
572101	Předhradí	Chrudim	CHRUDIM	432
534030	Čestín	Kutná Hora	KUTNÁ HORA	438
545775	Rožmitál na Šumavě	Český Krumlov	KAPLICE	443
550531	Strážný	Prachatice	VIMPERK	443
594784	Slup	Znojmo	ZNOJMO	452
534820	Chlumín	Mělník	NERATOVICE	457
576573	Olešnice v Orlických horách	Rychnov nad Kněžnou	DOBRUŠKA	474
557013	Rabí	Klatovy	SUŠICE	479
547212	Staré Město pod Landštejnem	Jindřichův Hradec	JINDŘICHŮV HRADEC	505
534561	Vlastějovice	Kutná Hora	KUTNÁ HORA	505
545503	Horní Dvořiště	Český Krumlov	KAPLICE	522
590436	Čáslavice	Třebíč	TŘEBÍČ	535
547204	Staré Hobzí	Jindřichův Hradec	DAČICE	542
580651	Mladkov	Ústí nad Orlicí	KRÁLÍKY	543
563561	Držkov	Jablonec n.Nisou	ŽELEZNÝ BROD	554
503142	Jívová	Olomouc	ŠTERNBERK	556
583693	Pravlov	Brno-venkov	IVANČICE	565
535826	Adamov	České Budějovice	ČESKÉ BUDĚJOVICE	568
577006	Bozkov	Semily	SEMIKY	572

579327	Choustníkovo Hradiště	Trutnov	DVŮR KRÁLOVÉ N. LAB.	579
553140	Stádlec	Tábor	TÁBOR	592
555681	Útvina	Karlovy Vary	KARLOVY VARY	594
591831	Tasov	Žďár nad Sázavou	VELKÉ MEZIŘÍČÍ	614
597414	Huzová	Olomouc	ŠTERNBERK	620
562661	Lipová	Děčín	RUMBURK	633
597813	Slezské Rudoltice	Bruntál	KRNOV	633
559261	Nečtiny	Plzeň-sever	KRALOVICE	638
594091	Horní Dunajovice	Znojmo	ZNOJMO	650
561410	Blíževdly	Česká Lípa	ČESKÁ LÍPA	652
589039	Střílky	Kroměříž	KROMĚŘÍŽ	652
569046	Lipnice nad Sázavou	Havlíčkův Brod	HAVLÍČKŮV BROD	654
548774	Senožaty	Pelhřimov	HUMPOLEC	697
591432	Předín	Třebíč	TŘEBÍČ	704
546101	Číměř	Jindřichův Hradec	JINDŘICHŮV HRADEC	710
534102	Chotusice	Kutná Hora	ČÁSLAV	715
591190	Myslibořice	Třebíč	TŘEBÍČ	717
534021	Červené Janovice	Kutná Hora	KUTNÁ HORA	722
596884	Štěpánov nad Svratkou	Žďár nad Sázavou	BYSTRICE NAD PERNŠT.	725
584835	Pouzďřany	Břeclav	HUSTOPEČE	735
585912	Velký Ořechov	Zlín	ZLÍN	742
549631	Nadějkov	Tábor	TÁBOR	744
552992	Ratibořské Hory	Tábor	TÁBOR	750
569291	Pohled	Havlíčkův Brod	HAVLÍČKŮV BROD	763
584916	Strachotín	Břeclav	HUSTOPEČE	772
545520	Hořice na Šumavě	Český Krumlov	ČESKÝ KRUMLOV	801
585025	Vlasatice	Brno-venkov	POHOŘELICE	803
561665	Jestřebí	Česká Lípa	ČESKÁ LÍPA	815
538264	Jenštejn	Praha-východ	BRANDÝS N.L.-ST. BOLES	816
541591	Vysoký Chlumec	Příbram	SEDLČANY	822
534242	Nové Dvory	Kutná Hora	KUTNÁ HORA	860
541893	Kolešovice	Rakovník	RAKOVNÍK	862
596345	Osová Bítýška	Žďár nad Sázavou	VELKÉ MEZIŘÍČÍ	864
586030	Archlebov	Hodonín	KYJOV	869
587591	Nová Říše	Jihlava	TELČ	871
529842	Jankov	Benešov	VOTICE	877
540439	Kamýk nad Vltavou	Příbram	PŘÍBRAM	880
557366	Velhartice	Klatovy	SUŠICE	885
576671	Potštejn	Rychnov nad Kněžnou	RYCHNOV NAD KNĚŽNOU	890
541699	Čistá	Rakovník	RAKOVNÍK	893
580686	Nekoř	Ústí nad Orlicí	ŽAMBERK	895
589314	Brodek u Konice	Prostějov	KONICE	910
596574	Radostín nad Oslavou	Žďár nad Sázavou	ŽĎÁR NAD SÁZAVOU	916
529648	Dolní Kralovice	Benešov	VLAŠIM	935
594148	Hrádek	Znojmo	ZNOJMO	941
578908	Třebořov	Svitavy	MORAVSKÁ TŘEBOVÁ	947
563633	Josefův Důl	Jablonec n.Nisou	JABLONEC NAD NISOU	962
563668	Kořenov	Jablonec n.Nisou	TANVALD	969
593613	Šarátice	Vyškov	SLAVKOV U BRNA	978
577294	Libštát	Semily	SEMILY	1002
594822	Strachotice	Znojmo	ZNOJMO	1013
584967	Uherčice	Břeclav	HUSTOPEČE	1025
530212	Načeradec	Benešov	VLAŠIM	1028
586790	Žarošice	Hodonín	KYJOV	1036

566454	Měcholupy	Louny	ŽATEC	1038
586820	Žeravice	Hodonín	KYJOV	1059
593516	Račice-Pístovice	Vyškov	VYŠKOV	1061
534439	Suchdol	Kutná Hora	KUTNÁ HORA	1087
537721	Přerov nad Labem	Nymburk	LYSÁ NAD LABEM	1097
578657	Radiměř	Svitavy	SVITAVY	1104
579262	Horní Maršov	Trutnov	TRUTNOV	1110
568678	Herálec	Havlíčkův Brod	HAVLÍČKŮV BROD	1112
592919	Bošovice	Vyškov	SLAVKOV U BRNA	1136
561185	Staré Sedliště	Tachov	TACHOV	1145
591629	Rouchovany	Třebíč	TŘEBÍČ	1146
531472	Lochovice	Beroun	HOŘOVICE	1148
507261	Hrabyně	Opava	OPAVA	1160
530450	Postupice	Benešov	BENEŠOV	1165
558044	Merklín	Plzeň-jih	PŘEŠTICE	1173
514152	Kokory	Přerov	PŘEROV	1175
578487	Opatov	Svitavy	SVITAVY	1177
545546	Chvalšiny	Český Krumlov	ČESKÝ KRUMLOV	1204
540498	Kosova Hora	Příbram	SEDLČANY	1221
563137	Kovářská	Chomutov	KADAŇ	1221
586188	Hroznová Lhota	Hodonín	VESELÍ NAD MORAVOU	1249
538582	Ondřejov	Praha-východ	ŘÍČANY	1258
538507	Mochov	Praha-východ	BRANDÝS N.L.-ST. BOLES	1261
586099	Čejč	Hodonín	HODONÍN	1266
545465	Dolní Dvořiště	Český Krumlov	KAPLICE	1270
549266	Bernartice	Písek	MILEVSKO	1273
534722	Byšice	Mělník	MĚLNÍK	1283
594199	Jaroslavice	Znojmo	ZNOJMO	1285
534668	Žleby	Kutná Hora	ČÁSLAV	1304
589845	Otaslavice	Prostějov	PROSTĚJOV	1314
586129	Dambořice	Hodonín	KYJOV	1332
541044	Petrovice	Příbram	SEDLČANY	1340
590126	Určice	Prostějov	PROSTĚJOV	1348
568864	Doubrava	Karviná	ORLOVÁ	1355
534617	Zbraslavice	Kutná Hora	KUTNÁ HORA	1408
594113	Hostěradice	Znojmo	MORAVSKÝ KRUMLOV	1450
578380	Městečko Trnávka	Svitavy	MORAVSKÁ TŘEBOVÁ	1488
585955	Vlachovice	Zlín	VALAŠSKÉ KLOBOUKY	1492
566438	Lubenec	Louny	PODBOŘANY	1507
546615	Kunžak	Jindřichův Hradec	JINDŘICHŮV HRADEC	1524
500861	Bouzov	Olomouc	LITOVEL	1529
544515	Horní Stropnice	České Budějovice	TRHOVÉ SVINY	1540
586323	Lipov	Hodonín	VESELÍ NAD MORAVOU	1549
565121	Liběšice	Litoměřice	LITOMĚŘICE	1562
591998	Želetava	Třebíč	MORAVSKÉ BUDĚJOVICE	1564
533947	Žiželice	Kolín	KOLÍN	1581
589187	Zborovice	Kroměříž	KROMĚŘÍŽ	1603
505366	Tršice	Olomouc	OLOMOUC	1632
531464	Loděnice	Beroun	BEROUN	1684
583383	Měnín	Brno-venkov	ŽIDLOCHOVICE	1719
584428	Dolní Dunajovice	Břeclav	MIKULOV	1723
536041	Kněžmost	Mladá Boleslav	MNICHOVO HRADIŠTĚ	1774
501476	Dlouhá Loučka	Olomouc	UNIČOV	1907
585033	Vranovice	Brno-venkov	POHOŘELICE	2050

536270	Luštěnice	Mladá Boleslav	MLADÁ BOLESLAV	2079
582859	Blučina	Brno-venkov	ŽIDLOCHOVICE	2098
544477	Stráž nad Nisou	Liberec	LIBEREC	2099
586048	Blatnice pod Svatým Antonínkem	Hodonín	VESELÍ NAD MORAVOU	2122
584941	Tvrdonice	Břeclav	BŘECLAV	2129
592021	Bánov	Uherské Hradiště	UHERSKÝ BROD	2138
540757	Milín	Příbram	PŘÍBRAM	2148
589195	Zdounky	Kroměříž	KROMĚŘÍŽ	2149
572080	Proseč	Chrudim	CHRUDIM	2167
568350	Velké Březno	Ústí nad Labem	ÚSTÍ NAD LABEM	2205
588644	Kvasice	Kroměříž	KROMĚŘÍŽ	2277
584631	Lednice	Břeclav	BŘECLAV	2318
547263	Studená	Jindřichův Hradec	DAČICE	2401
560162	Strašice	Rokycany	ROKYCANY	2436
586102	Čejkovice	Hodonín	HODONÍN	2496
585858	Tlumačov	Zlín	OTROKOVICE	2524
580121	Dolní Dobrouč	Ústí nad Orlicí	ÚSTÍ NAD ORLICÍ	2557
599905	Starý Jičín	Nový Jičín	NOVÝ JIČÍN	2569
540382	Mikulovice	Jeseník	JESENÍK	2690
586714	Velká nad Veličkou	Hodonín	VESELÍ NAD MORAVOU	3006
586757	Vnorovy	Hodonín	VESELÍ NAD MORAVOU	3014
580015	Červená Voda	Ústí nad Orlicí	KRÁLÍKY	3107
592439	Nivnice	Uherské Hradiště	UHERSKÝ BROD	3285
539961	Libina	Šumperk	ŠUMPERK	3506
586412	Mutěnice	Hodonín	HODONÍN	3631
592617	Strání	Uherské Hradiště	UHERSKÝ BROD	3637
598569	Paskov	Frýdek-Místek	FRÝDEK-MÍSTEK	3946

Zdroj: MOS

Příloha 4 – Seznam bývalých obcí se statutem město

kód obce	OBEC	OKRES	ORP	počet obyvatel
539538	Prameny	Cheb	MARIÁNSKÉ LÁZNĚ	146
563226	Měděnec	Chomutov	KADAŇ	151
567701	Mikulov	Teplice	TEPLICE	182
563064	Hora Svatého Šebestiána	Chomutov	CHOMUTOV	261
526169	Branná	Šumperk	ŠUMPERK	290
561011	Lestkov	Tachov	TACHOV	386
554677	Mnichov	Cheb	MARIÁNSKÉ LÁZNĚ	398
555304	Krásné Údolí	Karlovy Vary	KARLOVY VARY	431
560413	Jindřichovice	Sokolov	KRASLICE	513
545279	Domašov nad Bystřicí	Olomouc	ŠTERNBERK	518
562572	Jiřetín pod Jedlovou	Děčín	VARNSDORF	598
563439	Vilémov	Chomutov	KADAŇ	598
547948	Hořepník	Pelhřimov	PELHŘIMOV	621
597791	Ryžoviště	Bruntál	RÝMAŘOV	666
555452	Pernink	Karlovy Vary	OSTROV	722
530166	Miličín	Benešov	VOTICE	856
561720	Kravaře	Česká Lípa	ČESKÁ LÍPA	857
560456	Krajková	Sokolov	SOKOLOV	890
597368	Horní Město	Bruntál	RÝMAŘOV	973
550817	Bělčice	Strakonice	BLATNÁ	1015
540552	Krásná Hora nad Vltavou	Příbram	SEDLČANY	1088
563382	Údlice	Chomutov	CHOMUTOV	1104
533718	Stříbrná Skalice	Praha-východ	ŘÍČANY	1123
597716	Osoblaha	Bruntál	KRNOV	1133
559628	Všeruby	Plzeň-sever	NÝŘANY	1152
563323	Radonice	Chomutov	KADAŇ	1206
554502	Dolní Žandov	Cheb	CHEB	1211
563013	Březno	Chomutov	CHOMUTOV	1273
563595	Janov nad Nisou	Jablonec n.Nisou	JABLONEC NAD NISOU	1278
545406	Benešov nad Černou	Český Krumlov	KAPLICE	1309
597317	Dvorce	Bruntál	BRUNTÁL	1450
559695	Žihle	Plzeň-sever	KRALOVICE	1473
570869	Smidary	Hradec Králové	NOVÝ BYDŽOV	1564
571491	Hrochův Týnec	Chrudim	CHRUDIM	1930
552534	Jistebnice	Tábor	TÁBOR	2046

Zdroj: MOS

Příloha 5 – Základní statistické údaje za ORP ke 31.12.2009

Kód území	Území	Celková výměra území [km]	Počet obcí celkem	Počet obyvatel celkem
2101	BENEŠOV	689,98	51	56097
2102	BEROUN	415,85	48	55428
2103	BRANDÝS N.L.-ST. BOLES	377,85	58	87006
2104	ČÁSLAV	274,33	37	24997
2105	ČERNOŠICE	580,60	79	116730
2106	ČESKÝ BROD	184,33	24	18422
2107	DOBŘÍŠ	318,40	24	20393
2108	HOŘOVICE	246,18	37	28393
2109	KLADNO	350,84	48	120239
2110	KOLÍN	584,16	69	78734
2111	KRALUPY NAD VLTAVOU	131,21	18	29305
2112	KUTNÁ HORA	642,71	51	49942
2113	LYSÁ NAD LABEM	121,10	9	21482
2114	MĚLNÍK	456,66	39	42176
2115	MLADÁ BOESLAV	810,31	98	106848
2116	MNICHOVO HRADIŠTĚ	212,51	22	16293
2117	NERATOVICE	113,18	12	29849
2118	NYMBURK	355,55	39	37963
2119	PODĚBRADY	348,56	35	29921
2120	PŘÍBRAM	925,16	75	69545
2121	RAKOVNÍK	896,25	83	54959
2122	ŘÍČANY	377,13	52	54210
2123	SEDLČANY	448,55	22	22131
2124	SLANÝ	368,81	52	38476
2125	VLAŠIM	495,91	48	25835
2126	VOTICE	288,77	15	12159
3101	BLATNÁ	278,78	26	13987
3102	ČESKÉ BUDĚJOVICE	923,84	79	154323
3103	ČESKÝ KRUMLOV	1130,37	31	41894
3104	DAČICE	471,97	23	19870
3105	JINDŘICHŮV HRADEC	933,42	58	48017
3106	KAPLICE	484,70	15	19741
3107	MILEVSKO	385,12	26	18830
3108	PÍSEK	741,67	49	51760
3109	PRACHATICE	839,67	44	33830
3110	SOBĚSLAV	323,86	31	22233
3111	STRAKONICE	574,05	69	45197
3112	TÁBOR	1001,92	79	80782
3113	TRHOVÉ SVINY	452,34	16	18244
3114	TŘEBOŇ	538,12	25	25378
3115	TÝN NAD VLTAVOU	262,41	14	14114
3116	VIMPERK	535,37	21	17721
3117	VODNANY	179,19	17	11722
3201	BLOVICE	222,54	19	11556
3202	DOMAŽLICE	763,12	58	40196
3203	HORAŽDOVICE	258,71	20	12205
3204	HORŠOVSKÝ TÝN	288,70	18	14221
3205	KLATOVY	906,34	44	51544
3206	KRALOVICE	659,22	44	22358
3207	NEPOMUK	308,71	26	11661
3208	NÝŘANY	627,49	54	52336
3209	PLZEŇ	261,43	15	185855
3210	PŘEŠTICE	271,18	30	21859

3211	ROKYCANY	575,17	68	47358
3212	STOD	259,14	24	22517
3213	STRŽEBRO	430,68	24	17106
3214	SUŠICE	780,57	30	24972
3215	TACHOV	947,95	27	36119
4101	AŠ	143,75	5	17949
4102	CHEB	496,86	21	52766
4103	KARLOVY VARY	1196,41	40	90076
4104	KRASLICE	264,63	8	14075
4105	MARIÁNSKÉ LÁZNĚ	405,30	14	24586
4106	OSTROV	318,54	14	29356
4107	SOKOLOV	488,97	30	78828
4201	BÍLINA	123,60	8	20929
4202	DĚČÍN	553,70	34	80504
4203	CHOMUTOV	486,14	25	82100
4204	KADAŇ	449,20	19	44338
4205	LITOMĚŘICE	470,50	40	58807
4206	LITVÍN	236,00	11	40813
4207	LOUNY	472,55	41	43740
4208	LOVOSICE	261,60	32	27061
4209	MOST	231,11	15	76461
4210	PODBOŘANY	337,69	11	16157
4211	ROUDNICE NAD LABEM	300,10	33	32172
4212	RUMBURK	266,11	12	34585
4213	TEPLICE	345,31	26	109056
4214	ÚSTÍ NAD LABEM	404,71	23	121458
4215	VARNSDORF	88,86	6	20651
4216	ŽATEC	307,35	18	27366
5101	ČESKÁ LÍPA	871,97	41	77535
5102	FRÝDLANT	349,00	18	24995
5103	JABLONEC NAD NISOU	142,32	11	54657
5104	JILEMNICE	278,59	21	22542
5105	LIBEREC	578,31	28	139850
5106	NOVÝ BOR	200,89	16	26609
5107	SEMILY	230,07	22	26430
5108	TANVALD	190,65	10	21966
5109	TURNOV	247,10	37	32064
5110	ŽELEZNÝ BROD	74,04	11	12379
5201	BROUMOV	259,39	14	17076
5202	DOBRUŠKA	279,01	26	20052
5203	DVŮR KRÁLOVÉ N. LAB.	257,82	28	27435
5204	HOŘICE	192,80	29	18798
5205	HRADEC KRÁLOVÉ	677,43	81	145664
5206	JAROMĚŘ	138,57	15	19366
5207	JIČÍN	596,66	77	47384
5208	KOSTELEČ NAD ORLICÍ	223,49	22	25126
5209	NÁCHOD	355,59	36	61509
5210	NOVÁ PAKA	97,19	5	13436
5211	NOVÉ MĚSTO NAD METUJÍ	98,09	13	14391
5212	NOVÝ BYDŽOV	214,15	23	17347
5213	RYCHNOV NAD KNĚŽNOU	479,38	32	34060
5214	TRUTNOV	595,55	31	64663
5215	VRCHLABÍ	293,43	16	28095
5301	ČESKÁ TŘEBOVÁ	79,71	5	18712
5302	HLINSKO	246,58	22	21505
5303	HOLICE	213,65	14	17145
5304	CHRUŠKOV	746,06	86	82934

5305	KRÁLÍKY	158,69	5	9080
5306	LANŠKROUN	275,17	22	22917
5307	LITOMYŠL	337,10	35	26776
5308	MORAVSKÁ TŘEBOVÁ	417,22	33	27138
5309	PARDUBICE	409,26	56	125960
5310	POLIČKA	272,65	20	19528
5311	PŘELOUČ	257,21	42	24376
5312	SVITAVY	351,59	28	31766
5313	ÚSTÍ NAD ORLICÍ	190,50	16	26631
5314	VYSOKÉ MÝTO	281,85	40	32613
5315	ŽAMBERK	281,42	27	29248
6101	BYSTRICE NAD PERNŠT.	347,96	39	20489
6102	HAVLÍČKŮV BROD	631,79	56	52455
6103	HUMPOLEC	227,90	25	17174
6104	CHOTĚBOŘ	328,96	31	22767
6105	JIHLAVA	921,84	79	99421
6106	MORAVSKÉ BUDĚJOVICE	413,97	47	24267
6107	NÁMĚŠŤ NAD OSLAVOU	211,34	27	13382
6108	NOVÉ MĚSTO NA MORAVĚ	292,88	30	19619
6109	PACOV	234,57	24	9955
6110	PELHŘIMOV	827,41	71	45888
6111	SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU	290,19	32	20201
6112	TELČ	291,36	45	13490
6113	TŘEBÍČ	837,66	93	76163
6114	VELKÉ MEZIRŘÍČÍ	473,32	57	35686
6115	ŽDÁR NAD SÁZAVOU	464,41	48	44035
6201	BLANSKO	351,36	43	55664
6202	BOSKOVICE	511,32	73	50875
6204	BŘECLAV	438,77	18	58829
6205	BUČOVICE	171,02	20	15834
6206	HODONÍN	286,06	18	61542
6207	HUSTOPEČE	355,21	28	35158
6208	IVANČICE	172,39	17	23823
6209	KUŘIM	77,04	10	21277
6210	KYJOV	470,11	42	56065
6211	MIKULOV	244,18	17	19619
6212	MORAVSKÝ KRUMLOV	347,93	33	22324
6213	POHOŘELICE	195,24	13	12914
6214	ROSICE	174,36	24	24208
6215	SLAVKOV U BRNA	157,69	18	21330
6216	ŠLAPANICE	342,88	40	60278
6217	TIŠNOV	342,47	59	28801
6218	VESELÍ NAD MORAVOU	342,78	22	39287
6219	VYŠKOV	547,13	42	51524
6220	ZNOJMO	1242,24	111	91349
6221	ŽIDLOCHOVICE	194,17	24	29608
7101	HRANICE	325,35	31	34703
7102	JESENÍK	718,96	24	41255
7103	KONICE	178,06	21	11195
7104	LIPNÍK NAD BEČVOU	118,61	14	15435
7105	LITOVEL	247,46	20	23697
7106	MOHELNICE	188,41	14	18736
7107	OLOMOUC	858,60	45	161262
7108	PROSTĚJOV	591,63	76	99019
7109	PŘEROV	400,79	59	84186
7110	ŠTERNBERK	306,71	21	23889
7111	ŠUMPERK	857,38	35	72078

7112	UNIČOV	207,45	10	22995
7113	ZÁBŘEH	267,17	28	33591
7201	BYSTRICE POD HOSTÝNEM	163,98	14	16019
7202	HOLEŠOV	132,61	19	21880
7203	KROMĚŘÍŽ	499,11	46	70137
7204	LUHAČOVICE	178,41	15	19270
7205	OTROKOVICE	111,66	10	34987
7206	ROŽNOV POD RADHOŠTĚM	239,06	9	35321
7207	UHERSKÉ HRADIŠTĚ	517,91	48	90686
7208	UHERSKÝ BROD	473,49	30	53701
7209	VALAŠSKÉ KLOBOUKY	258,80	20	23841
7210	VALAŠSKÉ MEZIRÍČÍ	229,73	16	42235
7211	VIZOVICE	146,14	16	16591
7212	VSETÍN	662,33	32	67351
7213	ZLÍN	350,33	30	99023
8101	BÍLOVEC	162,35	12	25926
8102	BOHUMÍN	48,05	2	29826
8103	BRUNTÁL	629,41	31	38723
8104	ČESKÝ TĚŠÍN	44,42	2	26650
8105	FRENŠTÁT P. RADHOŠTĚM	98,62	6	19106
8106	FRÝDEK-MÍSTEK	480,43	37	109977
8107	FRÝDLANT N. OSTRAVICÍ	317,40	11	23224
8108	HAVÍŘOV	88,20	5	97595
8109	HLUČÍN	165,35	15	40101
8110	JABLUNKOV	175,99	12	22512
8111	KARVINÁ	105,62	4	73240
8112	KOPŘIVNICE	121,28	10	41543
8113	KRAVAŘE	100,58	9	21320
8114	KRNOV	574,19	25	42334
8115	NOVÝ JIČÍN	275,35	15	48529
8116	ODRY	224,00	10	17459
8117	OPAVA	567,05	41	101719
8118	ORLOVÁ	69,96	4	45826
8119	OSTRAVA	331,50	13	335425
8120	RÝMAŘOV	332,29	11	16576
8121	TŘINEC	234,66	12	55769
8122	VÍTKOV	280,13	12	13993
	ORP (204) celkem	78138,61	6247	8886388
6203	BRNO	230,20	1	371399
HL.M.	PRAHA	493,10	1	1249026
	ČR celkem	78861,91	6249	10506813

Zdroj: MOS

Příloha 6 – Korelační matice ukazatelů v rámci skupin sledovaných ukazatelů**Correlations**

		LAND_USE	TRF	VEL_CASTI
LAND_USE	Pearson Correlation	1,000	,149**	-,283**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000
	N	6246,000	6243	6224
TRF	Pearson Correlation	,149**	1,000	-,142**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000
	N	6243	6244,000	6222
VEL_CASTI	Pearson Correlation	-,283**	-,142**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	
	N	6224	6222	6225,000

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Correlations

		TOTAL_MIN	TOTAL_KM
TOTAL_MIN	Pearson Correlation	1,000	,927**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	5819,000	5819
TOTAL_KM	Pearson Correlation	,927**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	5819	5819,000

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Correlations

		HUSTOTA	STARI07_09	INDEX_VZD	VYJIZD	VERICI	RODACI	VEK_07_09	POCET_OBYV
HUSTOTA	Pearson Correlation	1,000	-,107**	,406**	-,329**	-,154**	-,054**	-,121**	,616**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	N	6246,000	6239	6246	6246	6246	6246	6245	6246
STARI07_09	Pearson Correlation	-,107**	1,000	-,151**	,087**	,188**	,083**	,776**	-,032*
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,012
	N	6239	6240,000	6240	6240	6240	6240	6240	6240
INDEX_VZD	Pearson Correlation	,406**	-,151**	1,000	-,196**	-,069**	,045**	-,115**	,223**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000
	N	6246	6240	6247,000	6247	6247	6247	6246	6247
VYJIZD	Pearson Correlation	-,329**	,087**	-,196**	1,000	,138**	,113**	,091**	-,381**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000
	N	6246	6240	6247	6247,000	6247	6247	6246	6247
VERICI	Pearson Correlation	-,154**	,188**	-,069**	,138**	1,000	,658**	,185**	-,087**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000
	N	6246	6240	6247	6247	6247,000	6247	6246	6247
RODACI	Pearson Correlation	-,054**	,083**	,045**	,113**	,658**	1,000	,123**	,010
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,434
	N	6246	6240	6247	6247	6247	6247,000	6246	6247
VEK_07_09	Pearson Correlation	-,121**	,776**	-,115**	,091**	,185**	,123**	1,000	-,025
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,051
	N	6245	6240	6246	6246	6246	6246	6246,000	6246
POCET_OBYV	Pearson Correlation	,616**	-,032*	,223**	-,381**	-,087**	,010	-,025	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,012	,000	,000	,000	,434	,051	
	N	6246	6240	6247	6247	6247	6247	6246	6247,000

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations

		BYTY_DUM	ROD_DOMY	DOK_BYTY	OS_VLAST	STARI_DUM	OIR91
BYTY_DUM	Pearson Correlation	1,000	-,817**	-,030*	-,636**	-,072**	-,052**
	Sig. (2-tailed)		,000	,016	,000	,000	,000
	N	6247,000	6247	6246	6247	6247	5734
ROD_DOMY	Pearson Correlation	-,817**	1,000	,039**	,814**	-,107**	-,074**
	Sig. (2-tailed)	,000		,002	,000	,000	,000
	N	6247	6247,000	6246	6247	6247	5734
DOK_BYTY	Pearson Correlation	-,030*	,039**	1,000	,054**	-,207**	,090**
	Sig. (2-tailed)	,016	,002		,000	,000	,000
	N	6246	6246	6246,000	6246	6246	5734
OS_VLAST	Pearson Correlation	-,636**	,814**	,054**	1,000	-,132**	-,108**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000
	N	6247	6247	6246	6247,000	6247	5734
STARI_DUM	Pearson Correlation	-,072**	-,107**	-,207**	-,132**	1,000	,149**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000		,000
	N	6247	6247	6246	6247	6247,000	5734
OIR91	Pearson Correlation	-,052**	-,074**	,090**	-,108**	,149**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	5734	5734	5734	5734	5734	5734,000

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations

		PPP	EKON_STR	PRIMER	MN07_09
PPP	Pearson Correlation	1,000	,112**	-,105**	-,021
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,090
	N	6247,000	6247	6247	6246
EKON_STR	Pearson Correlation	,112**	1,000	-,633**	-,270**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	N	6247	6247,000	6247	6246
PRIMER	Pearson Correlation	-,105**	-,633**	1,000	,097**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
	N	6247	6247	6247,000	6246
MN07_09	Pearson Correlation	-,021	-,270**	,097**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,090	,000	,000	
	N	6246	6246	6246	6246,000

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Correlations

		UCAST02_06	NEZAV02_06	DOTACE98_05
UCAST02_06	Pearson Correlation	1,000	,377**	-,121**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000
	N	6181,000	6180	6105
NEZAV02_06	Pearson Correlation	,377**	1,000	-,079**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000
	N	6180	6205,000	6127
DOTACE98_05	Pearson Correlation	-,121**	-,079**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	
	N	6105	6127	6166,000

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Příloha 7 - Databáze pro diplomovou práci na CD

- *data za obce v MOS*
- *data za ORP v MOS*
- *databáze pro diplomovou práci*
- *změny v územní struktuře od 3.1.2001 do 1.1.2010*
- *korelační matice pro ukazatele ve skupinách*
- *podkladové mapy GIS*